Inventarisatie Beleidsprestaties Landschapsinstrumentarium (IBL)

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de Natuurverkenningen 1997 (NVK'97) in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; Directie Natuurbeheer.

WI 3127,505

Inventarisatie beleidsprestaties landschapsinstrumentarium (IBL)

Een onderzoek naar de realisatie van taakstellingen uit de Nota Landschap

H.A.M. Kuijpers

Rapport 505

DLO-Staring Centrum, Wageningen, 1997

942394

REFERAAT

Kuijpers, H.A.M., 1997. *Inventarisatie beleidsprestaties landschapsinstrumentarium (IBL); een onderzoek naar de realisatie van taakstellingen uit de Nota Landschap.* Wageningen, DLO-Staring Centrum. Rapport 505; 166 blz.; 15 fig.; 47 tab.; 52 ref.; 6 aanh.

Het onderzoek vond plaats in het kader van de 'Natuurverkenningen 1997'. Doel was een inventarisatie van de beleidsprestaties van het landschapsinstrumentarium. Hiertoe is per geselecteerd instrument (Toekomstverkenningen, Themastudies, Gebiedsvisies NBL, Subsidieregeling Landschapsplannen, LVZ, ROL/RAL, BBPTB, Landinrichting, Rijkswegen en -kanalen) gekeken in hoeverre de taakstellingen uit de Nota Landschap zijn gerealiseerd. De conclusie van het onderzoek luidt dat de realisatie van de taakstellingen veelal op schema ligt. De inventarisatie van de benodigde gegevens bleek echter in een aantal gevallen op problemen te stuiten. Met het oog op eventuele toekomstige inventarisaties zijn dan ook aanbevelingen gedaan.

Trefwoorden: beleidsevaluatie, landschapsbeleid

ISSN 0927-4499

©1997 DLO-Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC-DLO)
Postbus 125, 6700 AC Wageningen.
Tel.: (0317) 474200; fax: (0317) 424812; e-mail: postkamer@sc.dlo.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van DLO-Staring Centrum.

DLO-Staring Centrum aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Project 754503 Rap505.IS/09.97

Inhoud

	blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
1.1 Kader	13
1.2 Doelstelling	13
1.3 Werkwijze	14
1.4 Indeling van de rapportage	15
2 Landschapsbeleid	17
2.1 Beleidsplannen	17
2.2 Beleidscategorieën	17
3 Toekomstverkenningen	23
3.1 Instrumentarium	23
3.2 Taakstelling	23
3.3 Beleidsprestaties	25
3.4 Conclusies & reflecties	26
4 Themastudies	27
4.1 Instrumentarium	27
4.2 Taakstelling	27
4.3 Beleidsprestaties	28
4.4 Conclusies & reflecties	29
5 Gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap	31
5.1 Instrumentarium	31
5.2 Taakstelling	31
5.3 Beleidsprestaties	33
5.4 Conclusies & reflecties	36
6 Subsidieregeling voor landschapsplannen	39
6.1 Instrumentarium	39
6.2 Taakstelling	39
6.3 Beleidsprestaties	40
6.4 Conclusies & reflecties	41
7 Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage	45
7.1 Instrumentarium	45
7.2 Taakstelling	45
7.3 Beleidsprestaties	47
7.4 Conclusies & reflecties	48

8 Regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen 49
8.1 Instrumentarium 49
8.2 Taakstelling 49
8.3 Beleidsprestaties 51
8.4 Conclusies & reflecties 53

9 Beschikking Bijdrage Achterstallig Onderhoud Historische Parken, Tuinen en Buitenplaatsen 57
9.1 Instrumentarium 57
9.2 Taakstelling 57
9.3 Beleidsprestaties 58
9.4 Conclusies & reflecties 58

10 Landinrichting 61
10.1 Instrumentarium 61
10.2 Taakstelling 61
10.3 Gerealiseerd 63
10.4 Conclusies & reflecties 73

11 Rijkswegen en -kanalen 75
11.1 Instrumentarium 75
11.2 Taakstelling 75
11.3 Beleidsprestaties 76
11.4 Conclusies & reflecties 78

12 Conclusies, reflecties & aanbevelingen 81
12.1 Conclusies m.b.t. beleidsprestaties 81
12.2 Reflecties m.b.t. beleidsprestaties 82
12.3 Reflecties m.b.t. inventarisatie 83
12.4 Aanbevelingen m.b.t. inventarisatie 85
12.5 Centraal overzicht belangrijkste gegevens 85

Literatuur 87

Aanhangsels

A Deelonderzoek Gebiedsvisies NBL 91
B Deelonderzoek ROL/RAL 99
C Deelonderzoek landinrichting 119
D Deelonderzoek rijkswegen en -kanalen 143
E Afkortingen 165

Woord vooraf

Dit onderzoek vond plaats in het kader van de Natuurverkenningen 1997 (NVK '97). Binnen de NVK '97 moet het worden geplaatst in het deelproject 'Inzet, doorwerking en effectiviteit van het landschapsinstrumentarium'. Het onderzoek vond plaats aan DLO-Staring Centrum (SC-DLO) te Wageningen, in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV); Directie Natuurbeheer. De supervisie was gedurende het grootste deel van de onderzoekstijd in handen van mw. dr. ir. L.F.M. van den Aarsen, verbonden aan het IKC-Natuurbeheer (IKC-N) te Wageningen. In de beginperiode was de supervisie in handen van ir. E.J. van Beusekom, eveneens verbonden aan het IKC-N.

Aan dit onderzoek werkte een groot aantal personen mee. Hen wil ik hier danken voor hun bijdragen aan dit onderzoek.

Samenvatting

Doelstelling
Doelstelling van dit onderzoek, dat plaatsvond in het kader van de Natuurverkenningen 1997 (NVK '97), was het verschaffen van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens m.b.t. de voorgenomen en de gerealiseerde taakstellingen van het landschapsinstrumentarium, kortweg een inventarisatie van de beleidsprestaties van het landschapsinstrumentarium. Dit over de periode sinds 1992, het jaar waarin de voorgenomen taakstellingen werden neergelegd in de Nota Landschap (NoLa).

Werkwijze
In eerste instantie is een selectie gemaakt van het instrumentarium, dat het meest specifiek op het beleidsveld landschap is gericht:
— Toekomstverkenningen (TVK's),
— Themastudies,
— Gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap (GV's),
— Subsidieregeling Landschapsplannen (LBP's & LSP's),
— Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage (LVZ),
— Regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen (ROL/RAL),
— Beschikking Bijdragen Periodiek en Achterstallig Onderhoud Historische Parken, Tuinen en Buitenplaatsen (BBPTB),
— Landinrichting,
— Rijkswegen en -kanalen.

Vervolgens is voor de geselecteerde instrumenten gekeken naar de voorgenomen taakstellingen, zoals expliciet, maar ook impliciet, neergelegd in de NoLa. Pas daarna werd begonnen met de inventarisatie van de beleidsprestaties. Hierbij is, waar mogelijk, gebruik gemaakt van snel en gemakkelijk toegankelijk materiaal, waaronder jaarverslagen van de instanties die betrokken zijn bij de uitvoering van het landschapsinstrumentarium. Daarnaast is (telefonisch) informatie ingewonnen bij deze instanties. Waar dit niet de benodigde informatie opleverde is nader onderzoek opgezet, o.a. in de vorm van belronden, steekproeven en enquêtes.

Conclusies m.b.t. beleidsprestaties
Uit de inventarisatie kon een groot aantal conclusies worden getrokken m.b.t. de realisatie van de taakstellingen, waarvan hier een beknopt overzicht:
— *Het gros van de taakstellingen uit de NoLa is gerealiseerd, of zal in de planperiode worden gerealiseerd.* De Landschapsvisies (TVK's, Themastudies en GV's) zijn/worden in grote lijnen volgens de taakstellingen uit de NoLa opgesteld, waarbij voor de GV's moet worden aangetekend dat de uitvoering per provincie nogal kan verschillen. Voor de LBP's & LSP's wordt de taakstelling gedeeltelijk gehaald, voor de LVZ in zijn geheel. Ook de instrumenten Landinrichting en Rijkswegen en -kanalen voldoen in grote lijnen aan de taakstel-

lingen, die in de NoLa zijn neergelegd.

— *Als belangrijke succes-factor kan worden genoemd continuïteit.* Een goed voorbeeld hiervan is te geven aan de hand van de instrumenten Landinrichting en Rijkswegen en -kanalen. De traditie in landschapsontwerp, die hier in de loop der tijd is ontstaan, staat garant voor een goede landschappelijke inpassing. De hier gegroeide praktijk is in de NoLa niet voor niets tot beleid verheven.
— *Een andere belangrijke succes-factor is voorwaardelijke subsidiëring.* Deze factor heeft met name betrekking op het opstellen van GV's en LBP's & LSP's. Daar waar deze als voorwaarde worden gesteld voor het verkrijgen van bepaalde subsidies, worden ze zonder meer opgesteld.
— *Daarnaast kwam een aantal faal-factoren naar voren.* Met name de uitvoering van de subsidies (LBP's & LSP's, LVZ, ROL/RAL, BBPTB) kampt met beperkte budgetten, die maken dat aanvragen in de 'ijskast' worden geplaatst. M.b.t. de GV's moet worden opgemerkt dat de behoefte aan het opstellen van deze plannen niet bij elke provincie even groot was.

Reflecties m.b.t. inventarisatie

Daarnaast kan een aantal aantekeningen worden gemaakt n.a.v. de inventarisatie van de beleidsprestaties, waarvan een beknopt overzicht:

— *De inventarisatie werd in een aantal gevallen bemoeilijkt door een weinig concrete en/of impliciete formulering van de taakstellingen.* Dit maakte een eigen interpretatie noodzakelijk. Een voorbeeld hiervan zijn de taakstellingen voor de instrumenten ROL/RAL, BBPTB en Rijkswegen en -kanalen. In andere gevallen echter, bijvoorbeeld voor de instrumenten TVK's, Themastudies, GV's, LBP's & LSP's, en LVZ, was de taakstelling vrij concreet.
— *De inventarisatie werd daarnaast in relatief veel gevallen bemoeilijkt door de slechte toegankelijkheid van de benodigde gegevens.* Bij LNV bleken geen direct opvraagbare overzichten aanwezig m.b.t. de instrumenten TVK's, Themastudies en BBPTB. LBL, thans DLG, had geen direct opvraagbare overzichten van de jaarlijks gerealiseerde landschappelijke voorzieningen m.b.t. de instrumenten Landinrichting en Rijkswegen en -kanalen, en m.b.t. de kosten hiervan. Wat betreft de instrumenten GV's en ROL/RAL waren de gegevens wel aanwezig, maar verspreid over een groot aantal 'loketten', waarbij ook nog eens met verschillende maten werd gemeten. Dit als een bijkomend gevolg van de decentralisatie van de uitvoering van deze instrumenten. Positieve uitzondering op de regel waren hier LN, met een goed overzicht over de gegevens m.b.t. de instrumenten LBP's & LSP's en LVZ, en de Rijksdienst Monumentenzorg, met een goed overzicht over de gegevens m.b.t. de BBPTB.

Aanbevelingen m.b.t. inventarisatie

Gezien het relatief grote aantal 'hindernissen' dat werd ondervonden bij de inventarisatie van de beleidsprestaties, is een tweetal aanbevelingen naar voren gekomen m.b.t. de toekomstige evalueerbaarheid van het landschapsinstrumentarium en/of het landschapsbeleid:

— *Het beleid zou de taakstellingen voor het landschapsinstrumentarium een meer concrete formulering moeten geven.* Voor de toekomst is het aan te bevelen

complete en concrete taakstellingen te formuleren. Deze behoren te bestaan uit een kwantitatieve en een kwalitatieve component. Voor een aantal instrumenten, met name de landschapsvisies en de landschapsplannen, zou de taakstelling daarnaast ook betrekking moeten hebben op de gewenste doorwerking.

— *Daarnaast zouden de gegevens die moeten worden geïnventariseerd, systematisch en centraal moeten worden bijgehouden.* Om een evaluatie van het landschapsinstrumentarium en/of het landschapsbeleid gemakkelijker te maken, zouden de belangrijkste gegevens met betrekking tot de uitvoering van het landschapsinstrumentarium, voorzover gefinancierd door de rijksoverheid, centraal verzameld moeten worden. Dit om de gegevens jaarlijks te rapporteren, of om ze beschikbaar te hebben als dit uit oogpunt van beleidsevaluatie nodig mocht zijn. Het valt hierbij aan te bevelen een van te voren vastgesteld format te gebruiken.

1 Inleiding

1.1 Kader

Het project 'Inventarisatie Beleidsprestaties Landschapsinstrumentarium' (IBL) vond plaats in het kader van de 'Natuurverkenningen '97' (NVK '97). Een project dat is opgezet vanuit het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), Directie Natuurbeheer. Primaire doelstelling van het project is dat er een beknopte, toegankelijke en evenwichtige presentatie wordt geboden voor het gehele beleidsveld Natuur, Bos en Landschap'. Dit voor de evaluatie van het bestaande en de ontwikkeling van toekomstig beleid met betrekking tot het genoemde beleidsveld. Binnen de NVK '97 viel het project IBL onder het deelproject 10: 'Inzet, doorwerking en effectiviteit van het landschapsinstrumentarium 'Evaluatie Landschapsinstrumentarium' geheten.

1.2 Doelstelling

In eerste instantie had het project tot doel het verschaffen van 'prestatieoverzichten': kwantitatieve gegevens met betrekking tot de omvang van het landschapsinstrumentarium en met betrekking tot de voorgenomen en de gerealiseerde taakstellingen van het landschapsinstrumentarium. Het onderzoek zou zich hierbij toeleggen op gegevens over de periode 1985-1995, met de nadruk op gegevens over de periode 1992-1995.

Tijdens het onderzoek is deze doelstelling enigszins aangepast. Dit om de volgende redenen:

— *Het verzamelen van kwantitatieve gegevens m.b.t. de omvang van het instrumentarium bleek in veel gevallen een vrijwel onmogelijke taak.* Buiten het feit dat veel gegevens niet snel boven tafel te krijgen waren, bleken de gegevens vaak niet compleet en/of vergelijkbaar. Het sec verzamelen van kwantitatieve gegevens over de omvang van het landschapsinstrumentarium werd dan ook losgelaten.

— *Niet alle instrumenten hebben te maken met een kwantitatieve taakstelling.* Om toch iets over de werking van deze instrumenten te kunnen zeggen, leek het zinvol om ook de realisatie van de kwalitatieve taakstellingen na te gaan.

De nieuwe doelstelling van het project IBL was het verschaffen van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens met betrekking tot de voorgenomen en de gerealiseerde taakstellingen van het landschapsinstrumentarium, kortweg een inventarisatie van de 'beleidsprestaties' van het landschapsinstrumentarium. Dit over de periode 1992-1996, de periode tussen het verschijnen van de Nota Landschap (NoLa), de nota waarin de voorgenomen taakstellingen werden neergelegd, en de NVK '97, in het kader waarvan het project IBL plaatsvond.

1.3 Werkwijze

Verkenning Nota Landschap
Het onderzoek is begonnen met een verkenning van de NoLa, de beleidsnota waarin:
— het landschapsbeleid wordt gedefinieerd;
— het instrumentarium wordt aangeduid, waarmee dit beleid moet worden gerealiseerd,
— de voorgenomen taakstellingen voor de diverse instrumenten worden geformuleerd.

Definitie van 'landschapsinstrumentarium'
Gezien de beperkte omvang van het onderzoek, was een inventarisatie van de beleidsprestaties van het totale instrumentarium dat wordt genoemd in de NoLa, niet mogelijk. Besloten is om een selectie te maken op grond van de volgende argumenten:
— Tot het landschapsinstrumentarium behoren in elk geval de meest genoemde instrumenten (Gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap, Landinrichting) en de instrumenten die het meest specifiek op het aspect landschap zijn gericht (Toekomstverkenningen, Themastudies, Subsidieregeling Landschapsbeleidsplannen, Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage, Rijkswegen en -kanalen).
— In dit onderzoek zijn niet meegenomen die instrumenten, die met name zijn gericht op de aspecten natuur en bos (o.a. Natuurontwikkeling, Relatienota, Bergboerenregeling, Natuurbeschermingswet, Natuurschoonwet, Boswet). Dit ook om een overlap met andere deelprojecten van de NVK '97 te voorkomen.
— Daarnaast is besloten om ook die instrumenten, waarbij wordt meegelift met cultuur-, recreatie- en milieubeleid, buiten beschouwing te laten (Wet Bodembescherming, Monumentenwet).

Op basis van deze argumenten heeft het onderzoek zich gericht op het onderstaande instrumentarium:
— Toekomstverkenningen (TVK's),
— Themastudies,
— Gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap (GV's),
— Subsidieregeling Landschapsplannen (LBP's & LSP's),
— Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage (LVZ),
— Regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen (ROL/RAL),
— Beschikking Bijdragen Periodiek en Achterstallig Onderhoud Historische Parken, Tuinen en Buitenplaatsen (BBPTB),
— Landinrichting,
— Rijkswegen en -kanalen.

Verkenning van het instrumentarium
Een volgende fase in het onderzoek was een eerste verkenning van het geselecteerde instrumentarium. Hierbij is de NoLa doorgenomen op de expliciet en impliciet voorgenomen taakstellingen per instrument. Daarnaast is bekeken of de mate waarin de taakstellingen zijn gerealiseerd in kaart kon worden gebracht middels gemakkelijk toegankelijke informatie:
— meerjarenprogramma's Natuur en Landschap (MJP's),
— rijksbegrotingen,
— jaarverslagen van instanties die de instrumenten uitvoeren (Landinrichtingsdienst/LBL/DLG, LONL/Landschapsbeheer Nederland, provinciale stichtingen voor landschapsbeheer),
— reeds beschikbare evaluaties van het landschapsinstrumentarium,
— (telefoon)gesprekken met medewerkers van uitvoerende instanties.

Deelonderzoek
Waar een eerste verkenning niet de gewenste informatie m.b.t. de gerealiseerde taakstelling bleek op te leveren, is een viertal deelonderzoeken opgezet:
— *Deelonderzoek gebiedsvisies NBL.* Een belronde langs de instanties die belast zijn/waren met de uitvoering van dit instrument: de provincies en de regionale beleidsdirecties van LNV (aanhangsel A).
— *Deelonderzoek ROL/RAL.* Een belronde langs de diverse instanties (provincies, provinciale stichtingen voor landschapsbeheer), die deze regeling uitvoeren (aanhangsel B).
— *Deelonderzoek landinrichting.* Een nader onderzoek, in samenspraak met LBL/DLG, waarbij voor 'zes nieuwe projecten' (Aardenburg, Amstelland, De Hilver, Kollumerland, Land van Thorn, Rouveen) werd gekeken naar de omvang van de geplande landschappelijke voorzieningen, de geplande kosten hiervan en de relatie tot het beleid (aanhangsel C).
— *Deelonderzoek rijkswegen en -kanalen.* Een enquête onder medewerkers van LBL/DLG, Afdeling Verkeerswegen, met als belangrijkste doel om de visie achter de landschappelijke inpassing van rijkswegen en -kanalen te achterhalen (aanhangsel D).

1.4 Indeling van de rapportage

Het eerste hoofdstuk, de inleiding, bevat het kader en de doelstelling van het onderzoek, de gevolgde werkwijze en de indeling van de rapportage. In het tweede hoofdstuk zijn de belangrijkste categorieën van het landschapsbeleid weergegeven. De hoofdstukken 3-11 bevatten het onderzoek m.b.t. de inventarisatie van de beleidsprestaties van het geselecteerde landschapsinstrumentarium. Per instrument is gekozen voor de weergave in een apart hoofdstuk. De hoofdstukken zijn vervolgens onderverdeeld onder de volgende onderwerpen:
— *Instrumentarium:* Een beknopte beschrijving van de geschiedenis en de werking van het betreffende instrumentarium.
— *Taakstelling:* De voorgenomen taakstelling m.b.t. het instrumentarium, zoals

geformuleerd in de Nota Landschap.
— *Beleidsprestaties:* De gerealiseerde taakstelling van het betreffende instrumentarium, voor wat betreft de periode 1992-1996.
— *Conclusies & reflecties:* Conclusies m.b.t. de overeenkomsten en verschillen tussen voorgenomen en gerealiseerde taakstelling. Reflecties, waaronder verklaringen voor succes en falen van het betreffende instrumentarium en kanttekeningen bij de inventarisatie.

Het twaalfde en laatste hoofdstuk tenslotte, vermeldt de belangrijkste conclusies, reflecties en aanbevelingen uit het onderzoek. De aanhangsels bevatten de vier deelonderzoeken (aanhangsels A-D) en een lijst met veel gebruikte afkortingen (aanhangsel E).

2 Landschapsbeleid

2.1 Beleidsplannen

Nota Landschap
In 1992 verscheen de regeringsbeslissing van de Visie Landschap, de Nota Landschap (NoLa) geheten[1]. Deze NoLa verwoordt het beleid van de rijksoverheid met betrekking tot het landschap. Hoofddoel van deze nota is *'het bevorderen van de instandhouding, het herstel en de ontwikkeling van een kwalitatief hoogwaardig landschap, dat wil zeggen een landschap waar identiteit en duurzaamheid centraal staan'*. Om de woorden van de doelstelling om te zetten in daden, initieerde de Nota Landschap een zestal beleidscategorieën, die ondermeer werden uitgewerkt op de 'beleidskaart landschap' (fig. 1).

Structuurschema Groene Ruimte
Tegelijk met de NoLa, verscheen in 1992 ook een eerste versie van het Structuurschema Groene Ruimte (SGR). Doel hiervan was om te komen tot een geïntegreerde aanpak van de ruimtelijke problematiek van het landelijk gebied. Hierbij werd uiteraard ook het landschapsbeleid, zoals verwoord in de NoLa, meegenomen. In 1995 verscheen de definitieve versie van het SGR[2], met daarin opgenomen een 'PKB-kaart landschap' (fig. 2). Drie van de zes beleidscategorieën van de NoLa werden hierbij, zij het in enigszins gewijzigde vorm, overgenomen.

2.2 Beleidscategorieën

Behoud en versterking identiteit
De categorie 'Behoud en Versterking Identiteit' heeft betrekking op het gehele Nederlandse landschap en behoort zodoende tot het generieke beleid. Dit beleid is erop gericht *'de identiteit van de verschillende landschapstypen en daarmee ook de verscheidenheid van het Nederlandse landschap, te waarborgen'*[3]. Concreet houdt dit in, dat onderscheid wordt gemaakt tussen een elftal landschapstypen (fig. 1). Voor elk van deze landschapstypen is een lijst met 'aandachtspunten voor planvorming en advisering' opgesteld.

---

[1] LNV 1992b, NoLa.
[2] LNV 1995, SGR.
[3] LNV 1992b, NoLa, p. 93.

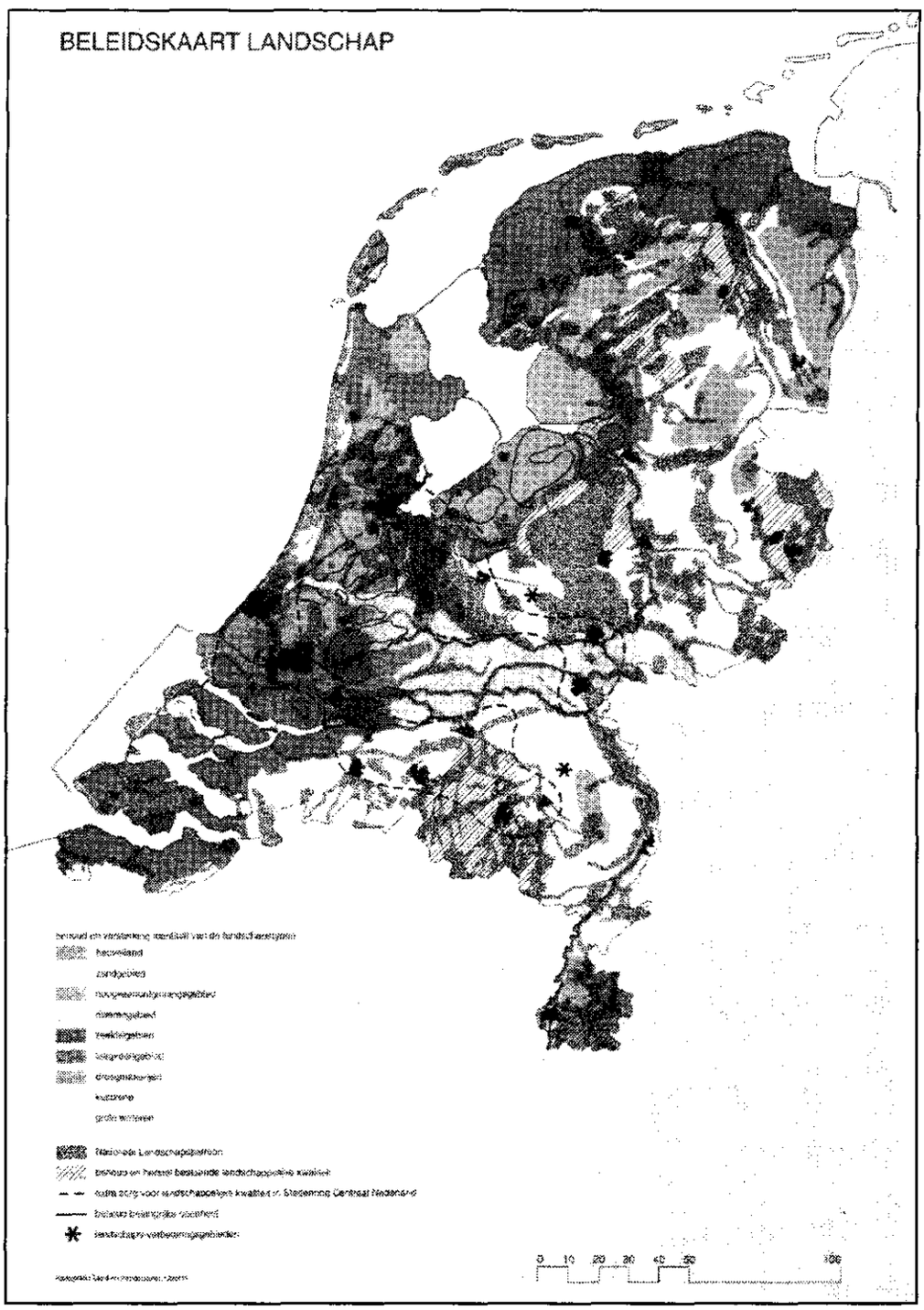

Fig. 1 Beleidskaart Nota Landschap (LNV 1992b, NoLa)

Nationaal landschapspatroon
Naast het generieke beleid introduceert de NoLa specifiek beleid: beleid gericht op *'een extra inspanning die de rijksoverheid wil plegen in gebieden waar de landschappelijke kwaliteit sterk onder druk staat, dan wel komt te staan'*[4]. Een belangrijke rol hierbij vervult het Nationaal Landschapspatroon (NLP). Dit NLP (fig. 1) omvat *'patronen en elementen ... die van nationale betekenis zijn — of zullen worden — voor de identiteit van het landschap en die bovendien doorgaans een zekere omvang hebben'*[5].

Patronen en elementen die tot het NLP worden gerekend zijn:
— Patronen en elementen die samenhangen met water en reliëf, zoals beekdalen, dekzandruggen, stuwwallen.
— Nationaal belangrijke natuurgebieden en boscomplexen.
— Cultuurhistorische patronen en elementen, zoals landgoederen, kleinschalige gebieden, de Hollandse Waterlinie en bijzondere zeedijken.
— Nieuw aan te leggen bos- en natuurgebieden, zoals de Randstadgroenstructuur (RSG) en natuurontwikkelingsgebieden uit de Ecologische Hoofdstructuur (EHS).

In het SGR werden alleen de nog nader te ontwikkelen delen van het NLP op de PKB-kaart landschap weergegeven (fig. 2).

Behoud en herstel van de bestaande landschapskwaliteit
Een tweede categorie die behoort tot het specifieke landschapsbeleid is de categorie 'Behoud en Herstel Bestaande Landschapskwaliteit'[6]. Deze categorie (fig. 1) heeft betrekking op:
— *Cultuurhistorische waarden:* verkavelingspatronen, patronen van wegen en waterlopen en nederzettingspatronen.
— *Aardkundige waarden:* reliëf, bodemstructuur, aardkundige processen.
— *Bijzondere landschappelijke overgangen:* gebieden met een kenmerkende afwisseling van bos, natuurgebieden, enz. enerzijds en landbouwgebieden anderzijds.

De gebieden die onder deze beleidscategorie vallen, de zogenaamde Gebieden Behoud en Herstel (GBH-gebieden), zijn in het SGR (fig. 2) enigszins gewijzigd t.o.v. de NoLa. In grote lijnen kan worden gesteld dat in het SGR een aantal gebieden is toegevoegd.

Landschapsverbeteringsgebieden
Een derde categorie is de categorie 'Landschapsverbeteringsgebieden'. Het betreft hier de ROM-gebieden Gelderse Vallei en de Peel. De NoLa: *'De problematiek van deze gebieden kan landschappelijk gezien alleen zinvol worden opgelost door de landschapsstructuur te vernieuwen'*[7].

---

[4] LNV 1992b, NoLa p. 143.
[5] Idem, p. 95.
[6] Idem, p. 98.
[7] Idem, p. 98.

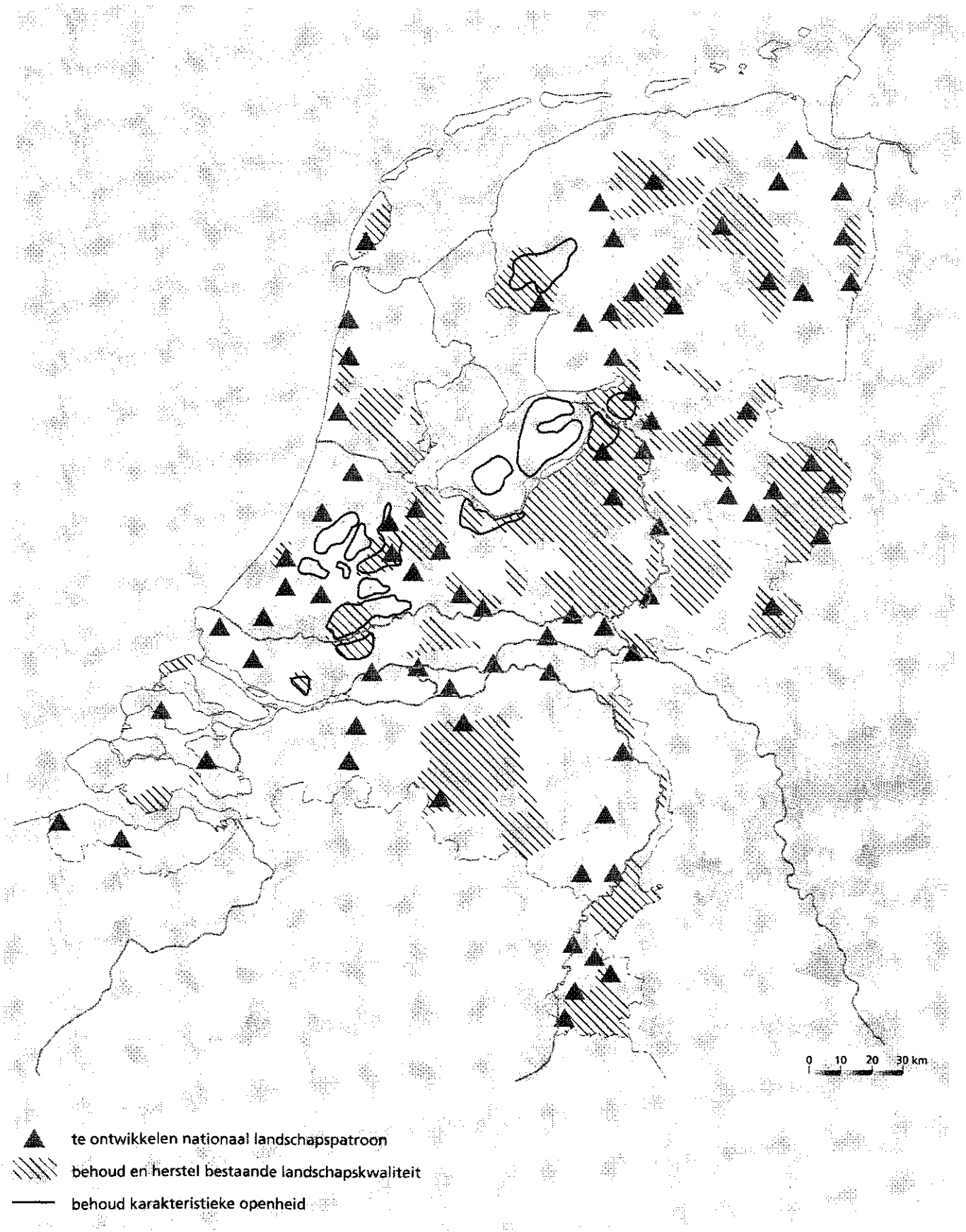

Fig. 2 PKB-kaart Landschap (LNV 1995, SGR, p. 81)

Landschapskwaliteit van de stedenring Centraal Nederland
Een vierde categorie is de categorie 'Landschapskwaliteit Stedenring Centraal Nederland'. Deze categorie richt zich op een samenhangende ontwikkeling van stad en landschap in de Stedenring. Hierbij wordt ondermeer gedacht aan een goede overgang tussen stad en landelijk gebied, waarbij landschapsstructuren in het overgangsgebied worden benut om doorgaande verbindingen tussen stad en landschap te creëren[8].

Behoud van de karakteristieke openheid
Een vijfde categorie die behoort tot het specifieke landschapsbeleid is de categorie 'Behoud Karakteristieke Openheid' (BKO). Deze categorie (fig. 1) heeft betrekking op: *'de belangrijkste open gebieden, althans voor zover er sprake is van gevaar voor nivellering'*[9].

De gebieden die onder deze beleidscategorie vallen zijn in het SGR (fig. 2) enigszins gewijzigd t.o.v. de NoLa. In grote lijnen kan worden gesteld dat in het SGR een aantal gebieden is weggevallen.

[8] LNV 1992b, NoLa p. 99.
[9] Idem, p. 143.

3 Toekomstverkenningen

3.1 Instrumentarium

In 1992, bij het verschijnen van de Nota Landschap, is een aantal nieuwe instrumenten opgezet, waaronder drie categorieën landschapsvisies. Eén van deze categorieën is die van de Toekomstverkenningen (TVK's). Een instrument dat in 1991 overigens reeds wordt genoemd in de Visie Landschap, die aan de NoLa voorafging. Deze TVK's zijn *'landschapsvisies die door het rijk worden opgesteld en die ontwikkelingsmogelijkheden schetsen voor de landschapstypen of voor samenhangende gebieden waar één of meer beleidscategorieën van de 'beleidskaart landschap' aan de orde zijn'*[10].

3.2 Taakstelling

In de NoLa wordt het instrument TVK genoemd als bijdrage aan de realisatie van 3 beleidscategorieën: 'Behoud en Versterking Identiteit', 'Landschapsverbeteringsgebieden' en 'Landschapskwaliteit Stedenring Centraal Nederland'. Voor de planperiode 1992-2000 formuleert de NoLa drie taakstellingen:

Acht TVK's in de periode 1992-1994
De NoLa geeft als eerste taakstelling, dat circa acht TVK's worden uitgevoerd. Dit over de periode 1992-1994[11].

TVK's voor de landschapsverbeteringsgebieden
Als tweede taakstelling geeft de NoLa: *'Voor de landschapsverbeteringsgebieden De Peel en de Gelderse Vallei zullen Toekomstverkenningen worden opgesteld. Deze Toekomstverkenningen zullen bouwstenen vormen voor de nadere uitwerking van het ROM-beleid'*[12].

TVK's voor de Stedenring Centraal Nederland
Een derde taakstelling voor de TVK's: *'Voor het gehele gebied van de Stedenring Centraal Nederland worden toekomstverkenningen uitgevoerd. De Toekomstverkenningen voor de Randstad en het gebied Eindhoven-Helmond worden in het begin van de planperiode uitgevoerd'*[13].

---

[10] LNV 1992b, NoLa, p. 144.
[11] Idem, p. 135, p. 138.
[12] Idem, p. 137.
[13] Idem, p. 137.

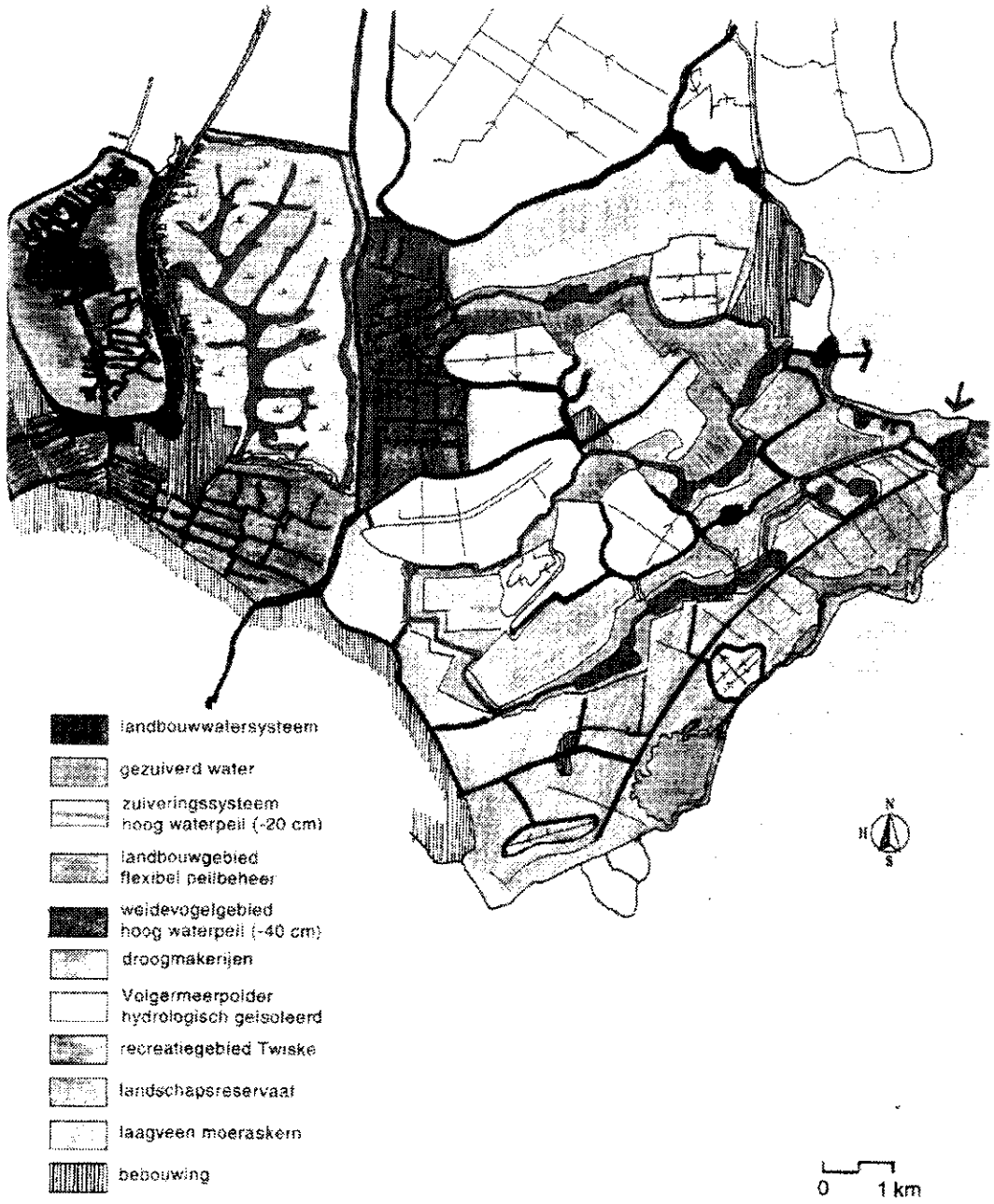

Fig. 3 Voorbeeld TVK's; TVK Veenweidegebieden, Waterland (Van Nieuwenhuize & Hazendonk 1991, p. 92)

3.3 Beleidsprestaties

Twaalf TVK's in de periode 1992-1996

Medio 1992 was reeds een tweetal TVK's gereed, terwijl voor zeven andere TVK's een afronding werd verwacht in 1993. Eind 1994, de eindtermijn van de taakstelling in de NoLa, was een zevental TVK's gereed. Medio 1996 was een twaalftal TVK's gereed, terwijl er nog eens vier in een vergevorderd stadium van uitvoering waren (tabel 1; voor een voorbeeld van een TVK, zie fig. 3)[14].

Tabel 1 TVK's 1992 en 1996

	1992	1996
Zandgebieden	gereed 1988	gereed 1988
Veenweidegebieden	gereed 1991	gereed 1991
Randstad	plan 1993	gereed 1993/94*[15]
Oost-Brabant/Noord-Limburg	plan 1993	plan 1997
Eindhoven-Helmond	plan 1993	gereed 1993
Gelderse Vallei	plan 1993	gereed 1993
Randzone IJsselmeer	plan 1993	plan 1997[16]
Zeekleigebied	plan 1993	plan 1997
Kanaalzone Zeeuws-Vlaanderen	plan 1993	gereed 1994
Hoogveenontginningsgebieden	-	gereed 1994
Rivierengebied	-	gereed 1986*[17]
Kustzone	-	gereed 1996
Knooppunt Arnhem-Nijmegen	-	gereed 1995
Zuidelijk Westerkwartier en Friese Wouden	-	gereed 1992
Stedenland Twente	-	gereed 1995
IJsselmeerpolders	-	plan 1997

TVK's landschapsverbeteringsgebieden uitgevoerd

De aangekondigde TVK 'Gelderse Vallei' is uitgevoerd. De TVK voor 'De Peel', TVK 'Oost-Brabant/Noord-Limburg' geheten, zal in 1997 verschijnen. Medio 1996 was hij reeds gereed in concept.

TVK's stedenring uitgevoerd

Van de aangekondigde TVK's voor de Stedenring Centraal Nederland, is de verkenning 'Eindhoven-Helmond' als TVK uitgevoerd. De TVK 'Randstad' is niet als TVK uitgevoerd, maar is ondermeer verschenen in de vorm van de 'Visie Stadslandschappen'. Buiten deze twee aangekondigde verkenningen is overigens nog een derde TVK voor de Stedenring opgesteld, de TVK 'Knooppunt Arnhem-Nijmegen'.

---

[14] Stand van zaken 1992: LNV 1992, MJP, p. 29. Stand van zaken 1996: Nauta 1995; mond. med. dhr. N. Hazendonk - IKC-N; mond. med. dhr. L. Pols - LNV, Directie Natuurbeheer.

[15] De TVK 'Randstad' is niet als zodanig opgesteld. Dit ondermeer om dubbel werk met andere planvorming te voorkomen. In de lijn van de TVK zijn o.a. opgesteld de 'Visie Stadslandschappen' en de Themastudie 'Grote bossen bij Europese steden'.

[16] Het concept kwam gereed in 1995.

[17] Voor het rivierengebied is geen nieuwe TVK opgesteld. Voor dit gebied is uitgegaan van het reeds beschikbare plan 'Ooievaar'.

3.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling gehaald
Uit het onderzoek blijkt dat de drie taakstellingen uit de NoLa zijn gehaald. Het instrument TVK voorziet blijkbaar in een behoefte. Na de eindtermijn van de taakstelling, in 1994, zijn/worden buiten de taakstelling om nog eens acht TVK's extra opgesteld.

Reflectie: taakstelling concreet maar beperkt
De taakstelling, zoals neergelegd in de NoLa, levert geen 'hindernis' voor de inventarisatie. Ze is immers concreet. Wel moet hier worden opgemerkt dat de taakstelling beperkt is. Er is weliswaar een taak m.b.t. het aantal op te stellen TVK's, maar een taakstelling m.b.t de kwaliteit en de doorwerking van de TVK's ontbreekt.

Een manco dat ook wordt geconstateerd in een studie van het IKC-Natuurbeheer (IKC-N), die dateert van januari 1995. Deze studie stelt: *'De Nota Landschap geeft verder nauwelijks richtlijnen voor de opstelling van toekomstverkenningen. Er is nog geen concrete omschrijving van doel, inhoud en vorm'* en *'In het verleden zijn reeds een aantal toekomstverkenningen opgesteld. Afhankelijk van de landschappelijke problematiek en de vraagstelling kregen de projecten per geval vorm. Er bestond ook toen geen weloverwogen gemeenschappelijk beeld over wat een toekomstverkenning moest zijn'*[18].

Om in het geconstateerde manco m.b.t. de taakstelling te voorzien, geeft de genoemde studie van het IKC-N duidelijke richtlijnen m.b.t. gewenste kwaliteit en doorwerking van de TVK's. De plaats van de TVK's wordt nader aangeduid: *'ze worden ingezet als inbreng van de beleidssector landschap in de gebiedsvisies NBL'*[19]. Dit impliceert dat voor de toekomst een doorwerking van de TVK's mag worden verwacht naar de diverse Gebiedsvisies NBL.

Reflectie: geen centraal overzicht gegevens
Wel werd de inventarisatie bemoeilijkt door het gebrekkige overzicht over de uitvoering van de TVK's. Een op papier gesteld overzicht van de stand van zaken medio 1996 bleek nergens voorhanden. De stand van zaken met betrekking tot de uitvoering van de TVK's wordt niet jaarlijks gerapporteerd. Mede debet hieraan is het niet meer verschijnen van de Meerjarenprogramma's Natuur en Landschap. Het overzicht van opgestelde TVK's kon slechts worden opgesteld aan de hand van mondelinge mededelingen.

---

[18] Nauta 1995, p. 2.

[19] Idem.

4 Themastudies

4.1 Instrumentarium

Een tweede categorie landschapsvisies is die van de Themastudies. Themastudies zijn *'landschapsvisies die één bepaalde problematiek als onderwerp hebben, bijvoorbeeld 'Landschap en natuurontwikkeling'*[20].

4.2 Taakstelling

De Nota Landschap noemt het instrument Themastudies onder één beleidscategorie: Behoud en Versterking Identiteit. Voor de planperiode 1992-2000 geeft de NoLa de volgende taakstellingen:

Acht Themastudies in de periode 1992-1998
Als eerste taak stelt de NoLa: *'De themastudies 'Landschap en natuurontwikkeling', 'Landschapsbouwkundige aspecten van bos', 'Cultuurhistorie en landschap', 'Landschap en verstedelijking', 'Landbouw en landschap', 'Infrastructuur en landschap', 'Landschap en milieu', en 'Recreatie/toerisme en landschap' zullen in grote lijnen in deze volgorde worden uitgevoerd. Met ingang van 1992 wordt per jaar minstens één themastudie verricht'*[21].

Inhoud Themastudie 'Landbouw en landschap'
Met betrekking tot de inhoud van één Themastudie geeft de NoLa duidelijke richtlijnen: *'In de themastudie 'Landbouw en landschap' zal specifiek aandacht worden besteed aan de relatie landbouw-landschap in de kleinschalige landschappen, die in het Nationaal Landschapspatroon zijn opgenomen. Eveneens zal afzonderlijk aandacht worden besteed aan de verschillende gebieden 'behoud en herstel van bestaande landschapskwaliteit'. Een van de deelstudies van de themastudie 'Landbouw en landschap' zal gaan over de relatie tussen glastuinbouw en landschap'*[22].

---

[20] LNV 1992b, NoLa, p. 144.

[21] Idem, p. 135.

[22] Idem, p. 135.

4.3 Beleidsprestaties

Zeven Themastudies in de periode 1992-1996

Medio 1996 was een zevental Themastudies gereed. Daarnaast was er één in een vergevorderd stadium van uitvoering. Voor de stand van zaken met betrekking tot planning en uitvoering, zie tabel 2[23].

Tabel 2 Themastudies 1992 en 1996

	1992	1996
Landschap en natuurontwikkeling	plan	gereed 1995
Landschapsbouwkundige aspecten van bos	plan	gereed*[24]
Cultuurhistorie en landschap	plan	plan 1997[25]
Landschap en verstedelijking	plan	gereed*[26]
Landbouw en landschap	plan	gereed*[27]
Infrastructuur en landschap	plan	gereed*[28]
Landschap en milieu	plan	?
Recreatie/toerisme en landschap	plan	gereed*[29]
Verweving van nuts- en natuurfuncties	-	gereed 1995

Inhoud Themastudie 'Landbouw en landschap'

De Themastudie 'Landbouw en landschap' is in delen uitgevoerd en gepubliceerd. Een van deze delen is de studie 'Glastuinbouw en landschap', die in de taakstelling van de NoLa wordt genoemd. De specifieke aandacht voor de relatie landbouw-landschap in kleinschalige landschappen, is uitgewerkt in de Toekomstverkenning 'Zuidelijk Westerkwartier en Friese Wouden'.

---

[23] Stand van zaken 1992: LNV 1992b, NoLa, p. 135. Stand van zaken 1996: mond. med. dhr. N. Hazendonk - IKC-N; mond. med. dhr. J. Hendrikx - IKC-N; mond. med. dhr. L. Pols - LNV, Directie Natuurbeheer.

[24] De Themastudie 'Landschapsbouwkundige aspecten van bos' is uitgevoerd en gepubliceerd in meerdere delen, waaronder 'Ontwerpen met het levende bos' en 'Grote bossen bij Europese steden'.

[25] De Themastudie 'Cultuurhistorie en landschap' is geïntegreerd met NBP-project 33 'Cultuurhistorische waarden'. In het kader van deze Themastudie is reeds een aantal deel-onderzoeken uitgevoerd. Afronding tot Themastudie wordt verwacht in 1997.

[26] De Themastudie 'Landschap en verstedelijking' is niet als Themastudie opgesteld. In plaats van de Themastudie zijn hier o.a. gekomen de 'Visie Stadslandschappen', en de studie 'Water in de bebouwde omgeving'.

[27] De Themastudie 'Landbouw en landschap' is in delen uitgevoerd en gepubliceerd. Zo is er de studie 'Glastuinbouw en landschap'.

[28] De Themastudie 'Infrastructuur en landschap' is niet als Themastudie opgesteld. In plaats van de Themastudie zijn hier o.a. gekomen de 'Visie Stadslandschappen', het 'Kader landschappelijke inpassing hoofdwegen', en het rapport 'Evaluatie geluidsbeperkende constructies en werken'.

[29] In plaats van een Themastudie is hier o.a. verschenen de studie 'Zicht op landschap'.

4.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling gehaald
Uit de gegevens kan worden opgemaakt dat de doelstelling, acht Themastudies in de periode 1992-1998, met het huidige tempo zal worden gehaald. Er zijn er inmiddels reeds zeven gerealiseerd, terwijl er één, 'Cultuurhistorie en landschap', in een vergevorderd stadium is.

Reflectie: taakstelling concreet maar beperkt
De taakstelling, zoals neergelegd in de NoLa, is concreet en leverde geen problemen op bij de inventarisatie. Wel moet hier, evenals bij de TVK's, worden geconstateerd dat de NoLa geen taak stelt m.b.t. de gewenste kwaliteit en doorwerking.

Reflectie: geen centraal overzicht gegevens
De stand van zaken met betrekking tot de uitvoering van de Themastudies wordt, evenals bij de TVK's, niet jaarlijks gerapporteerd. Een op papier gesteld overzicht bleek ook hier niet voorhanden. De stand van zaken medio 1996 is gebaseerd op mondelinge mededelingen.

5 Gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap

5.1 Instrumentarium

Een derde categorie landschapsvisies is die van de Gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap (GV's). De GV's worden, zij het als *'gebiedsvisies met natuurbeleidsdoelstellingen'* reeds genoemd in het MJP Natuur en Landschap 1992-1996[30]. In dit MJP wordt aangekondigd dat het natuurbeleid zal worden uitgewerkt in zo'n 100 GV's met natuurbeleidsdoelstellingen.

In het MJP Natuur en Landschap 1993-1997 zijn de eerder aangekondigde GV's, die slechts waren gericht op het aspect natuur, verbreed met de aspecten bos en landschap[31]. Volgens het MJP moeten de GV's, wat betreft de nadere uitwerking van het landschapsbeleid, ingaan op:
— het Nationaal Landschapspatroon (NLP),
— de doorwerking van de Toekomstverkenningen en Themastudies.

In de NoLa worden de GV's omschreven als *'een meer concrete uitwerking per gebied, waarbij een integratie van het landschaps-, natuur- en bosbeleid uitgangspunt is. De GV's zullen er ondermeer op gericht zijn het Nationaal Landschapspatroon nader uit te werken'*[32].

Per 1-1-1996 is de uitvoering van de GV's, die tot dan toe geschiedde in samenwerking en/of overleg tussen rijk en provincies, geheel overgedragen aan de diverse provincies. Hierbij hebben oude GV's, die door het rijk zijn opgesteld, en die niet door de provincies zijn ondertekend, elke formele status verloren.

5.2 Taakstelling

In de Nota Landschap worden de GV's genoemd als belangrijke bouwstenen ter ondersteuning van een tweetal beleidscategorieën: 'Nationaal Landschapspatroon' en 'Behoud en Herstel Bestaande Landschapskwaliteit'. Voor de planperiode 1992-2000 kunnen, uitgaande van de NoLa, de volgende taken worden onderscheiden:

---

[30] LNV 1991, MJP, pp. 9-12.

[31] LNV 1992a, MJP, pp. 14-16.

[32] LNV 1992b, NoLa, p. 144.

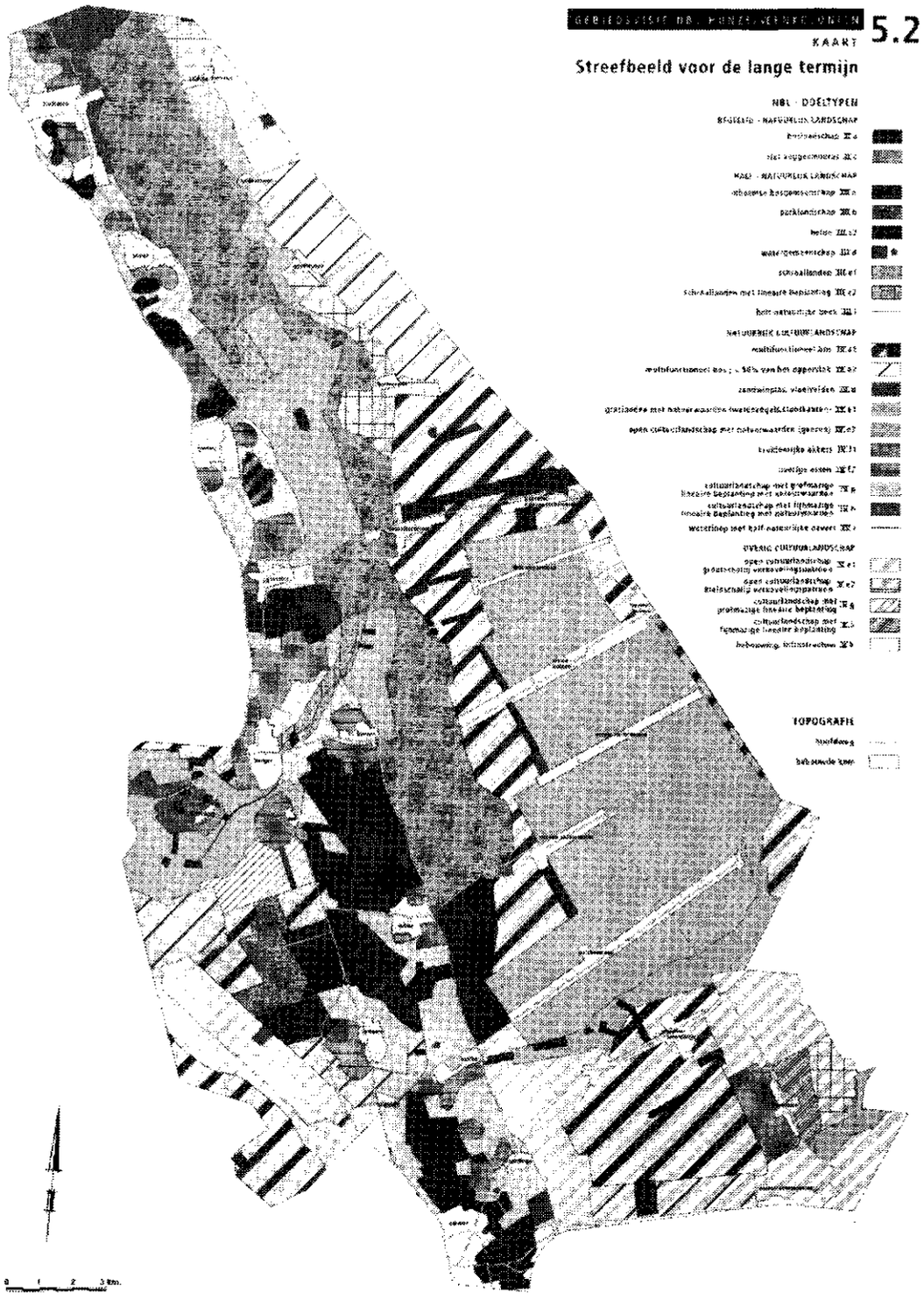

Fig. 4 Voorbeeld GV's; GV Hunze/Veenkoloniën (LNV/Provincie Drenthe 1996)

Uitvoering GV's in de periode 1992-1996
Als eerste taak voor de GV's geeft de NoLa: *'Deze zullen in 1996 zijn opgesteld, zoals nader is aangegeven in het Meerjarenprogramma Natuur en Landschap 1993-1997'*[33]. Het genoemde MJP geeft hierbij een overzichtskaart met zo'n 97 visiegebieden, waarvoor een GV zou moeten worden opgesteld.

Uitwerking en begrenzing NLP
Een tweede taak die door de NoLa wordt gesteld, is de nadere uitwerking en begrenzing van het NLP.

5.3 Beleidsprestaties

Circa 75% GV's in de periode 1992-1996
Een eenduidig en compleet overzicht met GV's, die medio 1996 reeds zijn uitgevoerd, is niet of nauwelijks te geven. Dit met name vanwege de enorme verschillen tussen de GV's:
— *Er zijn grote verschillen qua inhoud.* De integratie van natuur-, bos- en landschapsbeleid kent diverse gradaties. Het aspect landschap komt hierbij in sommige provincies uitgebreid aan bod, zoals in Drenthe, Overijssel, Gelderland en Limburg. In andere provincies is het gros van de GV's met name gericht op het aspect natuur, zoals in Groningen en Noord-Brabant.
— *Er zijn verschillen qua status.* In een aantal gevallen hebben provincies de GV's niet ondertekend, waardoor deze sinds 1-1-1996 geen enkele formele status meer hebben. Dit is bijvoorbeeld het geval met (een deel van) de GV's in Friesland, Utrecht, Noord- en Zuid-Holland en Zeeland.

De GV's zijn dus van divers pluimage. Voor Groningen, Friesland en Drenthe, wordt dit nog eens bevestigd door een onderzoek van de Directie Noord van LNV. Dit onderzoek stelt: *'Het blijkt dat van meet af aan m.b.t. de doelstelling, opzet, inhoud en werkwijze van de ontwikkeling van gebiedsvisies in de drie noordelijke provincies op verschillende wijze omgegaan is. Bovendien verschilde de status van de GV's nogal per provincie'*[34]. Een conclusie die zeker ook opgaat voor de uitvoering van de GV's in de andere provincies.

Op basis van het deelonderzoek m.b.t. de uitvoering van de GV's (aanhangsel 1; voor een voorbeeld van een GV, zie fig. 4), kunnen de provincies worden onderverdeeld in een viertal categorieën (fig. 5):
— *GV's NBL gebiedsdekkend opgesteld.* De provincies Drenthe en Limburg hebben het instrument gebiedsdekkend uitgevoerd (of zijn van plan dit te doen) zoals door het rijk, in de NoLa, werd beoogd. De GV's bevatten een nadere uitwerking van het rijksbeleid m.b.t. de aspecten natuur, bos en landschap en ze hebben een formele status.

---

[33] LNV 1992a, MJP, p. 138.
[34] Bosch 1996, p. 6.

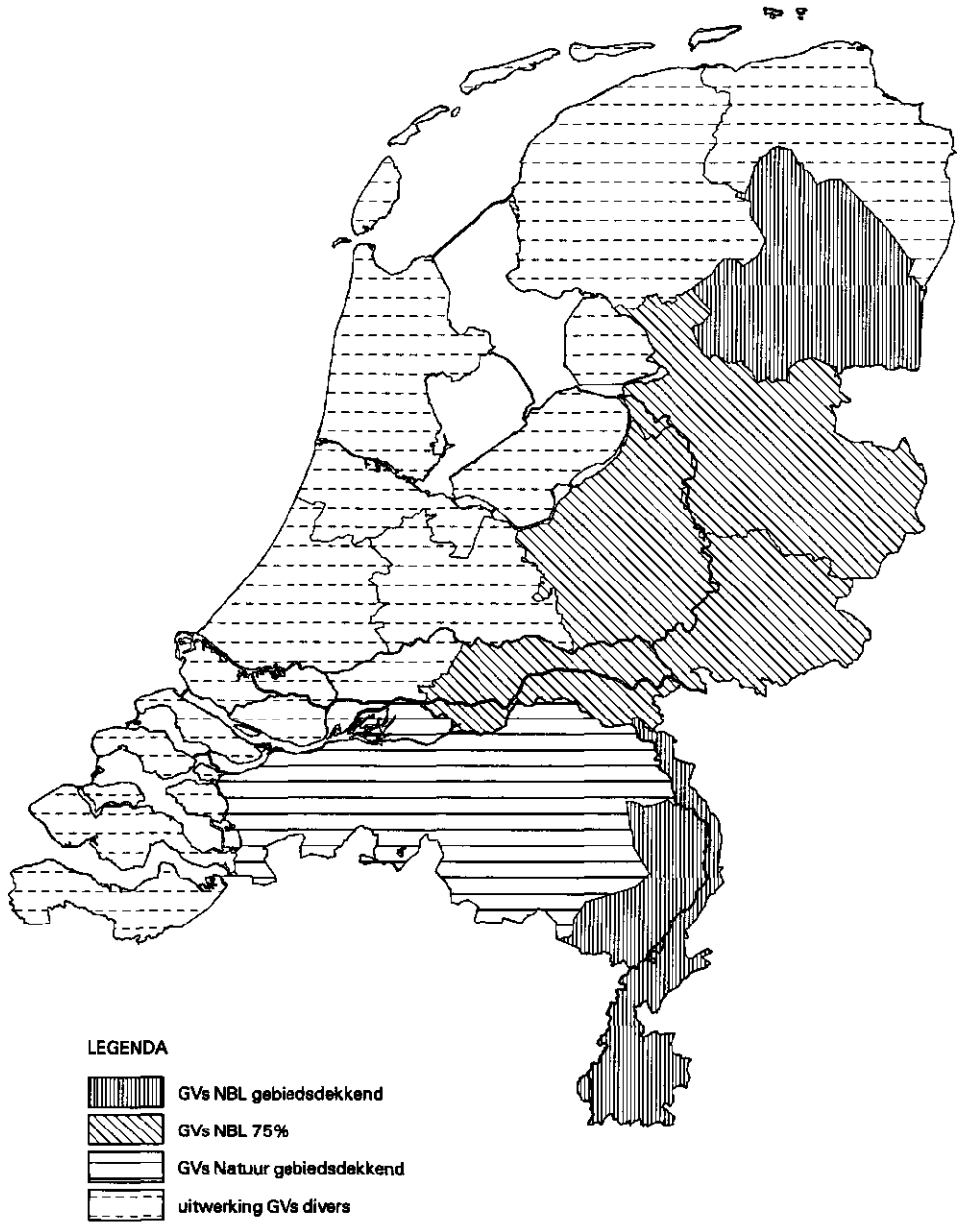

Fig. 5 Uitwerking GV's per provincie

— *GV's NBL voor ca. 75% opgesteld.* De provincies Overijssel en Gelderland hebben het instrument voor relatief grote delen van hun grondgebied (ca. 75%) uitgevoerd, zoals in de NoLa beoogd. De GV's bevatten de aspecten natuur, bos en landschap en hebben een status. Ze zijn of worden met name opgesteld voor de gebieden met gebiedsgericht beleid, zoals de Strategische Groenprojecten (SGP's), de Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL's) en de ROM-gebieden.
— *GV's natuur gebiedsdekkend opgesteld.* De provincie Noord-Brabant heeft gebiedsdekkend GV's Natuur opgesteld, zoals door het rijk beoogd in het MJP Natuur en Landschap 1992-1996. De plannen gaan, de GV's m.b.t. de SGP's daargelaten, niet of nauwelijks in op de aspecten bos en landschap. Als reden hiervoor werd gegeven dat de provincie reeds in een vroeg stadium, voordat de aspecten bos en landschap aan de orde waren, met het opstellen van de GV's is gestart. De GV's hebben allen een formele status.
— *Uitwerking GV's divers.* De provincies Groningen, Friesland, Flevoland, Utrecht, Noord- en Zuid-Holland, en Zeeland, hebben het instrument niet, of slechts voor beperkte delen van hun gebied (met name voor gebieden met gebiedsgericht beleid), uitgevoerd zoals door het rijk werd beoogd. De GV's die hier zijn opgesteld, o.a. door de regionale beleidsdirecties van LNV, zijn van divers pluimage. Dit zowel qua inhoud, als qua status. Deze provincies geven in een aantal gevallen aan het rijksbeleid m.b.t. natuur, bos en landschap wel te hebben uitgewerkt, maar in een ander kader, zoals bijvoorbeeld streekplannen of provinciale plannen m.b.t. natuur, bos en landschap.

Dit alles maakt het onduidelijk wanneer een bepaald document een GV kan worden genoemd. Toch is gepoogd om een overzicht samen te stellen, uitgaande van een ruime interpretatie van het begrip GV. Uit het aldus opgestelde overzicht (aanhangsel A) kan worden opgemaakt dat voor minstens driekwart van de 97 visiegebieden een GV, of een vergelijkbaar document, voorhanden is.

NLP niet of nauwelijks uitgewerkt en begrensd

Hoewel voor grote delen van Nederland GV's, of vergelijkbare documenten, zijn opgesteld, kan niet worden gesteld dat voor deze gebieden hiermee ook het NLP nader is uitgewerkt en begrensd. Voor zover bekend is dit zelfs nergens gebeurd.

Wel heeft een groot deel van de geïnventariseerde plannen aandacht voor het beleidsveld landschap en voor een nadere, op de regio toegespitste, uitwerking van het landschapsbeleid van de rijksoverheid. Grofweg kan worden gesteld dat dit voor ongeveer de helft van de 97 visiegebieden het geval zal zijn. Opmerkelijk hierbij zijn de reeds genoemde verschillen tussen de diverse provincies.

5.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling slechts ten dele gehaald
Uit het onderzoek kan worden geconcludeerd dat de taakstelling slechts ten dele is gerealiseerd. Hoewel het aantal opgestelde GV's meevalt, moet worden geconcludeerd dat de uitwerking van het aspect landschap in een aantal gevallen te wensen laat, om van een concrete begrenzing van het NLP nog maar te zwijgen.

Reflectie: succes-factoren
In gebieden die zijn aangewezen als Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL's) en Strategische Groenprojecten (SGP's), zijn de GV's opgesteld in het kader van Gebiedsperspectieven (GP's), zoals overigens aangekondigd in het MJP Natuur en Landschap 1993-1997. Het opstellen van GP's is bij deze gebieden voorwaarde om voor steun van het rijk in aanmerking te komen. Reden waarom ze in deze gebieden over het algemeen wel zijn opgesteld.

Reflectie: faal-factoren
Bij de introductie van de GV's, omstreeks 1992, zaten niet alle provincies op dit instrument te wachten. Een aantal argumenten dat hiervoor werd gegeven:
— Veel regio's worden elke twee à drie jaar overspoeld met nieuwe planvorming. Naast de GV's zijn er immers reeds de streekplannen en de diverse provinciale visies. Regio's worden plan-moe.
— De provincie heeft weinig middelen om een eenmaal vastgestelde GV, zeker wat betreft het aspect landschap, ook in daden om te zetten. Wat heeft het dan voor zin om zo'n visie op te stellen?
— De status van de GV's is onduidelijk. Binnen de provinciale politiek was onenigheid over de inhoud van de visies. Moeten deze het wenselijke weergeven, of slechts het haalbare?

Reflectie: taakstelling concreet en compleet
De taakstelling m.b.t. de GV's leverde geen problemen op bij de invantarisatie. Ze is immers concreet. Daarnaast kan worden gesteld dat de taakstelling hier, in tegenstelling tot de TVK's en de Themastudies, ook compleet is. De NoLa stelt zowel een kwantitatieve taak ten aanzien van het aantal op te stellen GV's, als een kwalitatieve taak (begrenzing NLP, uitwerken landschapsbeleid) ten aanzien van de inhoud hiervan.

Reflectie: geen centraal overzicht benodigde gegevens
De inventarisatie van de beleidsprestaties m.b.t. het instrument GV's werd daarentegen wel bemoeilijkt door het gebrek aan een centraal overzicht. Dit bleek nergens voorhanden. Zowel bij het Ministerie van LNV, directie Natuurbeheer, als bij het Interprovinciaal Overleg (IPO), kon geen overzicht worden verstrekt.

Om enig zicht te krijgen op de uitvoering van de GV's was het nodig om twee belronden te houden. Eén langs de twaalf provincies, die sinds de Decentralisatie-Impuls (DI) in 1996 met de uitvoering zijn belast. Eén langs de vijf regionale beleidsdirecties van LNV, die hiermee in eerste instantie waren belast.

6 Subsidieregeling voor landschapsplannen

6.1 Instrumentarium

In 1985 werd de 'Regeling Bijdragen Gemeentelijke Landschapsbeleidsplannen' van kracht. Dit nadat in voorafgaande jaren reeds een aantal gemeentelijke landschapsbeleidsplannen, bij wijze van experiment, was gesubsidieerd[35].

De nieuwe regeling werd uitgevoerd door het ministerie van LNV/Staatsbosbeheer (SBB) en voorzag in een bijdrage van 50% in de kosten van het opstellen van:
— landschapsbeleidsplannen (LBP's): landschapsplannen voor het grondgebied van één gemeente;
— landschapsstructuurplannen (LSP's): landschapsplannen voor het grondgebied van een regio.

De regeling had een experimenteel, dus tijdelijk, karakter en zou in eerste instantie lopen tot aan 1989. De regeling is tussentijds, wegens gebrek aan financiën, opgeschort. Dit vond plaats in 1987. Per 1 januari 1989 werd de looptijd van de regeling echter verlengd tot en met 1990.

In 1991 werd de oude regeling ondergebracht in de Regeling Bijdragen Bos- en Landschapsbouw 1991 (BLB). Halverwege dat jaar werd de nieuwe regeling echter reeds opgeschort. Evenals in 1988 gebeurde dit wegens een gebrek aan financiën.

In 1992 werd de uitvoering van de Subsidieregeling Landschapsbeleidsplannen overgedragen aan het Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer (LONL), sinds 1 mei 1995 Landschapsbeheer Nederland (LN) geheten.

6.2 Taakstelling

De Nota Landschap noemt het instrument 'Subsidieregeling Landschapsplannen' als instrument voor de realisatie van één beleidscategorie: 'Behoud en Versterking Identiteit'. Voor de planperiode 1992-2000 stelt de NoLa de volgende taken:

[35] Voor de geschiedenis van het instrument 'Subsidieregeling Landschapsplannen', zie: Ampt-Riksen e.a. 1996, p. 167, pp. 170-172; LONL 1992, pp. 9-10; LONL 1993, pp. 10-11; SBB 1986, pp. 39-40, p. 44; SBB 1988, p. 30; SBB/DBL 1989, pp. 101-102.

140 LBP's in de periode 1992-2000
Als eerste taak stelt de NoLa het opstellen van circa 140 LBP's. Het na te streven jaarlijkse gemiddelde bedraagt hier 17 à 18 plannen.

LSP's in de periode 1992-2000
De NoLa stelt als tweede taak het opstellen van circa 25 LSP's. Dit komt neer op een gemiddelde van circa 3 plannen per jaar.

6.3 Beleidsprestaties

92 LBP's in de periode 1992-1996
Het aantal aanvragen voor het opstellen van LBP's dat in de jaren 1992-1996 werd toegekend, bedraagt 94 (tabel 3). Hiervan worden er 2 niet opgesteld, omdat de betreffende gemeenten hebben afgehaakt, zodat 92 plannen resteren. Ervan uitgaande dat deze ook allemaal zullen worden opgesteld, betekent dit een gemiddelde realisatie van 18 à 19 plannen per jaar. Een gemiddelde dat iets boven de taakstelling ligt.

6 LSP's in de periode 1992-1996
In de periode 1992-1996 werden 6 aanvragen voor het opstellen van een LSP toegekend (tabel 3). Deze 6 plannen (Noordoost-Twente, Kop van Noord-Holland, West-Friesland, Hoekse Waard, Gewest Breda, Midden-Brabant) zullen naar alle waarschijnlijkheid ook worden opgesteld. Met een gemiddelde van iets meer dan één plan per jaar ligt dit duidelijk onder de taakstelling, die uitgaat van 3 plannen per jaar.

Tabel 3 LBP's & LSP's; aanvragen en toekenningen 1992-1996[36]

Jaar	Aangevraagd		Toegekend		Gerealiseerd	
	LBP	LSP	LBP	LSP	LBP	LSP
1992	27	0	27	0	26	0
1993	9	2	9	2	9	2
1994	35	3	25	1	23	0
1995	31	3	12	3	12*	3*
1996	21*	0*	21*	0*	?	?

[36] Deze tabel is gebaseerd op: LONL 1993, pp. 13-14; LONL 1994, pp. 10-12; LN 1995, pp. 12-13; LN 1996, pp. 13-15; schrift. med. mevr. G. Verhoeven - LN. De cijfers gemarkeerd met * zijn voorlopige schattingen (De toekenningen voor 1995 waren eind 1996 grotendeels gerealiseerd. Verwacht wordt dat dit met het restant van de toekenningen ook zal gebeuren. Voor 1996 waren begin december 1996 reeds 17 toekenningen voor een LBP gedaan en zullen naar verwachting nog 4 toekenningen volgen. Hiermee kunnen alle aanvragen die aan de eisen voldoen, nl. 21, worden gehonoreerd. Voor de LSP's werd in 1996 slechts één aanvraag ingediend, die echter niet voldeed aan de eisen; het plan was inmiddels reeds grotendeels opgesteld).

6.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling 1992-1995 gedeeltelijk gehaald
De taaktelling uit de NoLa is slechts voor een deel gehaald. Het opstellen van LBP's ligt op schema. Het opstellen van LSP's daarentegen niet.

Reflectie: taakstelling 1996-2000 niet haalbaar
Of de taakstelling voor de periode 1996-2000 wordt gehaald, moet ernstig worden betwijfeld. Het budget was in 1994 reeds onvoldoende om alle aanvragen af te handelen (tabel 4). In 1995 werd het toch al ontoereikende budget ook nog eens met 10% gekort[37]. In dit jaar moesten, mede als gevolg hiervan, zelfs meer aanvragen worden afgewezen, dan er konden worden toegekend (tabel 3).

Tabel 4 LBP's & LSP's; budgetten en bedragen 1992-1996[38]

Jaar	Budget	Aangevraagd	Toegekend	Uitbetaald
1992	*f* 550 000	*f* 500 476	*f* 500 476	*f* 498 026
1993	*f* 540 000	*f* 363 715	*f* 363 715	*f* 363 715
1994	*f* 540 000	*f* 860 276	*f* 543 466	*f* 543 466*
1995	*f* 486 000	*f* 943 358	*f* 483 750	*f* 483 750*
1996	*f* 411 000	?	?	?

In 1996 werd het budget nogmaals gekort, nu zelfs met ca. 15%. Dat het aantal aanvragen voor dit jaar kon worden gehonoreerd heeft te maken met het grote aantal ongeldige aanvragen (plannen waren reeds voor een deel opgesteld, o.a. vanwege het feit dat de aanvraag reeds eerder was doorgeschoven) en het aantal uitgestelde aanvragen (gemeentelijke herindelingen, met name in Noord-Brabant)[39].

Een simpele berekening (tabel 5) laat zien dat het beschikbare budget, ervan uitgaande dat er niet verder wordt gekort, onvoldoende is om de taakstelling tot 2000 te realiseren. Daarnaast blijft het overigens ook de vraag of zich in de komende 3 jaar nog 19 regio's zullen aandienen om een LSP te laten opstellen. Het aantal geldige aanvragen voor 1996, nl. géén, geeft te denken.

[37] LN 1996, p. 13.

[38] Schrift. en mond. med. mevr. G. Verhoeven - LN. De met * gemerkte bedragen zijn voorlopige schattingen (Voor 1994 en 1995 waren de toegezegde bedragen eind 1996 reeds grotendeels uitgekeerd. Naar verwachting zal dit ook met het restant van de bedragen gebeuren).

[39] Mond. med. Mevr. G. Verhoeven - LN.

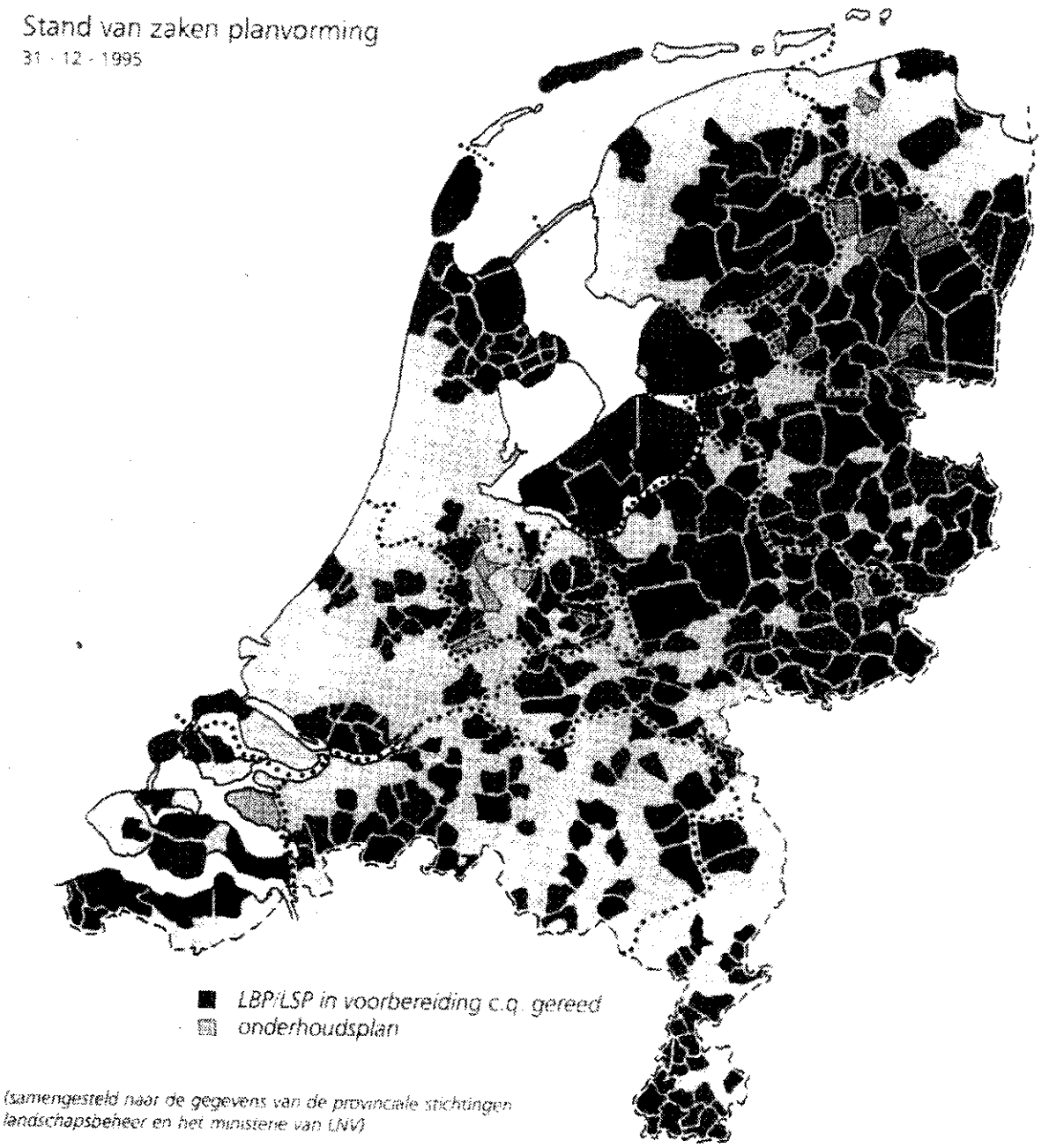

Fig. 6 Spreiding LBP's over Nederland (LN 1996, p. 14)

Tabel 5 LBP's & LSP's; begroting taakstelling 1996-1999

	Plannen	Normbedrag[40]	Totaal
Taakstelling LBP	140 - 71 = 69	*f* 20 149,90	*f* 1 390 343,10
Taakstelling LSP	25 - 6 = 19	*f* 76 793,92	*f* 1 459 084,10
Vereist budget (totale taakstelling)			*f* 2 849 427,20
Beschikbaar budget (4 x *f* 411 000,=)			*f* 1 644 000,00
Tekort			*f* 1 205 427,00

Reflectie: onevenwichtige spreiding over land

Opmerkelijk bij de realisatie van de LBP's en de LSP's is de ongelijkmatige spreiding over het land (fig. 6). Naast regio's waar relatief veel LBP's en LSP's zijn opgesteld, zoals het zuidoosten van Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, de kop van Noord-Holland en Noord-Brabant, zijn er regio's waar vrijwel geen LBP's zijn opgesteld, zoals de Randstad. Het jaarverslag van NL over 1994 stelt: *'De meestal verstedelijkte gemeenten in het westen van het land blijven achter met het opstellen van landschapsplannen'*[41].

Reflectie: plannen zonder subsidie

Wat in de taakstelling niet is meegenomen, is het aantal landschapsplannen dat buiten de subsidieregeling om wordt gerealiseerd. Dit aantal is echter niet onaanzienlijk[42]. Voor het opstellen van plannen zonder subsidie bestaat een aantal uiteenlopende argumenten:

— De betreffende gemeenten waren reeds met de plannen begonnen, zonder te weten dat dit in strijd is met de regels voor het aanvragen van een subsidie.
— De betreffende gemeenten hadden behoefte aan een plan, maar niet aan de bureaucratische, door LNV opgestelde, regelgeving bij het aanvragen van de subsidie en de hieraan verbonden lange procedure.
— De betreffende gemeenten kwamen in aanmerking voor provinciale subsidies. Dit is ondermeer het geval in Noord-Brabant. Hier verlangt de provinciale overheid dat gemeenten een dergelijk plan laten opstellen. Ook in Gelderland is dit laatste het geval.

Reflectie: taakstelling concreet maar beperkt

De NoLa stelt een concrete taak m.b.t. de kwantiteit van de op te stellen LBP's en LSP's. Een taak m.b.t. de kwaliteit en de doorwerking ontbreekt echter. Geconstateerd kan worden dat hierin de nodige verschillen bestaan. Het jaarverslag 1993 van LONL meldt: *'Het verschil in aanpak van de gemeenten en adviesbureaus is terug te zien in de kwaliteit van de plannen. De kwaliteit hangt voor een groot deel samen met het feit hoe en wanneer de begeleidingscommisie bij de plannen wordt betrokken.*

[40] De normbedragen in deze tabel zijn de gemiddelden, die over de jaren 1992-1995 werden toegekend.

[41] LN 1995, Jaarverslag 1994, p. 14.

[42] Cohen Jehoram e.a. 1996, pp. 25-27.

... Afgezien van de inhoudelijke accentverschillen voldoen de in 1993 voltooide plannen aan de gestelde voorwaarden voor het verkrijgen van een bijdrage'[43].

In de taakstelling wordt eveneens geen aandacht besteed aan de doorwerking of uitvoering van de plannen. Ook deze kan nogal variëren. Het reeds genoemde jaarverslag: *'Het blijkt dat er grote verschillen bestaan in de aanpak van de verschillende gemeenten. In het gunstigste geval stelt de gemeente voldoende middelen beschikbaar om de plannen uit te voeren, in het slechtste geval blijft het plan in de lade liggen'*[44].

Reflectie: gegevens gemakkelijk en centraal verkrijgbaar

Bij de inventarisatie bleek het niet moeilijk om gegevens te vinden m.b.t. de aantallen jaarlijks opgestelde LBP's en LSP's en de hiertoe uitgekeerde subsidiebedragen. Voor zover deze gegevens niet zijn gepubliceerd in de jaarverslagen van LONL/LN, bleken deze direct opvraagbaar bij LN.

---

[43] LONL 1994, pp. 11-12.

[44] LONL 1994, p. 10.

7 Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage

7.1 Instrumentarium

In of omstreeks 1955 werd de 'Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage' (LVZ) ingesteld[45]. Deze regeling voorzag ondermeer in een bijdrage in de kosten van beplantingen ten behoeve van de verzorging en vernieuwing van het landschap. Daarnaast voorzag ze in een bijdrage in de kosten ten behoeve van de bestrijding van de iepeziekte en bacterievuur. Met betrekking tot subsidies voor de aanleg van landschapselementen kende de regeling de volgende categorieën:
— Erf- en kavelgrensbeplantingen: een subsidie van 50%.
— Beplantingen m.b.t. sport en recreatie: een subsidie van 40%.
— Beplantingen van wegen, dijken, waterlopen: een subsidie van 50%.
— Beplantingen bij ontsierende terreinen: een subsidie van 50%.

In 1987 werd de regeling, wegens gebrek aan geld, opgeschort. In 1991 werd de LVZ ondergebracht in de 'Regeling Bijdragen Bos- en Landschapsbouw' (BLB). In 1994 werd de uitvoering van de LVZ overgedragen aan Landschapsbeheer Nederland (LN). De herziene LVZ kent een subsidie voor de aanleg van twee categorieën beplanting[46]:
— Landschappelijke beplanting: Houtopstanden op gronden buiten de bebouwde kom, met een oppervlakte tussen 0,1 en 0,5 ha, niet gelegen in of aan bos.
— Erfbeplanting: Beplanting bestaand uit houtige beplanting op erven in het buitengebied.

7.2 Taakstelling

De Nota Landschap noemt de Regeling LVZ als een belangrijk instrument bij de uitvoering van een drietal beleidscategorieën: 'Behoud en Versterking Identiteit', 'Nationaal Landschapspatroon' en 'Behoud en Herstel van Bestaande Landschapskwaliteit'. Voor de planperiode 1992-2000 geeft de NoLa de volgende taakstellingen:

Realisatie LVZ
Als eerste taak stelt de NoLa: '*Het instrument 'Bijdrage Landschapsverzorging' zal tot stand worden gebracht. Het instrument heeft als doel: subsidiëring van de aanleg van landschappelijke elementen gekoppeld aan de uitvoering van (gesubsidiëerde) landschapsplannen*'[47].

---

[45] Voor de geschiedenis van het instrument LVZ, zie: Ampt-Riksen e.a. 1996, pp. 168-170; LN 1995, p. 11; SBB 1988, p. 29.

[46] Brokke 1995.

[47] LNV 1992b, NoLa, p. 135.

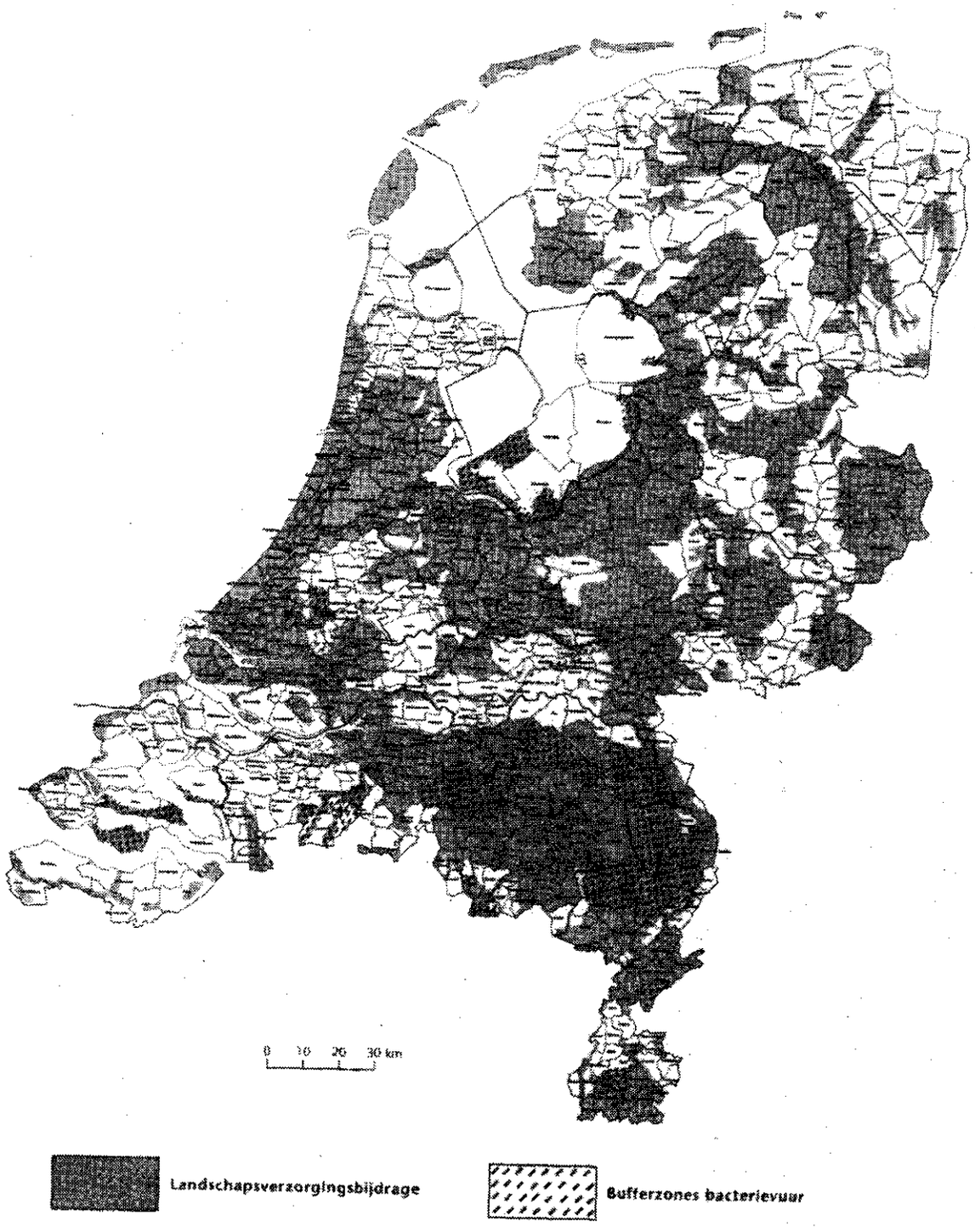

Fig. 7 Werkingsgebied LVZ (Brokke 1995)

Inzet LVZ in NLP en GBH-gebieden
Als tweede taak voor de LVZ stelt de NoLa een inzet in het NLP en in de GBH-gebieden.

150 ha landschappelijke elementen per jaar
Daarnaast geeft de NoLa een derde, kwantitatieve taakstelling: '*Per jaar gaat het om de kosten van de aanleg van circa 150 hectare landschappelijke elementen*'[48].

7.3 Beleidsprestaties

LVZ gerealiseerd
Het instrument LVZ is gerealiseerd. Sinds 1994 is er een nieuwe regeling, die wordt uitgevoerd door LN.

Inzet LVZ in NLP en GBH-gebieden
Het werkingsgebied van de LVZ bestaat uit een overlay van een aantal gebieden dat behoort bij beleidscategorieën uit het landschapsbeleid[49]. Hieronder zijn de gebieden van het NLP en de GBH-gebieden, maar ook de Landschapsverbeteringsgebieden en het gebied van de Stedenring Centraal Nederland (fig. 7).

150 ha Landschappelijke elementen per jaar
De taakstelling van de NoLa is, voor wat betreft de jaren 1995-1996, gehaald. Voor 1994, het jaar waarin de regeling werd opgestart, geldt dit niet. Voor een gedetaileerd overzicht van de cijfers, zie tabel 6[50].

Tabel 6 LVZ; elementen 1994-1996

	Erfbepl.	Landsch. bepl.	Totaal
1994	6,3 ha	15,6 ha	21,9 ha
1995	81,0 ha	69,0 ha	150,0 ha
1996	74,2 ha	87,8 ha	162,0 ha

[48] LNV 1992b, NoLa p. 139.
[49] Cohen Jehoram e.a. 1996, p. 14; Brokke 1995.
[50] Idem, p. 52.

7.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling gehaald
Voor wat betreft de werking in het NLP en in de GBH-gebieden, en voor wat betreft de realisatie van het aantal hectaren landschappelijke elementen in de jaren 1995-1996, voldoet de LVZ aan de taakstelling.

Reflectie: faal-factoren
De belangrijkste faal-factor voor het niet halen van de taakstelling in 1994, is gelegen in de eis dat beplantingen in hetzelfde jaar nog moeten worden gerealiseerd. Een eis die bij het opstarten van een regeling niet reëel is. Het is daarbij dan ook verbazingwekkend om te moeten constateren, dat LNV geen toestemming gaf om het deel van het budget, dat vanwege deze eis niet kon worden besteed, aan te wenden voor 1995[51].

Hoewel de taakstelling voor de jaren 1995-1996 is gehaald, valt er toch een minpunt te constateren. Voor deze jaren immers, bleek het budget niet voldoende om alle aanvragen te kunnen honoreren. Zo werden voor 1995 in totaal 50 aanvragen ingediend, waarvan er slechts 41 werden gehonoreerd. De korting van ca. 10% op het budget, die in 1995 werd doorgevoerd, maakt aannemelijk dat deze situatie zich in de nabije toekomst zal herhalen.

Bovenstaande korting van 10% op het budget, is overigens slechts een kleine stap in de systematische snoei in het budget van de LVZ. In de jaren 1985-1986 werd jaarlijks nog zo'n *f* 2 000 000 uitgekeerd ten behoeve van de aanleg van erf- en landschappelijke beplantingen[52]. In de jaren 1995-1996 was dit bedrag nog maar de helft, circa *f* 1 000 000[53].

Reflectie: taakstelling concreet maar beperkt
De taakstelling uit de NoLa is concreet als het gaat om de kwantiteit van de gerealiseerde beplantingen. De kwaliteit hiervan komt echter niet aan bod.

Reflectie: gegevens gemakkelijk en centraal verkrijgbaar
Bij de inventarisatie bleek het niet moeilijk om cijfers te vinden m.b.t. de hectaren jaarlijks gerealiseerde beplanting en de hiertoe uitgekeerde subsidiebedragen. Voor zover deze gegevens niet zijn gepubliceerd in de jaarverslagen van LONL/LN, bleken deze direct opvraagbaar bij LN.

---

[51] LN 1995, p. 12.

[52] SBB 1986, p. 44; SBB 1987, p. 30. Het bedrag van ca. *f* 2 000 000 betreft hierbij slechts een deel van de totale bedragen van de LVZ, namelijk de bedragen voor de aanleg van erf- en landschappelijke beplantingen.

[53] LN 1995, p. 13; LN 1996, p. 16.

8 Regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen

8.1 Instrumentarium

In 1977 werd de 'Beschikking Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen' (BOL) ingesteld[54]. Deze beschikking voorzag in het afsluiten van onderhoudsovereenkomsten voor landschapselementen, die uit oogpunt van natuur- en landschapsbescherming van groot belang werden geacht. De overeenkomsten hadden een minimum looptijd van 6 jaar.

In 1981 werd de BOL aangevuld met de 'Beschikking Aanwijzing Landschapselementen' (BAL)[55]. Hierin werd nader bepaald welke landschapselementen, in welke gebieden, voor een onderhoudsovereenkomst in het kader van de BOL in aanmerking zouden komen.

In september 1987 werd de BOL/BAL vervangen door de 'Regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen' en de 'Regeling Aanwijzing Landschapselementen' (ROL/RAL)[56]. De belangrijkste wijziging t.o.v. de oude regelingen, betrof een uitbreiding van het aantal gebieden waarin onderhoudsovereenkomsten kon worden afgesloten.

Per 1-1-1992 is de uitvoering van de ROL/RAL gedecentraliseerd naar de afzonderlijke provincies. Deze decentralisatie vond plaats in het kader van het LNV/IPO-convenant van 9-4-1991[57]. De meeste provincies hebben de uitvoering van de regeling overgedragen aan de provinciale stichtingen voor natuur- en landschapsbeheer. Hierbij zijn relatief grote verschillen tussen de provincies ontstaan (aanhangsel 2).

8.2 Taakstelling

De Nota Landschap noemt de inzet van de ROL/RAL bij twee beleidscategorieën: 'Nationaal Landschapspatroon' en 'Behoud en Herstel Bestaande Landschapskwaliteit'. Voor de planperiode 1992-2000 stelt de NoLa geen nadere taak, zodat hier slechts één taakstelling kan worden onderscheiden:

---

[54] Penning & Plugge 1981, pp. 65-71.

[55] Idem, pp. 71-73.

[56] Penning & Plugge 1988, pp. 71-78, pp. 81-87.

[57] LNV 1991, MJP, p. 6, p. 79; LONL 1992, p. 10.

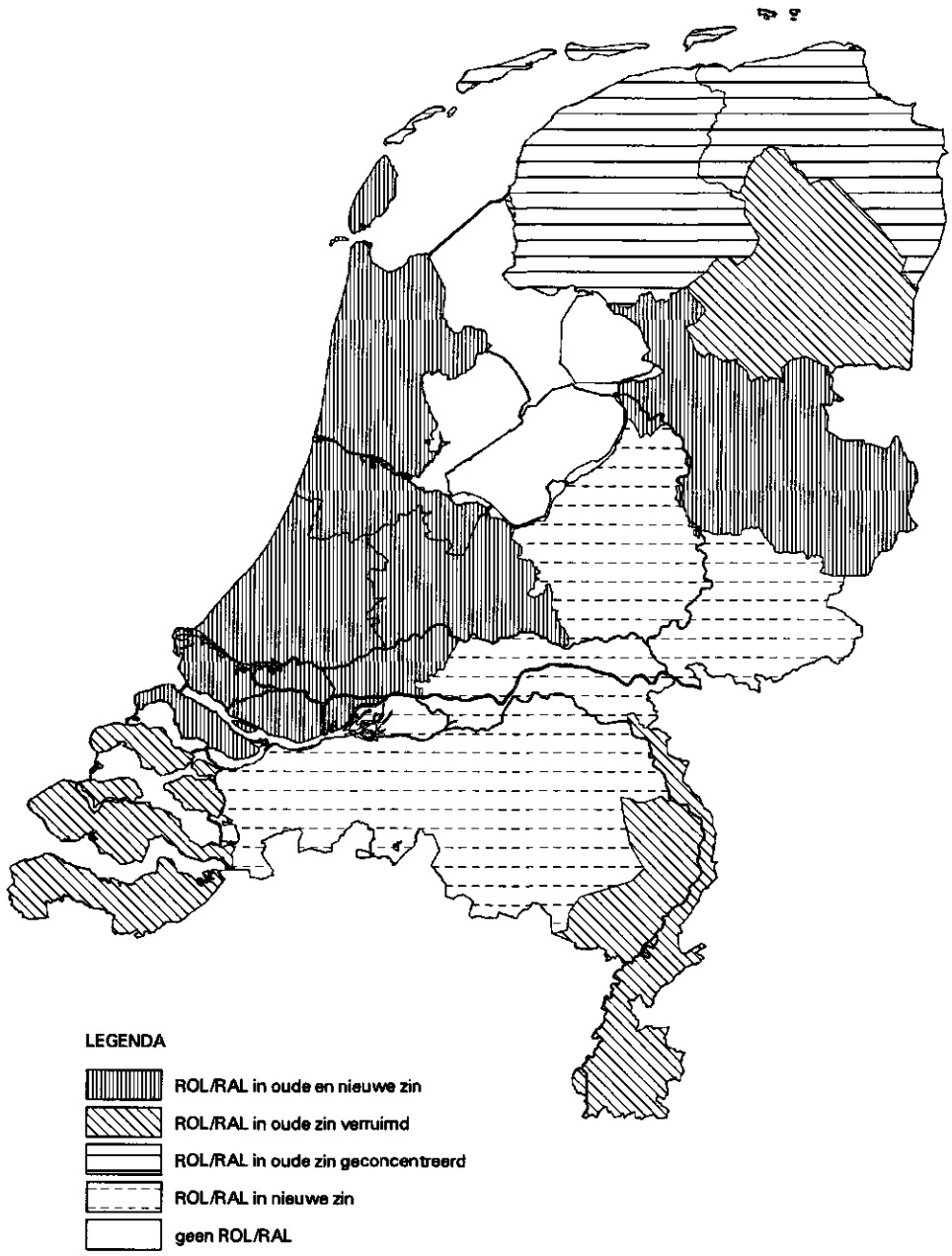

Fig. 8 Uitwerking ROL/RAL per provincie

ROL/RAL in GBH-gebieden
De NoLa stelt als taak, de inzet van de ROL/RAL in bestaande, te behouden delen van het NLP en de inzet van de ROL/RAL in GBH-gebieden. Met betrekking tot het NLP, kan worden gesteld dat de cultuurhistorische elementen en patronen in de bovenlaag, waarop de ROL/RAL van toepassing zou kunnen zijn, vrijwel overlappen met de GBH-gebieden, zoals aangewezen in het SGR. Vandaar dat in het kader van deze inventarisatie alleen is gekeken naar de inzet van de ROL/RAL in GBH-gebieden.

8.3 Beleidsprestaties

ROL/RAL in GBH-gebieden
Een inventarisatie van de beleidsprestaties is hier niet gemakkelijk. De ROL/RAL, zoals die thans wordt uitgevoerd in de diverse provincies, is zeer divers van aard (aanhangsel B)[58].

In het gros van de provincies is nog sprake van een ROL/RAL in oude zin, waarbij de regeling zich toespitst op het periodiek onderhoud van landschapselementen met behulp van meerjarige overeenkomsten. In andere provincies zijn regelingen ontstaan, die zich toespitsen op een éénmalige bijdrage voor achterstallig onderhoud, of voor aanleg en herstel van landschapselementen. Deze regelingen kunnen worden beschouwd als ROL/RAL in nieuwe zin. Ook zijn er provincies waar de regelingen voorzien in beide mogelijkheden. Op basis van het deelonderzoek m.b.t. de uitvoering van de ROL/RAL (aanhangsel B), kunnen de provincies worden onderverdeeld in een vijftal categorieën (fig. 8):

— *ROL/RAL in oude en in nieuwe zin.* In de provincies Overijssel, Utrecht en Zuid-Holland is de oude ROL/RAL samengevoegd met provinciale regelingen, die eveneens voorzagen in een subsidiëring van landschapsonderhoud. De nieuwe regelingen voorzien zowel in meerjarige overeenkomsten, als in een subsidie voor eenmalige projecten m.b.t. aanleg, herstel en achterstallig onderhoud van landschapselementen, zodat hier zowel van een ROL/RAL in oude, als in nieuwe zin, gesproken kan worden. Als gevolg van de fusies met provinciale regelingen zijn de mogelijkheden voor subsidiëring van landschapsonderhoud in de betreffende provincies toegenomen. In Noord-Holland is de ROL/RAL in oude zin alleen nog van kracht op Texel. Voor de rest van de provincie is een nieuwe regeling opgesteld, die kan worden gezien als een ROL/RAL in nieuwe zin.
— *ROL/RAL in oude zin verruimd.* In de provincies Drenthe, Zeeland en Limburg, is de ROL/RAL min of meer op de oude voet voortgezet, waarbij de regelingen op de een of andere manier zijn verruimd. Met betrekking tot de provincies Drenthe en Zeeland zit deze verruiming met name in een verruiming van de ROL/RAL-gebieden. In Limburg heeft daarnaast een structurele verhoging van het budget plaatsgevonden en is binnen het budget tevens gezocht naar nieuwe mogelijkheden.

[58] Bij de evaluatie van de ROL/RAL is gekeken naar regelingen die (mede) worden gefinancierd uit de gedecentraliseerde ROL/RAL-gelden. Andere regelingen, die mogelijk hetzelfde karakter of doel hebben, zijn buiten beschouwing gelaten.

— *ROL/RAL in oude zin geconcentreerd ingezet.* In Groningen en Friesland is de werking van de oude ROL/RAL beperkt tot telkens één gebied. Hier is het budget, dat in eerstgenoemde twee provincies is toegenomen, geconcentreerd ingezet.
— *ROL/RAL in nieuwe zin.* In de provincies Gelderland en Noord-Brabant wordt de oude ROL/RAL afgebouwd. Het budget van deze regeling is ondergebracht in nieuwe, provinciale regelingen, die met name zijn gericht op de eenmalige subsidiëring van projecten m.b.t. landschapsonderhoud. Hierbij is in alle drie de provincies een belangrijke rol weggelegd voor gemeenten of stichtingen, die aanvragen van particulieren moeten toetsen.
— *Geen ROL/RAL.* In Flevoland was de oude ROL/RAL niet van toepassing. Bij de decentralisatie heeft de provincie dan ook geen budget gekregen om een eigen invulling aan dit instrument te geven.

Buiten bovengenoemde verschillen, kunnen de ROL/RAL-gebieden per provincie verschillen wat betreft de elementen die voor onderhoudsovereenkomsten in aanmerking komen (bijv. houtwallen, poelen of allebei), wat betreft de overeenkomsten (bijv. één- of meerjarig) en wat betreft de subsidiepercentages (bijv. 50% of 70%).

Als m.b.t. de realisatie van de taakstelling alleen wordt gekeken naar een overlap van ROL/RAL-gebieden en GBH-gebieden, kan worden gesteld dat de ROL/RAL, hetzij in oude zin, hetzij in nieuwe zin, in vrijwel alle provincies een overlap vertoont met de GBH-gebieden. Echter slechts in één provincie, te weten Drenthe, is de ROL/RAL specifiek afgestemd op de GBH-gebieden.

In Overijssel lijkt de regeling eveneens afgestemd op de GBH-gebieden, maar hier is sprake van toeval: de oude ROL/RAL-gebieden van voor de decentralisatie zijn hier thans allen aangewezen als GBH-gebied.

Daarnaast is de ROL/RAL voor de provincies Gelderland, Utrecht, Noord- en Zuid-Holland en Zeeland gebiedsdekkend en dus ook geldend voor de GBH-gebieden. Voor Limburg is de ROL/RAL gebiedsdekkend voor poelen, en is een gebiedsdekkende regeling voor een aantal andere elementen in voorbereiding.

Voor Noord-Brabant bestaat een regeling die inzetbaar is in de Groene Hoofdstructuur. In het GBH-gebied Midden-Brabant is de ROL/RAL dan ook alleen geldig voor die gebieden die met deze structuur overlappen. In de provincies Groningen en Friesland is de werking van de ROL/RAL slechts beperkt tot delen van het GBH-gebied Friese Wouden/Zuidelijk Westerkwartier.

Als echter niet alleen wordt gekeken naar de overlap van gebieden, maar ook naar de omvang van de ROL/RAL in deze gebieden (gemeten in overeenkomsten, elementen onder overeenkomst en subsidiebedragen) dan moet worden geconstateerd dat de inzet van de ROL/RAL per GBH-gebied enorm verschillend kan zijn. Op basis van het deelonderzoek m.b.t. de omvang van de ROL/RAL (aanhangsel B), kunnen de GBH-gebieden worden onderverdeeld in een viertal categorieën (fig. 9):
— *ROL/RAL met grote omvang.* Voor een aantal GBH-gebieden kan worden gesteld dat de inzet van de ROL/RAL, in oude zin, hier omvangrijk is. Wat betreft

overeenkomsten, elementen onder overeenkomst en subsidiebedragen, is de ROL/RAL het meest omvangrijk in de GBH-gebieden Friese Wouden/Zuidelijk-Westerkwartier, Noord-Drenthe, Twente, Texel, Goeree, Alblasserwaard/Krimpenerwaard en Mergelland. De aanwijzing van (delen van) deze gebieden dateert overigens van voor de decentralisatie. Texel, Mergelland en een deel van Twente zijn zelfs al in 1981 (BAL) aangewezen.

— *ROL/RAL met beperkte omvang.* In een groot aantal GBH-gebieden, met name in de provincies Overijssel, Utrecht, Zeeland en Limburg, bestaat de mogelijkheid tot het afsluiten van meerjarige onderhoudsovereenkomsten. De omvang van deze ROL/RAL in oude zin, gemeten in overeenkomsten, elementen onder overeenkomst en subsidiebedragen, is hier echter niet omvangrijk te noemen.

— *ROL/RAL in nieuwe zin.* In een groot aantal GBH-gebieden in Gelderland, Noord-Holland en Noord-Brabant is de mogelijkheid tot het afsluiten van meerjarige onderhoudsovereenkomsten niet meer aanwezig. Wel kan in deze gebieden gebruik worden gemaakt van nieuwe ROL/RAL-regelingen, die meer gericht zijn op eenmalige project-subsidiëring. Het betreft hier o.a. de omvangrijke GBH-gebieden Winterswijk, Graafschap, Veluwe, Waterland en Midden-Brabant.

— *Geen ROL/RAL.* In slechts een beperkt aantal GBH-gebieden bestaat geen mogelijkheid tot de subsidiëring van landschapsonderhoud door middel van een 'oude' of 'nieuwe' ROL/RAL. Het betreft hier enkele GBH-gebieden in Groningen en Friesland, waaronder Westerwolde en Zuidwest-Friesland.

8.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling grotendeels gehaald

Uit dit onderzoek blijkt dat de taakstelling in grote lijnen is gehaald, tenminste als alleen wordt gekeken naar de overlap van de ROL/RAL-gebieden en de GBH-gebieden. De ROL/RAL, in oude en/of in nieuwe zin, is ingezet in vrijwel alle GBH-gebieden, met uitzondering van enkele gebieden in Groningen en Friesland.

Als echter ook wordt gekeken naar de omvang van de ROL/RAL in de afzonderlijke GBH-gebieden, gemeten in overeenkomsten, elementen onder overeenkomst en subsidiebedragen, dan blijkt dat de inzet van de ROL/RAL in de afzonderlijke GBH-gebieden nogal van elkaar verschilt.

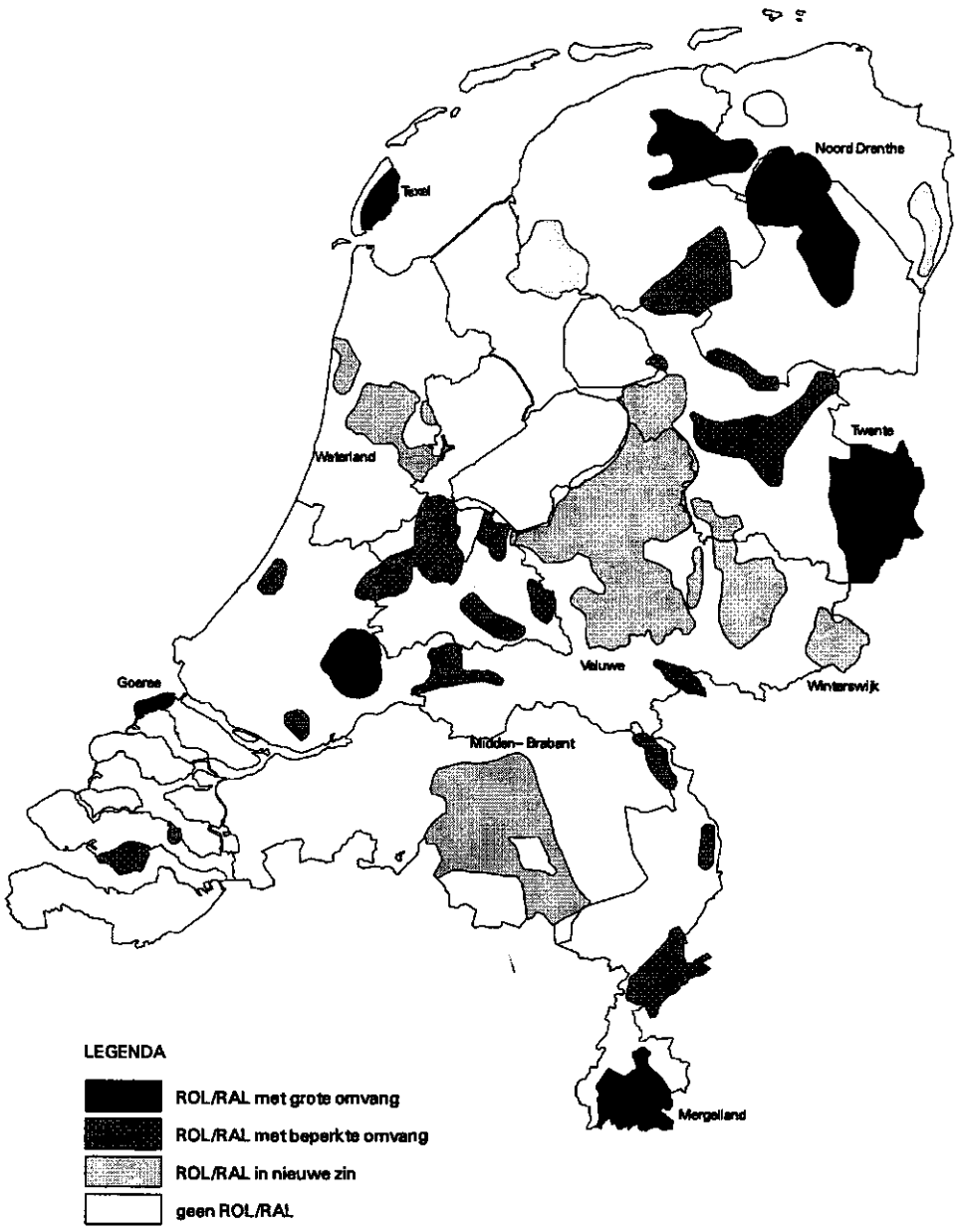

Fig. 9 Inzet ROL/RAL in GBH-gebieden

Reflectie: faal-factoren; krappe budgetten
Een verdere uitbouw van de ROL/RAL valt in de meeste provincies, en daarmee ook in de meeste GBH-gebieden, niet te verwachten. In veel gevallen hebben de provinciale ROL/RAL-regelingen hun plafond bereikt. In de provincies Drenthe, Zuid-Holland, Zeeland en Limburg, maar ook in de gemeente Texel, werpt het budget beperkingen op aan het aantal onderhoudsovereenkomsten, dat kan worden afgesloten. Dit, terwijl aan animo geen gebrek is.

Saillant detail hierbij is de situatie in de provincie Drenthe. Hier is weliswaar geld beschikbaar voor het afsluiten van nieuwe overeenkomsten, maar is het budget voor formatieplaatsen de beperkende factor. Dit, met als gevolg, dat niet aan de vraag naar overeenkomsten kan worden voldaan, geld overblijft en het budget wordt gekort.

Reflectie: faal-factoren; gebrekkige afstemming instrumentarium
Voor de GBH-gebieden gelden buiten de ROL/RAL nog andere instrumenten, die in een aantal gevallen de inzet van de ROL/RAL zelfs uitsluiten. Een voorbeeld hiervan zijn de beheersovereenkomsten in het kader van de Relatienota. Daarnaast is een tiental GBH-gebieden geheel of gedeeltelijk aangewezen als Waardevol Cultuurlandschap (WCL). In het kader hiervan zijn voor deze gebieden extra gelden beschikbaar, ondermeer voor het onderhoud van landschapselementen. Deze instrumenten kennen vaak andere 'loketten' en subsidiepercentages dan de ROL/RAL, wat tot onbegrip, en in een aantal gevallen zelfs tot fricties kan leiden.

Reflectie: taakstelling weinig concreet
De taakstelling uit de NoLa heeft het over de inzet van de ROL/RAL, zonder hier verder enige parameters bij te noemen. Dit maakt de taakstelling voor meerdere uitleg vatbaar, waarbij, afhankelijk van degene die evalueert, geconstateerd kan worden dat de taakstelling wel of niet wordt gerealiseerd.

Reflectie: geen centraal overzicht gegevens
Afgezien van de vage taakstelling, gaf de inventarisatie van de inzet van de ROL/RAL enige problemen. Zo bestond m.b.t. dit gedecentraliseerde instrument geen centraal overzicht. Als gevolg hiervan moest de informatie bij 11 verschillende 'loketten' worden aangevraagd. Dit leverde niet alleen extra werk op, maar ook de nodige onvergelijkbare informatie. Zo blijken houtwallen in sommige provincies in strekkende meters te worden gemeten, terwijl dit in andere provincies in vierkante meters geschiedt.

9 Beschikking Bijdrage Achterstallig Onderhoud Historische Parken, Tuinen en Buitenplaatsen

9.1 Instrumentarium

In 1983 werd de 'Beschikking Bijdrage Achterstallig Onderhoud Historische Parken, Tuinen en Buitenplaatsen' (BBPTB) van kracht[59]. Deze beschikking voorzag in de subsidie van:
— 80% Van de gemaakte netto-kosten van de verrichte werkzaamheden voorzover deze de goedgekeurde kosten niet overschrijden.
— 100% Van de in redelijkheid gemaakte kosten voor het opstellen van het plan.

Als voorwaarden voor het verstrekken van subsidie gold ondermeer:
— Park, tuin of buitenplaats heeft een samenhang met een historisch huis, dat en beschermd monument is.
— Of park, tuin of buitenplaats is aangewezen als beschermd natuurmonument.
— Of park, tuin of buitenplaats is van bijzondere betekenis uit natuurwetenschappelijk of cultuurhistorisch oogpunt of uit oogpunt van natuurschoon.
— Park, tuin of buitenplaats heeft een eerste aanleg van voor 1850, waarbij nog sprake is van een duidelijk herkenbare aanleg.
— Park, tuin of buitenplaats heeft een minimum grootte van 1 ha

Tot 1993 werd de BBPTB uitgevoerd door L&V/LNV en WVC (Rijksdienst Monunumentenzorg). Hierbij nam L&V/LNV het onderhoud van het 'groene' deel van de buitenplaatsen (beplanting) voor haar rekening. WVC verstrekte een bijdrage in het onderhoud van 'stenen' tuinornamenten. Sinds 1993 heeft WVC/OCW een eigen regeling, het 'Besluit Rijkssubsidiëring Historische Buitenplaatsen' (BRHB)[60]. Inhoudelijk is deze regeling overigens te vergelijken met de BBPTB.

9.2 Taakstelling

BBPTB in NLP
De Nota Landschap noemt de inzet van het instrument BBPTB in één beleidscategorie: het 'Nationaal Landschapspatroon'. Deze inzet moet worden gezien als een taakstelling.

---

[59] Voor de geschiedenis van dit instrument, zie: Van Herwaarden 1996, p. 35.
[60] RDMZ 1993.

9.3 Beleidsprestaties

BBPTB in NLP?
Tot het NLP behoren gebieden met concentraties aan buitenplaatsen en landgoederen. In hoeverre de buitenplaatsen en landgoederen die middels de BBPTB werden gesubsidieerd, in deze gebieden liggen is echter niet bekend.

Wel kan iets worden gezegd over de continuïteit van de subsidie. Voor de jaren 1992-1995 zijn enige gegevens beschikbaar m.b.t. de omvang van het instrument (tabel 7)[61].

Tabel 7 BBPTB; budgetten en buitenplaatsen 1992-1995

Jaar	OCW budget	buitenpl.	LNV budget	buitenpl.	Totaal
1992	*f* 500 000	21	*f* 700 000	30	*f* 1 200 000
1993	*f* 500 000	14	*f* 500 000	23	*f* 1 000 000
1994	*f* 500 000	12	*f* 600 000	30	*f* 1 100 000
1995	*f* 500 000	16	*f* 600 000	30	*f* 1 100 000

Uit deze gegevens kan worden afgeleid dat de omvang van de BBPTB, gemeten in geld, enigszins is afgenomen. Bij de uitvoering van dit instrument, althans wat betreft het onderdeel uitgevoerd door LNV, is dan ook sprake van een 'stuwmeer' van aanvragen, die vanwege een ontoereikend budget worden doorgeschoven naar een volgend jaar[62].

9.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: beleidsprestatie onduidelijk
Vanwege de vage doelstelling en de moeilijke verkrijgbaarheid van relevante informatie, kan hier geen uitspraak worden gedaan over de realisatie van de taakstelling. Wel kan worden geconcludeerd dat het instrument heeft te kampen met een budget dat niet voldoet aan de vraag.

Reflectie: taakstelling incompleet en vaag
Een duidelijke en complete taakstelling ontbreekt. Buiten een inzet in het NLP wordt geen taak gesteld m.b.t. de omvang van het instrument. De kwaliteit blijft helemaal buiten beeld.

[61] De gegevens uit deze tabellen m.b.t. het onderdeel van OCW zijn verstrekt door de RDMZ (schrift. med. dhr. H. Huidekoper). Voor de gegevens m.b.t. het onderdeel van LNV, zie: Ministerie van Financiën 1994, p. 106.

[62] Mond. med. dhr. T. Smit - LNV, Directie Natuurbeheer.

Reflectie: gegevens bij LNV niet voorhanden
De gegevens m.b.t. de omvang van het instrument, gemeten in budget, verstrekte subsidiebedragen en gesubsidiëerde buitenplaatsen, waren wat betreft het onderdeel van OCW centraal, bij de RDMZ, voorhanden. Voor wat betreft het onderdeel van LNV bleek dit niet het geval. Hier moest worden volstaan met de cijfers uit de Rijksbegroting, die echter eerder een indicatie geven dan een exacte waarde, en met een mondelinge mededeling.

10 Landinrichting

10.1 Instrumentarium

Het instrument 'Landinrichting' (LI) werd in Nederland voor het eerst bij wet geregeld in de 'Ruilverkavelingswet 1924'. Het instrument was toentertijd nog specifiek gericht op het verbeteren van de productieomstandigheden voor de landbouw. Dit door te komen tot een betere verkaveling, ontsluiting en ontwatering. Een doel dat overigens ook ten grondslag lag aan de latere ruilverkavelingswetten: de 'Ruilverkavelingswet 1938' en de 'Ruilverkavelingswet 1954'[63].

Het landschap had in de wetten van 1924 en 1938 nog geen (vaste) plaats. Dit komt eerst met het van kracht worden van de 'Ruilverkavelingswet 1954'. In deze wet werd opgenomen dat voor de diverse LI-projecten een 'landschapsplan' moest worden opgesteld, waarmee overigens een reeds gegroeide praktijk werd vastgelegd.

Per 15 oktober 1985 trad de 'Landinrichtingswet 1985' in werking. Hiermee werd het doel van het instrument verbreed tot '*verbetering van de inrichting van het landelijk gebied overeenkomstig de functies van dat gebied, zoals deze in het kader van de ruimtelijke ordening zijn aangegeven*'[64]. Dit kwam ondermeer tot uiting in het invoeren van de 'herinrichting'; een vorm van LI, gebruikt in gebieden die naast een agrarische functie ook nog belangrijke niet-agrarische functies vervullen, zoals natuur, landschap en recreatie.

10.2 Taakstelling

In de Nota Landschap wordt het instrument LI genoemd onder 5 van de 6 beleidscategorieën: 'Behoud en Versterking Identiteit', 'Nationaal Landschapspatroon', 'Behoud en Herstel Bestaande Landschapskwaliteit', 'Landschapsverbeteringsgebieden' en 'Landschapskwaliteit Stedenring Centraal Nederland'. Uitgaande van de NoLa, kunnen voor de planperiode 1992-2000 de volgende taakstellingen worden onderscheiden:

Aandachtspunten
In LI-projecten dient rekening te worden gehouden met de 'Aandachtspunten voor planvorming en advisering', zoals deze zijn opgesteld in de NoLa. De NoLa stelt immers '*hantering van de 'Aandachtspunten voor de planvorming en advisering' bij alle planvorming en advisering door het Rijk*'[65].

---

[63] Voor de geschiedenis van het instrument 'Landinrichting', zie: Groeneveld 1985, in het bijzonder pp. 24-33.

[64] LD 1990, Landinrichtingswet, p. 4.

[65] LNV 1992b, NoLa, p. 132.

Circa 450 hectare landschapsbouw per jaar
Onder de beleidscategorie 'Behoud en Versterking Identiteit' meldt de NoLa: '*inzet van landschapsbouw als geïntegreerd bestanddeel van landinrichtingsprojecten*' en '*aanleg van landschappelijke voorzieningen in het kader van landinrichting*'[66]. Onder de 'maatregelen in de planperiode' meldt de NoLa: '*Als geïntegreerd onderdeel van landinrichtingsplannen wordt zorggedragen voor landschapsbouw. De ervaring leert dat gemiddeld 20 miljoen gulden per jaar aan landschappelijke voorzieningen in landinrichtingsprojecten wordt beteed. Het bedrag wordt besteed aan inrichting en ook grondverwerving. Daarmee wordt circa 450 hectare bos en landschappelijke beplantingen per jaar gerealiseerd*'[67]. Hieruit, en uit de toekenning van een jaarlijks budget van *f* 20 000 000, kan worden afgeleid dat de NoLa een continuering van deze inzet als taak stelt.

Circa 70 hectare NLP per jaar
Onder de '*maatregelen in de planperiode*' meldt de NoLa: '*De ontwikkeling van onderdelen van het Nationaal Landschapspatroon ... daarvan zal 70 hectare specifiek worden ingezet via de reguliere landinrichting*'[68].

Landinrichting in GBH-gebieden
Als één van de instrumenten die worden genoemd onder de beleidscategorie GBH noemt de NoLa: '*inzet van het landinrichtingsinstrumentarium wanneer het landschap herkenbaarder moet worden, met name in gebieden met een sterke landschappelijke samenhang*'[69].

Landinrichting in landschapsverbeteringsgebieden
De NoLa stelt dat het LI-instrumentarium kan worden ingezet in de Landschapsverbeteringsgebieden De Peel en de Gelderse Vallei[70]. Het beleid in deze gebieden is gericht op de vernieuwing van de landschappelijke structuur.

Landinrichting in stedenring Centraal Nederland
In de Stedenring Centraal Nederland is een inzet van het LI-instrumentarium voorzien, '*mede ter realisering van Randstadgroenstructuurprojecten*'[71].

---

[66] LNV 1992b, NoLa p. 133.
[67] Idem, p. 139.
[68] Idem.
[69] Idem, p. 134.
[70] Idem, p. 134.
[71] Idem.

10.3 Gerealiseerd

Aandachtspunten

Daar het ondoenlijk is om alle lopende LI-projecten na te lopen op de doorwerking van de 'aandachtspunten voor planvorming en advisering', is gekozen voor een steekproef onder zes nieuwe LI-projecten (aanhangsel 3; voor de ligging van de geselecteerde projecten, zie fig. 10). Hierbij zijn de aandachtspunten overigens niet systematisch afgelopen, maar is met name gekeken naar de aandacht voor de identiteit van de verschillende landschapstypen.

Uit deze steekproef kan worden opgemaakt dat de plannen in het algemeen uitgaan van behoud en versterking van de identiteit van de verschillende landschapstypen en voldoen aan de aandachtspunten, die in de NoLa worden genoemd:

— *Aardenburg*. Zeekleigebied en zandgebied worden anders benaderd. In het grootschalige, open zeekleigebied is het landschappelijk raamwerk gebaseerd op kreken en dijken. In het zandgebied wordt gestreefd naar een kleinschalig, gesloten landschap, met veel houtsingels en erfbeplantingen.

— *Amstelland*. De overgang stedelijk-landelijk gebied wordt vormgegeven met behulp van grote eenheden bos en recreatiegebieden. In het laagveenlandschap wordt gestreefd naar een contrast tussen kleinschalige, gesloten rivierlinten en grootschalige, open polders.

— *De Hilver*. Het landschappelijk raamwerk in dit zandgebied is gebaseerd op het onderscheid in de landschappelijke eenheden beken en beekdalen, oude akkerlanden en jonge heideontginningen.

— *Kollumerland*. Zeekleigebied en zandgebied worden anders benaderd. In het grootschalige, open zeekleigebied is het landschappelijk raamwerk gebaseerd op kreken en andere waterlopen. Daarnaast is hier extra aandacht voor de belangrijkste structuurlijnen uit de verkaveling en voor het voorkomen van reliëf, in de vorm van terpen en kruinige percelen. In het zandgebied wordt gestreefd naar een kleinschalig, gesloten landschap, met veel houtsingels en erfbeplantingen.

— *Land van Thorn*. Het landschappelijk raamwerk in dit gebied, dat grotendeels bestaat uit zandgebied, is gebaseerd op het onderscheid in de landschappelijke eenheden beken en beekdalen, oude akkerlanden en jonge heideontginningen.

— *Rouveen*. Het landschappelijk raamwerk in dit gebied, dat grotendeels bestaat uit laagveengebied, is gebaseerd op het onderscheid in het grootschalige open gebied Het Veen en het kleinschalige, gesloten gebied De Streek, waar veel houtsingels voorkomen.

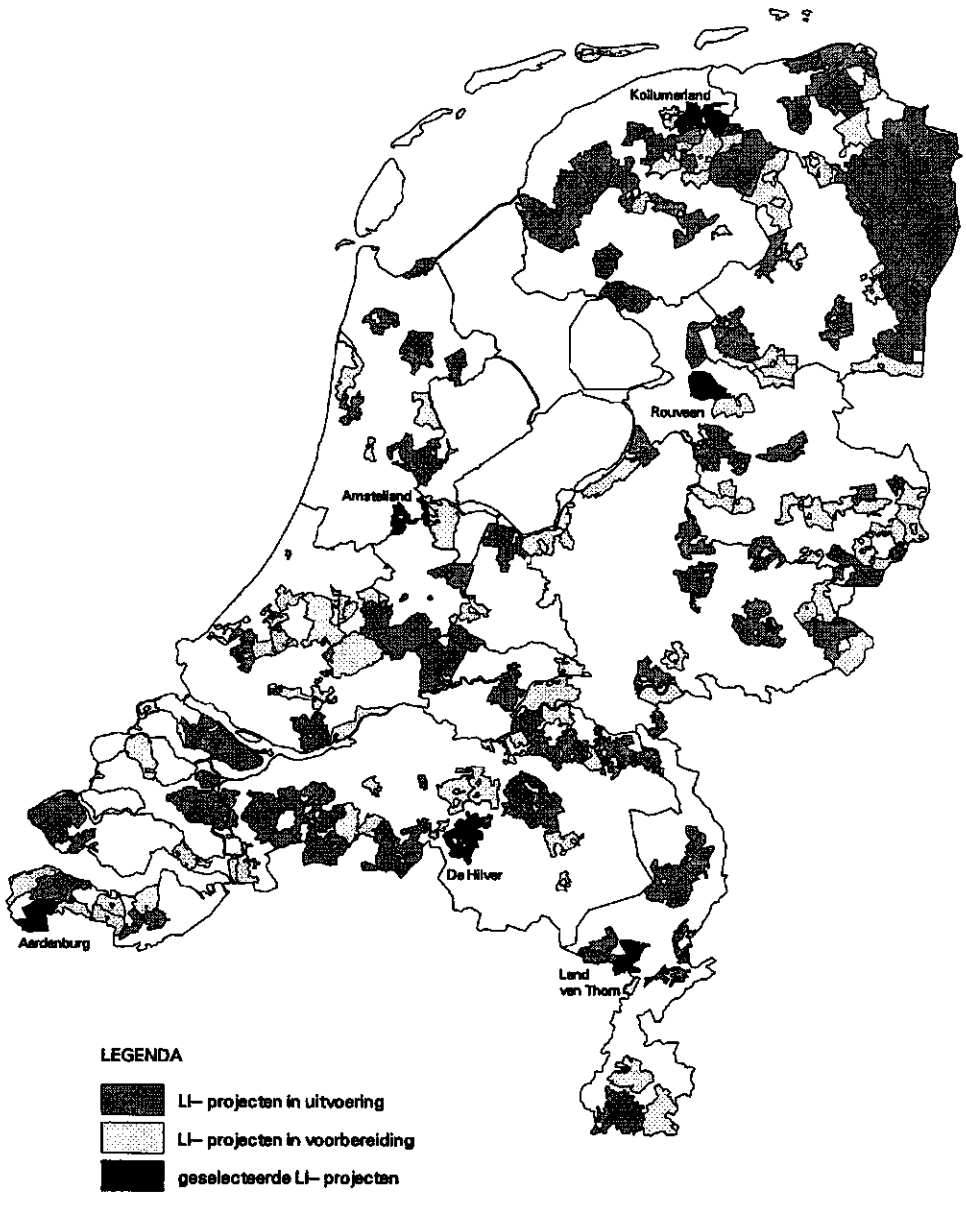

Fig. 10 Selectie LI-projecten

Of deze aandacht voor de identiteit van de verschillende landschapstypen het gevolg is van het doelbewust hanteren van de aandachtspunten, blijft echter de vraag. Eerder kan worden gesteld dat de aandachtspunten het gevolg zijn van de aandacht voor de identiteit van de verschillende landschapstypen, zoals die in de loop der tijd is ontstaan binnen de landinrichting. De aandachtspunten zijn immers grotendeels afgeleid van 'adviezen landschapsbouw' voor oudere LI-projecten.

De aandacht voor de verschillende landschapstypen is dan ook terug te vinden in de ontwerp-plannen voor de LI-projecten Amstelland en Kollumerland, die reeds voor de NoLa zijn verschenen. Amstelland wordt in de NoLa zelfs getoond als voorbeeld voor het laagveengebied (fig. 11). Na het verschijnen van de NoLa heeft LBL/DLG overigens nog aanvullend onderzoek gedaan naar 'De vormgeving van de maatregelen in landinrichting', waarbij de landschapstypen uit de NoLa nader zijn uitgewerkt[72].

Circa 450 hectare landschapsbouw per jaar

Met betrekking tot de omvang en de kosten van de jaarlijks gerealiseerde landschappelijke voorzieningen zijn, althans voor de jaren 1992-1996, geen cijfers beschikbaar[73]. Wel zijn cijfers beschikbaar m.b.t. de begrootte kosten van de landschappelijke voorzieningen binnen de LI-projecten, die in de periode 1992-1994 in uitvoering werden genomen (tabel 8)[74].

Tabel 8 LI; begrotingen 'landschapsbouw' 1992-1994

	'Landschapsbouw'	Per ha	% totale kosten
1992	*f* 27 085 000	*f* 729	12,7%
1993	*f* 9 805 000	*f* 434	5,2%
1994	*f* 19 930 000	*f* 573	11,5%
gemiddeld	*f* 18 940 000	*f* 579	9,8%

Ondanks de beperking van deze cijfers, het betreft slechts cijfers over 3 jaren, kan hier toch één en ander uit worden afgelezen. Het gemiddelde bedrag dat jaarlijks wordt begroot op de post 'landschapsbouw' bedraagt ca. *f* 19 000 000, een bedrag dat slechts 5% afwijkt van de *f* 20 000 000 uit de taakstelling. De jaarlijks begrote bedragen voor de post 'landschapsbouw' laten, evenals de bedragen per hectare en de percentages van de totale kosten, relatief grote schommelingen zien.

De schommelingen in de post landschapsbouw zijn voor een deel te verklaren uit de verschillen in het aantal hectaren LI-projecten, dat jaarlijks in uitvoering wordt genoemen. Een zeker zo belangrijke factor is echter het evidente verschil in de bedragen per hectare. Dit verschil is overigens nog groter als voor dezelfde jaren wordt gekeken naar de verschillen tussen de afzonderlijke projecten. Dan blijken de

[72] Boogert & Schalk 1995.

[73] Deze cijfers werden tot en met 1990 gepubliceerd in de jaarverslagen. Sindsdien is men hiermee gestopt.

[74] Deze tabel is gebaseerd op: LD 1993, Jaarverslag, pp. 23-24; LD 1994a, Jaarverslag, pp. 23-24; LBL 1995b, Jaarverslag Landinrichting, pp. 19-20. Voor het jaar 1995 zijn deze cijfers niet meer weergegeven in het jaarverslag.

LAAGVEENGEBIED
Fragment uit het voorontwerp voor het landinrichtingsproject Amstelland (1988). In dit plan wordt voor de lokatie van nieuwe functies aangesloten bij de opbouw van het veenlandschap in poldereenheden. De randen van de polders worden met beplanting en kleine boselementen verder verdicht. De rivierlinten vormen zo groene routes, waardoor de stad met het buitengebied wordt verbonden.
De grotere eenheden bos- en recreatiegebied liggen op afstand van het rivierlint, tegen de rand van de stad aan.
De natte weidevogelgebieden liggen aan de achterkant van de landbouwkavels, in het midden van de polder.

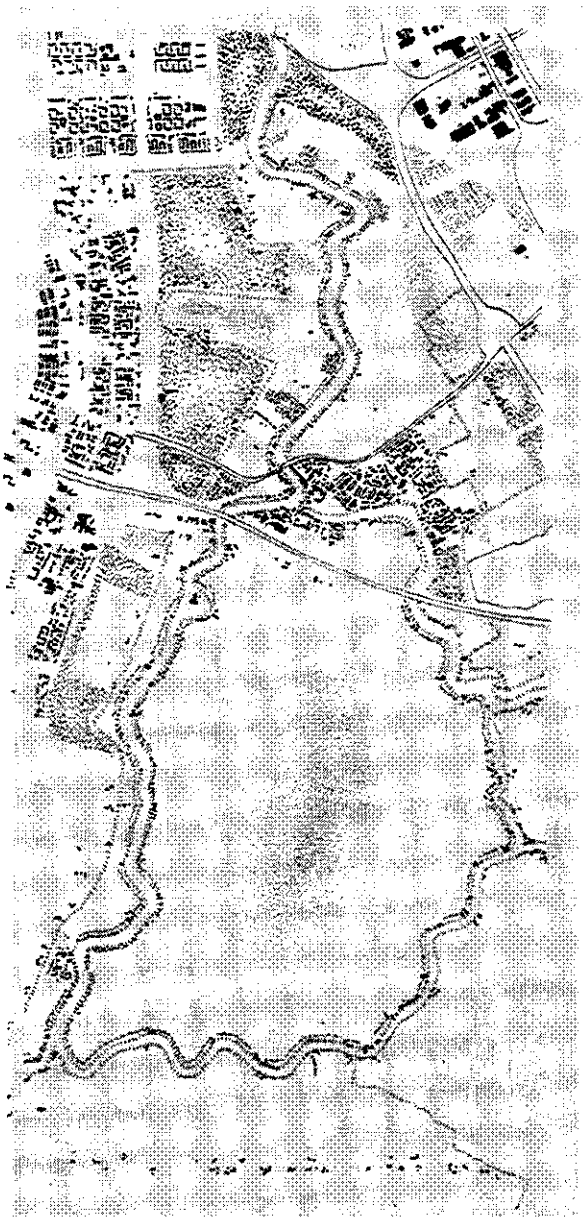

Fig. 11 LI-project Amstelland; aandachtspunten veenweidegebied (LNV 1992b, NoLa, p. 107)

kosten per hectare uiteen te lopen tussen *f* 1 448 voor Amstelland en *f* 92 voor Sint-Annaland.

Deze opmerkelijk grote verschillen in de kosten per hectare zijn ondermeer te verklaren uit de verschillen in landschapstypen. In LI-projecten in het zandgebied wordt per hectare meer uitgegeven aan 'landschapsbouw', dan in projecten in bijv. het zeekleigebied, het laagveengebied en het rivierengebied. Daarnaast wordt in LI-projecten in de stadsranden, met vaak omvangrijke bedragen voor bos- en recreatiegebieden, meer uitgegeven per hectare, dan in landelijke gebieden[75].

De post 'landschapsbouw', die in de diverse jaarverslagen wordt gebruikt, geeft overigens geen volledig beeld als men hiermee de totale kosten voor landschappelijke voorzieningen in beeld wil brengen. Zo blijven beplantingen langs wegen en waterlopen buiten deze post, omdat ze respectievelijk onder de posten 'ontsluiting' en 'waterbeheersing' worden verrekend. Kosten voor grondverwerving blijven vrijwel altijd buiten de begrotingen, behalve als het gaat om grondverwerving ten behoeve van beplantingen langs wegen en waterlopen.

Om enig inzicht te krijgen in de verschillen tussen de begrotingspost 'landschapsbouw' en de totale kosten voor landschappelijke voorzieningen, is voor een zestal LI-projecten de begroting zodanig bewerkt, dat een overzicht van de totale kosten, dit wil zeggen de kosten inclusief grondverwerving, werd verkregen (tabel 9)[76].

Tabel 9 LI; bedragen landschap in 6 projecten

	'Landschapsbouw'	'Landsch. voorz.'	Factor
Aardenburg	*f* 1 910 000	*f* 4 644 000	2,44
Amstelland	*f* 5 790 000	*f* 13 913 500	2,40
De Hilver	*f* 2 295 000	*f* 7 997 820	3,48
Kollumerland	*f* 3 615 000	*f* 5 895 000	2,13
Land van Thorn	*f* 1 560 000	*f* 4 214 000	2,70
Rouveen	*f* 2 230 000	*f* 5 020 000	2,25
totaal	*f* 17 400 000	*f* 41 684 320	2,40

Op basis van de resultaten van deze steekproef kan worden geconcludeerd dat de geldbedragen onder de post 'landschapsbouw' gemiddeld genomen met een factor 2,4 vermenigvuldigd moeten worden, om zo een meer reëel bedrag voor de totale uitvoeringskosten van de landschappelijke voorzieningen te krijgen. Als het gemiddelde jaarlijkse bedrag voor de post 'landschapsbouw' met deze gemiddelde factor wordt vermenigvuldigd, dan kan worden geconcludeerd dat jaarlijks gemiddeld zo'n *f* 45 456 000 aan landschap wordt uitgegeven.

[75] Tot eenzelfde conclusie komen Van den Berg & Boogert (1994, p. 35).

[76] Voor de verantwoording van de cijfers, zie aanhangsel 3.

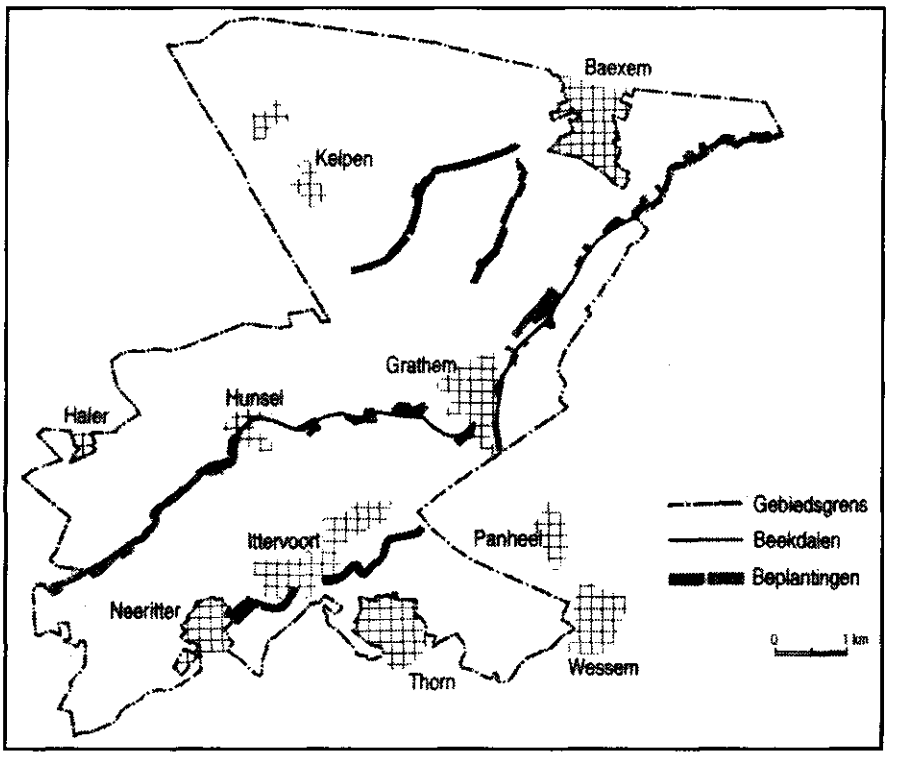

Fig. 12 LI-project Land van Thorn; uitwerking NLP (Van den Berg & Boogert 1994, p. 31)

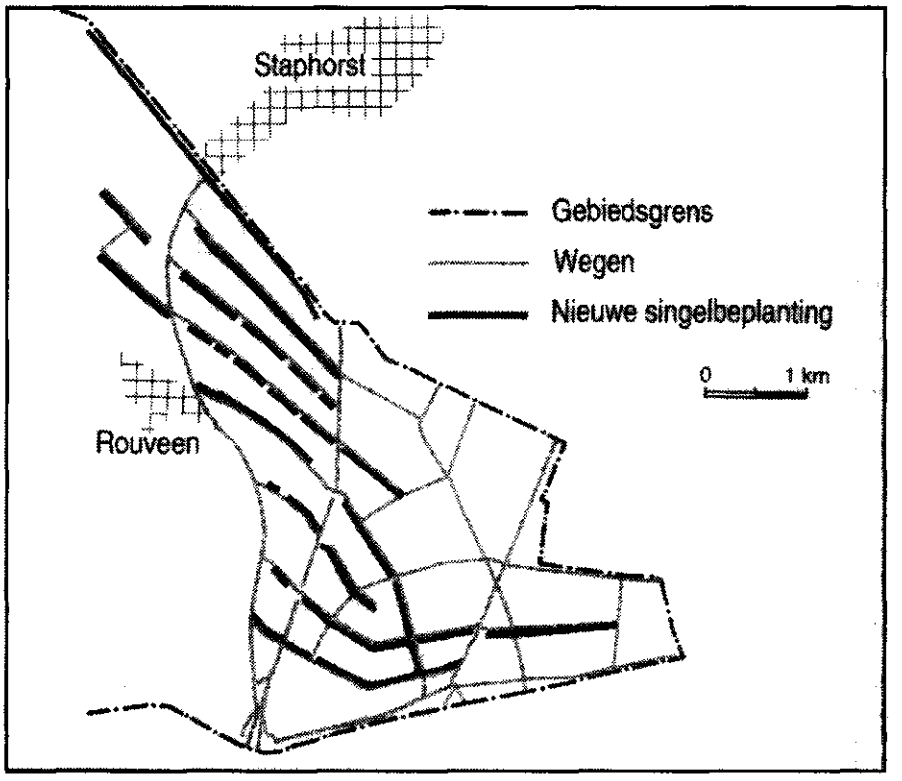

Fig. 13 LI-project Rouveen; uitwerking NLP (Van den Berg & Boogert 1994, p. 33)

Circa 70 hectare NLP per jaar
Over het aantal hectaren NLP dat jaarlijks in landinrichtingsprojecten wordt gerealiseerd, zijn vooralsnog geen cijfers voorhanden. Wel wordt binnen LNV en LBL/DLG gewerkt aan een overzicht van de gerealiseerde taakstelling m.b.t. het NLP[77]. Om toch iets over de realisatie van deze taakstelling te kunnen zeggen, is voor zes nieuwe LI-projecten (aanhangsel 3), gekeken naar de geplande realisatie van nieuw, of de geplande versterking van bestaand NLP:
— *Aardenburg*. Versterking van de ruimtelijke structuur van het krekenstelsel van de Passageule (NLP), o.a. door de aanleg van 74 ha bos en 14 km dijkbeplanting.
— *Amstelland*. Versterking van de ruimtelijke structuur van de rivierlinten van o.a. Amstel en Gaasp (NLP) en van de Stelling van Amsterdam (NLP), o.a. door de aanleg van 13 ha landschapselementen en de restauratie van een molen.
— *De Hilver*. Versterking van de ruimtelijke structuur van het beekdalsysteem van de Reusel (NLP), o.a. door de aanleg van beekbegeleidende beplanting in de bovenlopen.
— *Kollumerland*. Versterking van de ruimtelijke structuur van het singelgebied van de Friese Wouden (NLP), o.a. door aanleg van 18 ha bosjes, ca. 42 km bermbeplanting en aanleg, aanvulling en onderhoud van ca. 52 km singels.
— *Land van Thorn*. Versterking van de ruimtelijke structuur van het beekdalsysteem van Haelense en Uffelse Beek (NLP), o.a. door de aanleg van ca. 45 ha bos- en beplantingselementen (fig. 12).
— *Rouveen*. Versterking van de ruimtelijke structuur van het singelgebied De Streek (NLP), o.a. door aanleg van ca. 45 km bermbeplanting en aanleg, aanvulling en onderhoud van singels (fig. 13).

Uit deze steekproef kan worden afgeleid dat LI in het algemeen voorziet in behoud, herstel en ontwikkeling van het NLP. Sterker nog, in de zes LI-projecten die werden bekeken, zijn belangrijke delen van het landschapsplan opgehangen aan juist die landschappelijke elementen en structuren, die deel uitmaken van het NLP.

Opmerkelijk is het feit dat het NLP ook wordt benadrukt in de LI-projecten Amstelland en Kollumerland, terwijl de NoLa bij de publicatie van de ontwerpplannen voor deze projecten nog niet was verschenen. De hier geconstateerde doorwerking van het NLP in de plannen voor LI-projecten, wordt overigens ook bevestigd door onderzoek van LBL/DLG zelf[78].

Landinrichting in GBH-gebieden
De taakstelling m.b.t. de inzet van het LI-instrumentarium in de GBH-gebieden laat zich niet in cijfers meten. Om toch enig zicht te krijgen op de realisatie van deze taakstelling, kan worden gekeken naar de omgang met cultuurhistorische en aardkundige waarden in de drie LI-projecten uit de steekproef, die geheel of gedeeltelijk overlappen met een GBH-gebied (aanhangsel 3):
— *Amstelland*. Terreinen met oudheidkundige waarde en waardevolle kavelpatronen

[77] Mond. med. dhr. R. van den Berg - DLG; mond. med. dhr. A. Smit - LNV, Directie Natuurbeheer.
[78] Van den Berg & Boogert 1994, p. 32; Van den Berg & Boogert 1996, pp. 3-4.

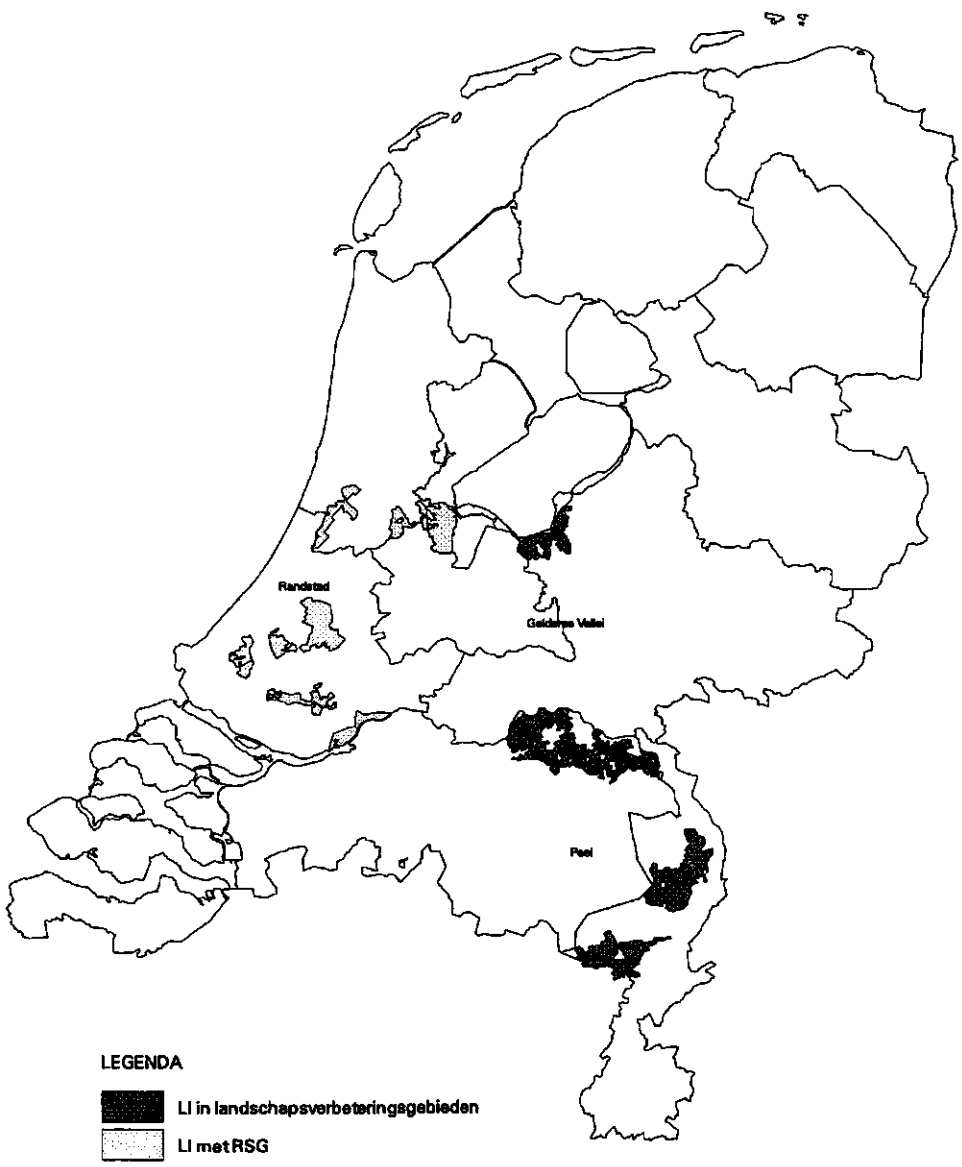

Fig. 14 LI-projecten met specifiek beleid

worden in principe gehandhaafd. Hierbij is speciale aandacht voor structuurlijnen: lijnen die verwijzen naar de ontginningsgeschiedenis en die bepalend zijn voor de structuur van het landschap. Dit geldt overigens voor het hele gebied en niet alleen voor dat deel dat overlapt met een GBH-gebied. Daarnaast wordt, buiten het GBH-gebied, een poldermolen gerestaureerd.

— *De Hilver.* Archeologisch interessante gebieden worden in principe behouden. De bolle akkers, die uit cultuurhistorisch oogpunt van belang zijn, worden benadrukt door het handhaven van openheid en het aanbrengen van randbeplanting.

— *Kollumerland.* Terreinen met archeologische waarden worden in principe gehandhaafd. Daarnaast worden voorwaarden geschapen voor een optimaal behoud. Het plan kent speciale aandacht voor terreinen met kenmerkend reliëf (o.a. terpen), kenmerkende structuurlijnen, houtwallen en dobben. Dit geldt overigens voor het hele gebied en niet alleen voor dat deel dat overlapt met een GBH-gebied.

Uit de steekproef blijkt dat binnen landinrichting de nodige aandacht valt te bespeuren voor cultuurhistorische en aardkundige waarden. Dit geldt echter niet speciaal voor GBH-gebieden, maar is vrijwel standaard. Deze aandacht is overigens ook terug te vinden in LI-projecten die dateren van voor het verschijnen van de NoLa. Dit blijkt wel uit de plannen voor Amstelland en Kollumerland, die uit deze tijd dateren. De aandacht voor cultuurhistorische en archeologische waarden is hier zeker niet minder dan in het gebied De Hilver.

Landinrichting in landschapsverbeteringsgebieden

In de Landschapsverbeteringsgebieden, De Peel en de Gelderse Vallei, was per 1 januari 1996 een groot aantal LI-projecten in uitvoering of in voorbereiding. Daarnaast was voor één gebied een verzoek om LI ingediend (fig. 14). Voor de stand van zaken zie, tabel 10:

Tabel 10 LI-projecten in Landschapsverbeteringsgebieden

Project	Gebied	Stand van zaken medio 1996
Everlose Beek	Peel	in uitvoering (sinds 1976)
Graspeel	Peel	in voorbereiding (sinds 1995)
Huinen-Ermelo-Putten	G-V	in voorbereiding (sinds 1996)
Lage Maaskant	Peel	in voorbereiding (sinds 1981)
Land van Cuijk	Peel	in uitvoering (sinds 1981)
Land van Thorn	Peel	in uitvoering (sinds 1995)
Melderslo	Peel	in uitvoering (sinds 1990)
Midden-Maasland	Peel	in uitvoering (sinds 1974)
Nijkerk-Putten	G-V	in voorbereiding (sinds 1988)
Rosmalen	Peel	in voorbereiding (sinds 1987)
Tungelroysche Beek	Peel	verzoek om LI ingediend (in 1994?)
Weert-Stramproy	Peel	in uitvoering (sinds 1979)

Een aantal van deze LI-projecten was bij het verschijnen van de NoLa reeds zover gevorderd, dat kan worden aangenomen dat het beleid uit de NoLa er geen tot weinig vat op zal hebben. Het betreft hier de LI-projecten Everlose Beek, Land van Cuijk, Midden-Maasland en Weert-Stramproy. Van de gebieden uit tabel 10 is er één meegenomen in het deelonderzoek Landinrichting (aanhangsel 3):

— *Land van Thorn.* De landschappelijke vernieuwing moet hier met name worden gezocht in de nadruk op de macro-structuur, of hoofdlijnen, van het bestaande landschap. Het plan zelf zegt uit te gaan van '*behoud en herstel*', waarbij dan met name de hoofdstructuur bedoeld moet zijn.

Landinrichting in stedenring Centraal Nederland

In de Stedenring Centraal Nederland speelt een groot aantal LI-projecten, waarbij Randstadgroenstructuur (RSG) wordt gerealiseerd. Het meest in het oog hierbij springen de Strategische Groenprojecten (SGP's), die in het Structuurschema Groene Ruimte (SGR) werden geïntroduceerd. Zes van deze projecten zijn aangewezen vanwege hun belangrijke rol bij de realisatie van de RSG. Buiten de SGP's zijn er echter ook andere LI-projecten met realisatie van RSG (fig. 14). De stand van zaken m.b.t. deze projecten is weergegeven in tabel 11[79].

Tabel 11 LI-projecten met RSG

Project	Stand van zaken medio 1996
Amstelland	in uitvoering (sinds 1994)
Eiland van Dordrecht (SGP)	in voorbereiding (sinds 1995)
Gaag (Midden-Delfland)	in uitvoering (sinds 1990)
Haarlemmermeer (SGP)	voornemen tot plaatsing (sinds 1995)
Landgoederenzone-Haaglanden (SGP)	niet op voorbereidingsschema
Lickebaert (Midden-Delfland)	in uitvoering (sinds 1987)
Oude Leede (Midden-Delfland)	in voorbereiding (sinds 1987)
Utrecht e.o. (SGP)	voornemen tot plaatsing (?)
Vechtstreek (SGP)	in voorbereiding (sinds 1994)
IJsselmonde	in voorbereiding (sinds 1981)
Zoetermeer-Zuidplas (SGP)	in voorbereiding (sinds 1996)

Voor één van deze LI-projecten is gekeken naar de concrete uitwerking van de RSG Amstelland. Tot de uitwerking van de RSG kunnen in dit project worden gerekend:

— Staatboswachterij Gaasp en Diem: ca. 200 ha nieuw staatsbos, met de functies recreatie, natuur en houtproductie;
— Recreatiegebied Wester-Amstel-Noord: ca. 90 ha nieuw recreatiegebied, bestaande uit '*bosgebied met open ruimten en paden*';
— Recreatiegebied Wester-Amstel-Zuid: ca. 35 ha nieuw recreatiegebied, waarbij de nadere uitwerking open is gelaten;
— Recreatiegebied Korte Dwarsweg: ca. 35 ha nieuw recreatiegebied, '*met veel bos, diverse soorten paden, extensief grasland en waterpartijen*'.

[79] Voor de LI-projecten met RSG, zie: LNV 1995, SGR, pp. 17-19.

10.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstellingen grotendeels gerealiseerd
Uit de resultaten van het onderzoek kan worden afgeleid dat de taakstellingen grotendeels zijn gerealiseerd. LI-projecten voorzien in de realisatie van belangrijke delen van het landschapsbeleid. Aangetekend moet worden dat dit beleid overigens voor een groot deel uit de praktijk van de LI is ontstaan. Beleid is dan ook vaak standaard verwerkt in de LI-projecten, zonder dat hier altijd expliciet naar wordt verwezen.

Reflectie: taakstelling concreet en compleet
Voor het instrument Landinrichting formuleert de NoLa zowel kwantitatieve als kwalitatieve taken, die in de regel zonder eigen interpretatie evalueerbaar zijn.

Reflectie: cijfermateriaal niet voorhanden
Met betrekking tot de kwantitatieve taakstellingen, 450 ha landschapsbouw en 70 ha NLP per jaar, bleek het niet mogelijk om het gewenste cijfermateriaal boven tafel te krijgen. In het kader van een goed uitvoerbare inventarisatie van de beleidsprestaties zou dit echter wel wenselijk zijn. Binnen LNV en LBL/DLG wordt hier overigens aan gewerkt.

Met betrekking tot het goed toegankelijke cijfermateriaal, in de vorm van jaarverslagen, moet hier overigens een kritische kanttekening worden geplaatst. De jaarverslagen van LD/LBL/DLG bevatten met het jaar minder informatie. Het meest recente jaarverslag, dat over 1995, is uiterst summier en bevat amper nog kwantitatieve informatie, die uit het oogpunt van een toekomstige evaluatie of inventarisatie van belang moet worden geacht.

11 Rijkswegen en -kanalen

11.1 Instrumentarium

Sinds 1916 bestaan samenwerkingsovereenkomsten tussen Rijkswaterstaat (RWS) en (de voorlopers van) het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV). Hierin wordt geregeld dat RWS bij LNV advies kan inwinnen m.b.t. het beheer van beplantingen langs rijkswegen en -kanalen en m.b.t. de landschappelijke inpassing van rijkswegen en -kanalen.

Vanuit LNV werd hiertoe opgericht de afdeling Verkeerswegen[80]. Tot 1988 was deze afdeling ondergebracht bij Staatsbosbeheer (SBB). Van 1988 tot 1991 maakte ze deel uit van de Directie Bos- en Landschapsbouw (DBL). In 1991 ging de afdeling Verkeerswegen over naar de Landinrichtingsdienst (LD). Deze dienst werd in 1995 omgedoopt in de Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL) en heeft in 1997 de naam van Dienst Landelijk Gebied (DLG) gekregen.

De laatste overeenkomst tussen RWS en LNV dateert uit 1995[81]. Het jaar waarin de afdeling Verkeerswegen werd gereorganiseerd en tot een nieuwe regioindeling werd gekomen.

11.2 Taakstelling

In de Nota Landschap wordt het instrument 'Landschappelijke inpassing rijkswegen en -kanalen' genoemd onder één beleidscategorie: 'Behoud en Versterking Identiteit'. De NoLa geeft verder geen concrete taakstelling voor de planperiode 1992-2000. Uit de NoLa kan aldus één taakstelling worden afgeleid:

Aandachtspunten voor bovenregionale infrastructuur
Voor het instrument 'Landschappelijke inpassing rijkswegen en -kanalen' geeft de NoLa een viertal aandachtspunten:
— *'De ordenende werking die bovenregionale infrastructuur op regionaal schaalniveau kan hebben benutten voor de ontwikkeling en versterking van de landschapsstructuur'.*
— *'In de vormgeving van de infrastructuur tot uiting laten komen met welke landschapspatronen wel en met welke landschapspatronen geen samenhang bestaat; afhankelijk van de ligging van het element in de landschapsstructuur en van zijn functie in het totale netwerk van verbindingen kan de lijn als meer of minder zelfstandig ten opzichte van zijn omgeving worden vormgegeven'.*

---

[80] Voor de geschiedenis van de afdeling Verkeerswegen, zie: Hermens 1995; LD 1994, Verkeerswegen, p. 3, pp. 15-16.

[81] LBL 1996b, Jaarverslag, p. 3.

— *'Aandacht voor het opheffen van negatieve effecten van de barrière-werking van autosnelwegen, kanalen en spoordijken'.*
— *'De eigen vorm-karakteristieken van het infrastructuur-element benadrukken om zo het contrast tussen de bestaande landschapspatronen en het nieuwe technische element zichtbaar te maken'*[82].

11.3 Beleidsprestaties

Hoofdlijnen uit de praktijk
De taakstelling uit de NoLa, neergelegd in de 'aandachtspunten voor bovenregionale infrastructuur', is niet goed evalueerbaar. Om toch iets over de realisatie van deze taakstelling te kunnen zeggen, is een enquête gehouden, waarbij ondermeer is gekeken naar de visies achter de landschappelijke inpasing van rijkswegen en -kanalen.

Uit deze enquête (aanhangsel 4) kwam een tendens naar voren, met betrekking tot de landschappelijke inpassing van rijkswegen en -kanalen. Vond deze inpassing vroeger veelal plaats vanuit de wens zo min mogelijk schade aan te richten aan het bestaande landschap, thans leeft de wens de wegen een eigen, deels van het omringende landschap afgeleide, identiteit mee te geven. Twee concrete voorbeelden van deze nieuwe benadering:
— *N37 Hoogeveen-Emmen.* De N37, tussen Hoogeveen en Emmen, zal op afzienbare termijn worden omgebouwd tot autosnelweg. Deze weg loopt voor het overgrote deel door hoogveenontginningsgebied. Het grootschalige en rechtlijnige karakter van dit gebied was aanleiding tot een voorstel om de weg te voorzien van een brede middenberm, die zal worden ingeplant met populieren. Over kleinere stukken, waar de weg een oud esdorpenlandschap kruist, zal deze beplanting ontbreken. Op verzorgingsplaatsen en aansluitingen zal een telkens terugkerende, streekeigen beplanting van berkensingels worden aangebracht.
— *A50 Oss-Eindhoven.* De A50 zal op korte termijn worden doorgetrokken van Oss naar Eindhoven. Het landschapsplan kiest er voor om deze weg een duidelijk eigen gezicht te geven[83]. Hierbij wordt het bochtige tracé als uitgangspunt genomen (fig. 15). In de binnenbochten komen brede bermen, waarbinnen botanische waarden die bij de aanleg van de weg verloren gaan, worden teruggebracht.

[82] LNV 1992b, NoLa, p. 112.
[83] Droog & Hermens 1995.

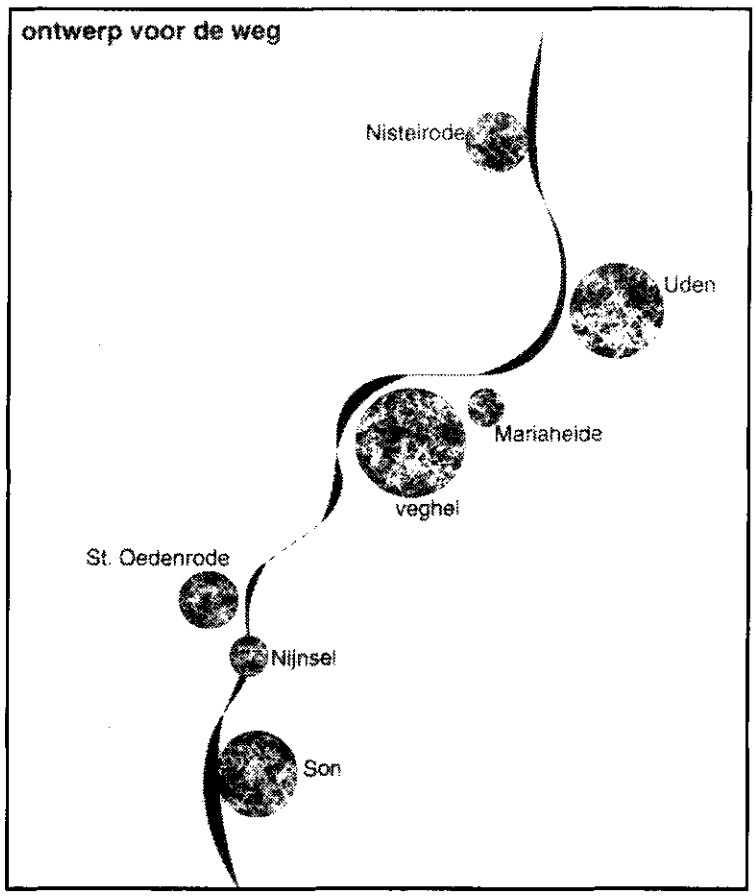

Fig. 15 Landschapsplan A50 Oss-Eindhoven (Droog & Hermens 1995, p. 20)

Naast deze voorbeelden kwamen uit de enquête de volgende hoofdlijnen m.b.t. de landschappelijke inpassing van rijkswegen en -kanalen naar voren:

— *Kleinschalige gebieden.* In kleinschalige gebieden worden rijkswegen veelal ingevoegd in het bestaande landschap. Grootschalige beplanting, die het bestaande landschap wezenlijk zou veranderen, wordt vermeden. Voorbeelden hiervan zijn de landschappelijke inpassingen van de A1 in Twente, tussen Knooppunt Buren en de Duitse grens, en de A73 tussen Cuijk en Venlo.

— *Grootschalige gebieden.* In grootschalige gebieden wordt de beplanting van wegen in veel gevallen ook grootschalig aangepakt. Een goed voorbeeld hiervan geeft het landschapsplan voor de toekomstige A37 tussen Hoogeveen en de Duitse grens.

— *Gebieden met kenmerkende openheid.* In gebieden met een kenmerkende openheid worden rijkswegen meestal niet beplant. Goede voorbeelden hiervan zijn de landschappelijke inpassingen van de A4 bij Woensdrecht en de N50 bij Kampen. Ook bij de landschappelijke inpassing van verzorgingsplaatsen, waar vanuit het gebruik toch enige beslotenheid wenselijk is, wordt gestreefd naar het behoud van openheid. Dit leidt veelal tot creatieve oplossingen, zoals bij de verzorgingsplaats Meilanden langs de A50. Hier is gebruik gemaakt van hoogteverschillen.

— *Stedelijke gebieden.* In stedelijke gebieden werden rijkswegen in het verleden vaak voorzien van 'schaamgroen'. Er is echter een tendens speurbaar naar een meer positieve benadering, waarbij het eigen karakter van rijkswegen binnen stedelijke

gebieden wordt benadrukt. Voorbeelden hiervan zijn de traverses van Hengelo, in de A1, en Venlo, in de A73.

— *Doorsnijdingen reliëf.* Bij doorsnijdingen van reliëf, wordt dit in de meeste gevallen zichtbaar gemaakt door middel van open taluds. Voorbeelden hiervan zijn de landschappelijke inpassingen van de A12, waar deze de stuwwallen van de Utrechtse Heuvelrug doorsnijdt, en de A50, waar deze de stuwwallen van de Veluwe doorsnijdt.
— *Reconstructie oude rijkswegen.* Bij de reconstructie van oude rijkswegen, die worden gekenmerkt door hun laanbeplanting, wordt vaak voortgebouwd op deze laanbeplanting. Voorbeelden hiervan zijn de reconstructies van de A32 ter hoogte van Heerenveen, en van de A50, direct ten noorden van Arnhem.
— *Streekeigen beplantingen.* Er wordt veelal gebruik gemaakt van streekeigen beplantingen. Een goed voorbeeld hiervan is de inpassing van twee verzorgingsplaatsen langs de A12, Oudenhorst en Bloemheuvel. Deze zijn beplant met lanen, geïnspireerd op de landgoedachtige omgeving.
— *Verzelfstandiging kanalen.* De kanalen worden in de regel verzelfstandigd door het aanbrengen van meerdere rijen laanbeplanting, vaak populieren, maar soms ook eiken of andere boomsoorten.

Deze hoofdlijnen of 'aandachtspunten uit de praktijk' sporen grotendeels met de aandachtspunten, die in de NoLa worden geformuleerd. Een gemakkelijk meetbare beleidsprestatie, die vrij is van eigen interpretatie, is het echter niet.

11.4 Conclusies & reflecties

Conclusie: taakstelling gehaald
Uit het onderzoek blijkt dat bij de landschappelijke inpassing van rijkswegen en -kanalen in het algemeen wordt voldaan aan de '*aandachtspunten voor bovenregionale infrastructuur*', zoals geformuleerd in de NoLa. Hierbij moet wel worden aangetekend dat een eigen interpretatie van de taakstelling noodzakelijk was. Dit vanwege de weinig concrete taakstelling uit de NoLa.

Reflectie: gebrekkige afstemming met andere ontwikkelingen
Uit de enquête kwam naar voren dat de landschapsvisie op een weg of wegtracé in een aantal gevallen wordt gekruist door ontwikkelingen die niet (kunnen) worden meegenomen bij het opstellen van de visie. Voorbeelden van deze ontwikkelingen zijn de aanleg van nieuwe woonwijken of bedrijventerreinen, de invoering van nieuwe wetgeving m.b.t. geluidhinder en het uitvoeren van Landinrichtingsprojecten. Enkele concrete voorbeelden:

— *A12 Duiven - Westervoort.* Langs de A12, ter hoogte van Duiven en Westervoort, was het behoud van het open landschap lange tijd het uitgangspunt. Ook bij de recente wegreconstructie werd hier nog op voortgebouwd. De verstedelijking gaat in dit gebied echter zo snel dat de eerste bedrijventerreinen sneller gereed waren dan de reconstructie met behoud van openheid.
— *A28 Tynaarlo.* Bij de reconstructie van de A28 werd de aansluiting Tynaarlo

ingepast in het beeld van een open es. Beplanting die de openheid kon verstoren werd vermeden. Al spoedig echter werd de es tussen Tynaarlo en de aansluiting ontwikkeld tot bedrijventerrein. Van een open es is thans geen sprake meer.

— *A32 Avelte.* Bij de reconstructie van de A32 werd de wegberm aan de oostkant bewust open gehouden vanwege het vrije zicht op de Havelterberg. Bij de Ruilverkaveling Havelte werd met dit plan echter geen rekening gehouden. De overhoeken langs de nieuwe weg werden beplant.

— *A58 Breda.* Het landschapsplan voor de nieuwe A58, ten zuiden van Breda, ging uit van het behoud van de openheid van het beekdal van de Mark. De weg werd hiertoe op maaiveld aangelegd. De geluidswallen echter, die vanwege de milieuwetgeving noodzakelijk werden, deden de gespaarde openheid van het beekdal geheel te niet.

Reflectie: taakstelling niet concreet en compleet

Ten aanzien van het instrument 'Landschappelijke inpassing rijkswegen en -kanalen' bestaat geen complete taakstelling. Een taak m.b.t. de kwantitatieve aspecten ontbreekt. De kwalitatieve taakstelling is vaag en zodoende vatbaar voor eigen interpretatie. Vandaar ook dat de afdeling Verkeerswegen, in samenwerking met RWS, het 'Kader landschappelijke inpassing hoofdwegen' heeft opgesteld. Dit in het kader van de Themastudies.

Reflectie: centraal overzicht beperkt

Mochten er wel kwantitatieve taakstellingen zijn geweest, dan was een inventarisatie echter evenmin gemakkelijk geweest. Gegevens m.b.t. de omvang van de gerealiseerde landschappelijke voorzieningen — jaarlijkse of projectsgewijze overzichten van de aangebrachte beplantingen, en de kosten hiervan — zijn niet, of slechts bij uitzondering, goed toegankelijk. Wel heeft de afdeling Verkeerswegen sinds 1995 een eigen jaarverslag, met daarin een overzicht van de projecten waaraan wordt gewerkt.

12 Conclusies, reflecties & aanbevelingen

12.1 Conclusies m.b.t. beleidsprestaties

Ondanks de nodige hindernissen bij de inventarisatie van de beleidsprestaties (zie reflecties m.b.t. inventarisatie) kan toch een aantal conclusies worden getrokken m.b.t. de mate waarin de diverse taakstellingen zijn gerealiseerd, en m.b.t. de succes- en faal-factoren, die hierbij een rol hebben gespeeld.

Taakstellingen grotendeels gehaald
Voor zover kon worden nagegaan, is het gros van de taakstellingen uit de NoLa gerealiseerd (tabel 12).

Tabel 12 Conclusies beleidsprestaties

Instrument	Taakstelling
Toekomstverkenningen	+
Themastudies	+
Gebiedsvisies NBL	+/- (deels)
Landschapsplannen	+/- (deels)
LVZ	+
ROL/RAL	+/- (deels)
BBPTB	?
Landinrichting	+
Rijkswegen en -kanalen	+

Per instrument, als toelichting op tabel 12, een korte beschrijving van de beleidsprestaties, zoals naar voren gekomen uit deze inventarisatie:
— Toekomstverkenningen: De uitvoering ligt op schema.
— Themastudies: De uitvoering ligt op schema.
— Gebiedsvisies NBL: De GV's zijn in redelijke mate opgesteld, maar niet geheel volgens de kwalitatieve normen van de NoLa.
— Landschapsplannen: De realisatie loopt goed, maar niet geheel op schema.
— LVZ: De realisatie loopt volgens schema.
— ROL/RAL: Het instrument is in grote lijnen ingezet in de beoogde gebieden, maar functioneert niet overal even goed.
— BBPTB: Het is onduidelijk of dit instrument met name wordt ingezet in de beoogde gebieden. Het instrument functioneert redelijk.
— Landinrichting: Het instrument functioneert in grote lijnen als beoogd.
— Rijkswegen en -kanalen: Het instrument functioneert in grote lijnen als beoogd.

12.2 Reflecties m.b.t. beleidsprestaties

Succes-factor 1: continuïteit
Een belangrijke succes-factor voor de realisatie van de taakstellingen is continuïteit.
— *Landinrichting en Rijkswegen en -kanalen.* De uitvoering van de instrumenten Landinrichting en Rijkswegen en -kanalen, beide ondergebracht in de dienst LBL/DLG, wordt gekenmerkt door een grote mate van continuïteit, waarbij in de loop der tijd een traditie is ontstaan in landschapsontwerp. Deze traditie staat garant voor een goede landschappelijke inpassing. De praktijk die hier is gegroeid is in de NoLa niet voor niets tot beleid verheven.

Succes-factor 2: plan als voorwaarde voor verdere subsidie
De uitwerking van het landschapsbeleid, zoals neergelegd in de NoLa, in regionale en lokale plannen werkt het best als het opstellen van zo'n plan als voorwaarde wordt gezien voor het toekennen van verdere subsidies. Enkele voorbeelden:
— *Gebiedsvisies NBL.* De regionale uitwerking van het landschapsbeleid in GV's loopt het best in gebieden die zijn aangewezen als SGP of WCL. In deze gebieden is het opstellen van zo'n regionale visie immers voorwaarde om voor verdere subsidie in aanmerking te komen.
— *Landschapsplannen.* De locale uitwerking van het landschapsbeleid in LBP's loopt relatief goed in de provincies Gelderland en Noord-Brabant, waar zo'n plan als voorwaarde wordt gesteld voor verdere subsidiëring door de provinciale overheid.

Faal-factor 1: beperkt budget
Een belangrijke faal-factor is een beperkt budget, dat niet voldoende is om de taakstelling te realiseren. Voorbeelden hiervan:
— *Landschapsplannen.* Het aantal LBP's en LSP's, dat in de NoLa als taak wordt gesteld, kan onmogelijk worden gerealiseerd met het huidige budget.
— *ROL/RAL en BBPTB.* Voor deze instrumenten zijn geen kwantitatieve taken gesteld, en kan dus ook niet worden gesproken van een niet gerealiseerde taakstelling. Toch moet worden geconcludeerd dat de werking van deze instumenten niet optimaal is, dit als gevolg van een beperkt budget.

Faal-factor 2: geen behoefte
Een andere belangrijke faal-factor kan liggen in het ontbreken van een behoefte bij degene die het instrument moet uitvoeren. Een duidelijk voorbeeld hiervan:
— *Gebiedsvisies NBL.* De regionale uitwerking van het natuur-, bos- en landschapsbeleid in GV's was een idee van het rijk. De provincies die de GV's (mede) moesten uitvoeren zaten echter niet allemaal even enthousiast op dit instrument te wachten.

12.3 Reflecties m.b.t. inventarisatie

Bij de inventarisatie van de beleidsprestaties moesten de nodige 'hindernissen' worden genomen. Daarnaast kan een aantal 'kanttekeningen' worden geplaatst. De belangrijkste hiervan zijn:

Weinig concrete taakstellingen
De taakstellingen uit de NoLa zijn niet allemaal even concreet. Als gevolg hiervan is een eigen interpretatie bij de inventarisatie in een aantal gevallen onontkoombaar. Een toelichting op enkele weinig concrete taakstellingen[84]:

— *ROL/RAL en BBPTB.* De inzet van deze instrumenten in bepaalde gebieden, is hier de taakstelling. Hoe deze taakstelling moet worden gemeten blijft vaag. Moet zuiver en alleen worden gekeken naar de mogelijkheid om binnen de aangeduide gebieden gebruik te kunnen maken van de betreffende subsidie, of moet ook worden gekeken naar de omvang en de kwaliteit van het landschapsonderhoud, dat met behulp van de verstrekte subsidies wordt uitgevoerd?

— *Landinrichting en verkeerswegen.* De aandachtspunten voor planvorming en advisering — in de NoLa genoemd als taakstelling voor deze instrumenten — zijn vaak vaag. Een inventarisatie van de beleidsprestaties, zonder hierbij een eigen interpretatie te geven, is niet goed mogelijk.

Taakstellingen beperkt
Voor een groot aantal instrumenten geeft de NoLa slechts een beperkte taakstelling. De aspecten kwantiteit, kwaliteit en doorwerking komen lang niet altijd aan bod (tabel 13).

Tabel 13 Reflecties inventarisatie; taakstellingen

Instrument	Kwantiteit	Kwaliteit	Doorwerking
Toekomstverkenningen	+	-	-
Themastudies	+	-	-
Gebiedsvisies NBL	+	+	-
Landschapsplannen	+	-	-
LVZ	+	-	n.v.t.
ROL/RAL	+/- (vaag)	-	n.v.t.
BBPTB	+/- (vaag)	-	n.v.t.
Landinrichting	+	+/- (vaag)	n.v.t.
Rijkswegen en -kanalen	-	+/- (vaag)	n.v.t.

Als toelichting op tabel 13 enkele voorbeelden:

— *Toekomstverkenningen, Themastudies en landschapsplannen.* Voor de TVK's, Themastudies en LBP's en LSP's zijn kwantitatieve taken gesteld m.b.t. het aantal op te stellen plannen. Over de kwaliteit en de gewenste doorwerking van deze plannen zwijgt de NoLa.

[84] Het betreft hier de taakstellingen die in tabel 13 worden omschreven als vaag.

— *LVZ, ROL/RAL en BBPTB.* Voor de instrumenten die voorzien in een subsidie voor de aanleg of het onderhoud van beplantingen, LVZ, ROL/RAL en BBPTB, zijn slechts kwantitatieve, en dan ook nog vaak vage, taken gesteld. Taakstellingen m.b.t. de na te streven kwaliteit van deze beplantingen worden niet genoemd.

Slechte toegankelijkheid gegevens

In een relatief groot aantal gevallen bleken de gegevens, benodigd voor de invantarisatie van de beleidsprestaties, niet, of niet gemakkelijk, te achterhalen. De belangrijkste factoren die hierbij een rol speelden waren het ontbreken van een direct opvraagbaar overzicht, of het ontbreken hiervan op een centraal punt (tabel 14).

Tabel 14 Reflecties inventarisatie; toegankelijkheid gegevens

Instrument	Overzicht
Toekomstverkenningen	-
Themastudies	-
Gebiedsvisies NBL	+/- (niet centraal)
Landschapsplannen	+
LVZ	+
ROL/RAL	+/- (niet centraal)
BBPTB	+/- (beperkt)
Landinrichting	+/- (beperkt)
Rijkswegen en -kanalen	+/- (beperkt)

Zoals gezegd, was voor een aantal instrumenten geen direct opvraagbaar overzicht voorhanden van de gegevens, nodig om de realisatie van de taakstelling te kunnen nagaan. De gegevens zijn hier weliswaar ergens aanwezig, maar verspreid over het archief. Dit was ondermeer het geval bij:

— *Toekomstverkenningen en Themastudies.* Een direct opvraagbaar overzicht van de opgestelde TVK's en Themastudies bleek bij LNV niet te bestaan.
— *BBPTB.* LNV bleek geen direct opvraagbaar overzicht te hebben van de omvang van dit instrument, gemeten in guldens verstrekte subsidie en aantallen gesubsidieerde buitenplaatsen. De RDMZ daarentegen, bleek dit overzicht wel te hebben.
— *Landinrichting.* LBL/DLG, de instantie belast met de uitvoering van het instrument Landinrichting, bleek (vooralsnog) geen direct opvraagbaar overzicht te hebben van de jaarlijks gerealiseerde hectaren beplanting en NLP.

Een centraal overzicht ontbrak met name bij de instrumenten waarvan de uitvoering, in het kader van de decentralisatie, is overgedragen aan de provincies. Om toch een overzicht te verkrijgen moest een tocht worden gemaakt langs tal van 'loketten'. Dit was ondermeer het geval bij:

— *Gebiedsvisies NBL.* De uitvoering vond van het begin af aan plaats door de provincies en/of door de regionale beleidsdirecties van LNV. Per 1-1-1996 is de uitvoering in zijn geheel overgedragen aan de provincies. Een centraal overzicht van de GV's bleek nergens (LNV, IPO) voorhanden. Wel waren er regionale overzichten bij de afzonderlijke provincies en bij de regionale beleidsdirecties van LNV.
— *ROL/RAL.* De uitvoering is per 1-1-1992 overgedragen aan de provincies. Deze hebben de regeling op hun beurt vaak weer uitbesteed aan de provinciale stichtin-

gen voor landschapsbeheer. Een centraal overzicht van ROL/RAL-gebieden, onderhoudsovereenkomsten en onder overeenkomst staande landschapselementen, bleek nergens (LNV, IPO, LN) voorhanden. Wel waren er regionale overzichten bij de diverse instanties, die thans met de uitvoering van de ROL/RAL zijn belast. Opmerkelijk hierbij was het verschil in maten waarmee werd gemeten (houtwallen in strekkende of vierkante meters).

12.4 Aanbevelingen m.b.t. inventarisatie

Complete en concrete taakstellingen
Voor de toekomst is het aan te bevelen complete en concrete taakstellingen te formuleren. Deze behoren te bestaan uit een kwantitatieve en een kwalitatieve component. Voor een aantal instrumenten, met name de landschapsvisies en de landschapsplannen, zou de taakstelling daarnaast ook betrekking moeten hebben op de gewenste doorwerking. Plannen zijn immers een middel om deze doorwerking te bereiken en geen doel op zich.

Concreet betekent dit dat een eventuele opvolger van de Nota Landschap een lijst met instrumenten zou kunnen bevatten, waarbij per instrument concrete, goed inventariseerbare taakstellingen worden geformuleerd (bijv. jaarlijks te spenderen budget, jaarlijks op te stellen plannen, jaarlijks aan te planten hectares, jaarlijks te onderhouden eenheid landschapselement).

12.5 Centraal overzicht belangrijkste gegevens

Om een evaluatie van het landschapsinstrumentarium en/of het landschapsbeleid gemakkelijker te maken, zouden de belangrijkste gegevens met betrekking tot de uitvoering van het landschapsinstrumentarium, voorzover gefinancierd door de rijksoverheid, centraal verzameld moeten worden. Dit om de gegevens jaarlijks te rapporteren, of om ze beschikbaar te hebben als dit uit oogpunt van beleidsevaluatie nodig mocht zijn. Een overheid die geld uitgeeft zou toch op zijn minst zicht moeten hebben op wat hiermee gebeurt.

Concreet zou dit bijvoorbeeld vorm gegeven kunnen worden door het benoemen van 'instrument-managers', die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van een instrument. Deze managers zouden jaarlijks kunnen rapporteren volgens een vooraf vastgesteld format, waarin de taakstellingen uit de opvolger van de Nota landschap zijn verwerkt. Bij instrumenten die decentraal worden uitgevoerd kan de instrument-manager deze formats laten invullen door diegenen die het instrument uitvoeren (bijv. provincies, provinciale stichtingen voor landschapsbeheer, gemeenten). Dit ook om lijsten met 'appels en peren' (bijv. houtwallen in strekkende en in vierkante meters, poelen in stuks en in vierkante meters) te voorkomen.

Literatuur

Ampt-Riksen, V.W.M.M., L.F.M. van den Aarsen & W. Brussaard, 1996. *Juridisch-bestuurlijke aspecten van de realisering van het landschapsbeleid.* DLO-Staring Centrum, Rapport 468, Wageningen.

Beek, D. van, 1995. 'RAL/ROL/KLE!?!!'. In: *Bulletin 2; Jaarverslag 1994.* Landschapsbeheer Utrecht. pp. 16-17.

Berg, M.C. van den & D.A. Boogert, 1994. 'Het landschap krijgt een nieuw gezicht; Omgaan met het spanningsveld tussen functies en identiteit'. *Landinrichting* 34, 4/5: 30-36.

Berg; M.C. van den & D.A. Boogert, 1996. *Concept-rapportage Nota landschap en landinrichting.*

Boogert, D.A. & J. Schalk, 1995. *Inrichting in vorm; De vormgeving van de maatregelen in landinrichting.* Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL). Mededeling 205. Utrecht.

Bosch, P.P., 1996. *Gebiedsvisies natuur, bos en landschap in Noord-Nederland; Stand van zaken / Voorstel voor implementatie.* LNV-Noord, Groningen.

Brokke, P., 1995. *De regeling landschapsverzorgingsbijdrage.* 2e druk. Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.

Cohen Jehoram, S., H. Hufen & E. Koolhaas, 1996. *Evaluatie subsidieregeling landschapsplan en de regeling landschapsverzorgingsbijdrage; Eindrapport.* B&A Groep, Den Haag.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), 1995a. *Jaarverslag beheer landbouwgronden 1994.* Utrecht.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), 1995b. *Jaarverslag Landinrichting 1994.* Utrecht.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), 1995c. *Ruilverkaveling Aardenburg; Ontwerp-plan.* Utrecht.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), 1996a. *Ruilverkaveling De Hilver; Ontwerp-plan.* Utrecht.

Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL), 1996b. *Jaarverslag 1995.* Utrecht.

Droog, A. & S. Hermens, 1995. 'Landschapsplan en compensatieplan: De A50 Eindhoven-Oss als leerervaring'. *Landinrichting* 35, 7: 19-21.

Groeneveld, J., 1985. *Veranderend Nederland; Een halve eeuw ontwikkelingen op het platteland.* Natuur & Techniek, Maastricht/Brussel.

Hermens, S., 1995. 'Afdeling Verkeerswegen: 'Huisadviseur' van Rijkswaterstaat'. *Landinrichting* 35, 1: 23-24.

Herwaarden, G.W. van, 1996. 'De bescherming van historische buitenplaatsen; Een verslag van de werkzaamheden van de Commissie Buitenplaatsen 1978-1995'. *Groen; Vakblad voor groen in stad en landschap* 52, 1: 35-40.

Landinrichtingsdienst (LD), 1990. *De Landinrichtingswet; Een samenvatting van de hoofdzaken.* 3e druk. Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1991. *Ruilverkaveling Kollumerland; Ontwerp-plan.* Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1992. *Herinrichting Amstelland; Ontwerp-plan.* Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1993. *Jaarverslag 1992.* Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1994a. *Jaarverslag 1993.* Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1994b. *Ruilverkaveling Land van Thorn; Ontwerp-plan.* Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1994c. *Ruilverkaveling Rouveen; Ontwerp-plan.* Utrecht.

Landinrichtingsdienst (LD), 1994d. *De toekomst van de afdeling verkeerswegen.* Utrecht.

Landschapsbeheer Friesland 1996. *Jaarverslag 1995.* Drachten.

Landschapsbeheer Nederland (LN), 1995. *Jaarverslag 1994.* Utrecht.

Landschapsbeheer Nederland (LN), 1996. *Jaarverslag 1995.* Utrecht.

Landschapsbeheer Overijssel 1996. *Jaarverslag 1995.* Dalfsen.

Ministerie van Financiën, 1994. *Rijksbegroting 1995; Hoofdstuk XIV Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.* 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), 1991. *Meerjarenprogramma Natuur- en Landschap 1992-1996 (MJP).* 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), 1992a. *Meerjarenprogramma Natuur- en Landschap 1993-1997 (MJP).* 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), 1992b. *Nota Landschap; Regeringsbeslissing Visie Landschap (NoLa).* 's- Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), 1995. *Structuurschema Groene Ruimte; Deel 4: Planologische kernbeslissing (SGR).* 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) en Provincie Drenthe, 1996. *Gebiedsvisie Natuur, Bos en Landschap Hunze/Veenkoloniën.*

Nauta, A., m.m.v. E. Dijkema, 1995. *Werkwijze toekomstverkenningen.* IKC-Natuurbeheer, Wageningen.

Nieuwenhuize, L. van & N. Hazendonk, 1991. *Toekomstverkenning veenweidegebieden; Overeenkomst en verschillen in ruimtelijke strategiën voor vijf veenweideregio's.* Studiereeks Bouwen aan een Levend Landschap 23. Directie Bos- en Landschapsbouw, Utrecht.

Penning, H.J. & J. Plugge, 1981. *Natuurbeschermingswet, Natuurschoonwet 1928.* 3e druk. Editie Schuurman & Jordens. E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.

Penning, H.J. & J. Plugge, 1988. *Natuurbeschermingswet, Natuurschoonwet 1928.* 4e druk. Editie Schuurman & Jordens. E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.

Provincie Limburg, 1995. *Beleidsnota natuur en landschap 1995-1999.* Maastricht.

Provincie Utrecht, 1992. *Beleidsplan natuur en landschap provincie Utrecht.* Utrecht.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ), 1993. *Besluit Rijkssubsidiëring Historische Buitenplaatsen.* Zeist.

Staatsbosbeheer (SBB), 1986. *Jaarverslag 1985.* Utrecht.

Staatsbosbeheer (SBB), 1987. *Jaarverslag 1986.* Utrecht.

Staatsbosbeheer (SBB), 1988. *Jaarverslag 1987.* Utrecht.

Staatsbosbeheer/Directie Bos- en Landschapsbouw (SBB/DBL), 1989. *Jaarverslag 1988.* Utrecht.

Stichting Het Noordbrabants Landschap, 1995. *Coördinatiepunt Landschapsbeheer; Jaarverslag 1994.* Haaren.

Stichting Het Noordbrabants Landschap, 1996. *Coördinatiepunt Landschapsbeheer; Jaarverslag 1995.* Haaren.

Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL) 1996. *Jaarverslag 1995*. Roermond.

Stichting Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer (LONL), 1992. *Jaarverslag 1991*. Utrecht.

Stichting Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer (LONL), 1993. *Jaarverslag 1992*. Utrecht.

Stichting Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer (LONL), 1994. *Jaarverslag 1993*. Utrecht.

Aanhangsel A Deelonderzoek Gebiedsvisies NBL

Omdat een centraal overzicht m.b.t. de Gebiedsvisies NBL (GV's) ontbrak, is een deelonderzoek opgezet. Gezien de taakstelling van het instrument, zoals neergelegd in de Nota Landschap (landsdekkend opstellen GV's, of hiermee vergelijkbare documenten, en begrenzing NLP), is dit onderzoek toegespitst op een tweetal aspecten:
— kwantitatief: inventarisatie van de GV's en hiermee vergelijkbare documenten,
— kwalitatief: inhoud m.b.t. het aspect landschap/begrenzing NLP.

Om de gewenste informatie boven tafel te krijgen, zijn beleidsmedewerkers benaderd van de 12 provincies, van de 5 regionale beleidsdirecties van LNV, en van het IKC-Natuurbeheer (IKC-N)[85]. De informatie die werd verkregen is hieronder per provincie weergegeven.

Groningen

In de provincie Groningen is een relatief groot aantal GV's, of hiermee vergelijkbare documenten opgesteld (tabel 15)[86]. Het gros van deze visies voldoet echter allerminst aan de normen, die de NoLa stelt m.b.t. het aspect landschap. Een onderzoek, uitgevoerd door de regionale beleidsdirectie Noord van LNV, stelt: '*In Groningen is door middel van Gebiedsvisies een concrete invulling gegeven (niets meer en niets minder) aan de verdeling van de beschikbare hectares Relatienota (reservaats- en beheersgebeiden en natuurontwikkelingsgebieden) en aan het op de kaart aangeven van de ecologische verbindingszone's. Doelstellingen worden summier aangegeven. Dit gebeurde alleen voor gebieden waar op dit moment een concrete invulling van hectares aan de orde is (over het algemeen dus in LI-projecten)*'[87].

Tabel 15 GV's Groningen

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Appingedam	GP-LI	gereed 1995	-
Fransum	GV?	ontwerp 1996	-
Haren	GV-LI	gereed 1993	-
Hoogkerk-Zuidhorn	GV?	ontwerp 1996	-
Kropswolde	GV?	gereed 1993	-
Lutjegast-Doezum	GV-LI	gereed	-
Midden-Groningen	GP-SGP	gereed 1994	+/-
Oude Veenkoloniën	GV-LI	gereed 1993	-
Sauwerd	GV-LI	gereed 1994	-
Schiereiland Winschoten	*[88]	ontwerp 1995	-
Westerwolde	GV-LI	gereed 1993	-
Zuidelijk Westerkwartier	GV-LI	gereed 1994	-

[85] Een lijst met ondervraagde beleidsmedewerkers is opgenomen in aanhangsel 5; contactpersonen.

[86] Bosch 1996, p. 5; mond. med. dhr. M. van de Velde - Provincie Groningen, Dienst RO.

[87] Bosch 1996, p. 7.

[88] 'Ontwikkelingsplan Oldambt', opgesteld in het kader van Regionaal Uitwerkingsgericht Ontwikkelingsperspectief voor het Oldambt (RUOP).

Over de GV's, zoals opgesteld voor de diverse LI-projecten, wordt in het genoemde onderzoek geconcludeerd: '*De nadruk ligt in deze GV's vooral op de concrete invulling van het NBP. Aan de overige LNV-nota's (Nota Landschap, Bosbeleidsplan, het soortenbeleid en het bufferbeleid; en dat alles tesamengevat in het Struktuurschema Groene Ruimte) wordt geen aandacht besteed (ze worden zelfs niet eens genoemd!)*'. Een conclusie die in grote lijnen overigens ook opgaat voor de Groningse GV's en GP's die in een ander kader zijn opgesteld.

Friesland

Voor de provincie Friesland is slechts een klein aantal GV's opgesteld (tabel 16)[89]. De uitwerking van het aspect landschap, zoals aangegeven in de NoLa, komt niet echt uit de verf: '*In de meeste gevallen ligt de nadruk vooral op de inventarisatie, de analyse en een beschrijving van knelpunten op het gebied van (uiteraard) water en natuur. Het beleid m.b.t. landschapsbehoud en -ontwikkeling en bos wordt wel genoemd, is globaal op kaart aangegeven, maar wordt niet of nauwelijks concreet uitgewerkt*'[90]. De GV's voor de provincie Friesland zijn opgesteld door LNV. De provincie heeft de visies niet goedgekeurd, waardoor ze sinds 1996 formeel geen status hebben.

Tabel 16 GV's Friesland

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
De Deelen	GV-NBL	gereed 1996	+/-
Fochteloërveen	GV-NBL	i.v. (1997)	
Friese Waddeneilanden	GV-NBL	gereed 1996	+/-
Groote Wielen - Zwagermieden	GV-NBL	gereed 1996	+/-
Marren en Mieden	GV-NBL	i.v. (1997)	
Zuidwest-Friesland	GP-WCL	*[91]	

Drenthe

Voor de provincie Drenthe zijn gebiedsdekkend GV's gereed of in de maak. In 1997 wordt de afronding hiervan verwacht (tabel 17)[92]. Het aspect landschap is in deze visies goed uit de verf gekomen. Het onderzoek van de regionale beleidsdirectie Noord stelt: '*Het zijn integrale produkten waarbij natuur, bos en landschap gelijke aandacht krijgen. Er wordt vanuit de NBL-doelstelling richting gegeven aan inrichting en beheer van bos- en natuurgebieden, de begrenzing van de EHS, het soortenbeleid, het bos- en landschapsbeleid (behoud en beheer) en de te nemen buffermaatregelen*'[93]. De GV's worden hier opgesteld door de provincie en LNV. De provincie heeft de GV's goedgekeurd, waardoor ze een formele status hebben.

---

[89] Bosch 1996, p. 5; mond. med. dhr. L. de Jong - provincie Friesland, dienst RO.

[90] Bosch 1996, p. 6.

[91] De planvorming m.b.t. het WCL Zuidwest-Friesland is in heroverweging vanwege het protest vanuit de bevolking.

[92] Bosch 1996, p. 5; mond. en schrift. med. dhr. B. Jenster - Provincie Drenthe. Voor het gebied 'Fochteloërveen, zie Friesland.

[93] Bosch 1996, p. 10.

Tabel 17 GV's Drenthe

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Drentse Aa	GV-NBL	gereed 1996	+
Geeser-, Wester- en Sleenerstroom	GV-NBL	i.v. (1996)	
Hunze/Veenkoloniën	GV-NBL	gereed 1996	+
Middenveld	GV-NBL	concept 1996	+
Noordenveld	GV-NBL	concept 1996	+
Oude Vaart/Wold Aa	GV-NBL	i.v. (1997)	
Reestgebied	GV-NBL	concept 1996	+
Smilde	GV-NBL	i.v. (1997)	
Verbindingszones EHS	GV-NBL	concept	+
Vledder en Wapserveense Aa	GV-NBL	gereed 1996	+
Zuidoostdrentse veengebieden	GV-NBL	i.v. (1997)	

Overijssel

In de provincie Overijssel zijn voor een viertal gebieden GV's, of hiermee vergelijkbare documenten, opgesteld (tabel 18)[94]. Het betreft hier met name gebieden met gebiedsgericht beleid, zoals WCL's (Noordoost Twente, Vecht-Regge) en SGP's (Noordwest-Overijssel). De GV's bevatten de aspecten natuur, bos en landschap en zijn door de provincie goedgekeurd, waardoor ze een formele status hebben. Meer GV's zullen waarschijnlijk niet meer volgen.

Tabel 18 GV's Overijssel

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Noordoost Twente	GV-NBL	gereed 1994	+
	GP-WCL	gereed 1996	+
Noordwest Overijssel	GP-SGP	i.v. (1996)	
Salland	GV-NBL	gereed 1996	+
Vecht-Regge	GV-NBL	concept	+
	GP-WCL	i.v. 1996	

Gelderland

In de provincie Gelderland zijn voor een achttal gebieden GV's, of hiermee vergelijkbare documenten, opgesteld (tabel 19)[95]. Het betreft hier met name gebieden met gebiedsgericht beleid, zoals SGP's (Gelderse Poort), WCL's (Graafschap, Veluwe, Winterswijk) en ROM-gebieden (Gelderse Vallei). De GV's bevatten de aspecten natuur, bos en landschap en zijn door de provincie goedgekeurd, waardoor ze een formele status hebben. Voor de rest van de provincie zullen waarschijnlijk geen visies meer worden opgesteld.

[94] Mond. en schrift. med. dhr. K. v.d. Wiel - LNV-Oost; mond. med. mevr. M. Klompe - Provincie Overijssel, Dienst ROI.

[95] Mond. en schrift. med. dhr. K. v.d. Wiel - LNV-Oost; mond. en schrift. med. dhr. G. Schut - Provincie Gelderland, Dienst RWG.

Tabel 19 GV's Gelderland

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Fort Sint-Andries	GP-SGP	gereed 1996	+
Gelderse Poort	GP-SGP	gereed 1996	+
Gelderse Vallei	*[96]	gereed 1994	+
Graafschap	GV-NBL	gereed 1994	+
	GP-WCL	gereed 1996	+
Noordoever Nederrijn	*[97]	gereed 1993	+
Oost-Gelders Middengebied	GV-NBL	i.v. (1997)	
Veluwe	*[98]	concept (1996)	+
	GP-WCL	gereed 1996	+
Winterswijk	GV-NBL	gereed 1994	+
	GP-WCL	gereed 1995	+

Utrecht

In de provincie Utrecht zijn voor een aantal gebieden GV's, of hiermee vergelijkbare documenten, opgesteld (tabel 20)[99]. Het betreft hier met name gebieden met een gebiedsgericht beleid (ROM-gebieden, LI-projecten). De GV's hebben hier geen eigen, duidelijke positie en status. De behoefte aan gebiedsdekkende sectorplannen is bij de provincie niet aanwezig. Het opstellen van nieuwe GV's ligt dan ook niet in de verwachting.

Tabel 20 GV's Utrecht

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
De Venen	*[100]	gereed	?
	GP-SGP	i.v. (1997)	
Groot Groengebied Utrecht	GP-SGP	gereed 1996	?
Kromme Rijngebied	GV-NBL?	i.v. (1997)	

Flevoland

Voor de provincie Flevoland zijn tot op heden geen GV's opgesteld. Voor de nabije toekomst ligt dit ook niet in de bedoeling. Wel bestaat een document m.b.t. de Oostvaardersplassen. Dit document gaat niet in op het aspect landschap (tabel 21)[101].

96 'Landschappelijk Raamwerk Gelderse Vallei', opgesteld in kader ROM-gebied.

97 Visie NURG.

98 Ecologische Verkenning.

99 Mond. en schrift. med. mevr. E. van Maren - LNV-Noordwest; mond. med. mevr. L. Reijen - Provincie Utrecht, Dienst R&G. Voor de gebieden 'Gelderse Vallei' en 'Noordoever Nederrijn', zie Gelderland.

100 Visie ROM-gebied.

101 Mond. en schrift. med. mevr. E. van Maren - LNV-Noordwest; mond. med. dhr. A. de Graaf - Provincie Flevoland.

Tabel 21 GV's Flevoland

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Oostvaardersplassen	*[102]	gereed	-

Noord-Holland

In Noord-Holland is voor een zestal gebieden een GV opgesteld, of in voorbereiding (tabel 22)[103]. Voor andere gebieden acht men de bestaande plannen, waaronder het streekplan, groenstructuurplannen (GSP's) en plannen voor LI-projecten, voldoende. Met betrekking tot het aspect natuur, heeft de provincie de EHS begrensd in een apart beleidsdocument. De GV's hebben hier geen eigen, duidelijke positie of status.

Tabel 22 GV's Noord-Holland

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Bergen-Egmond-Schoorl	GP-SGP	gereed 1996	+
Duinstreek IJmuiden-Den Helder	GV-NBL	gereed 1995	?
Gooi en Vechtstreek	GV-NBL?	gereed	?
Haarlem-Alkmaar	GSP	gereed	+
Haarlemmermeer	GP-SGP	gereed 1995	?
Hoorn-Enkhuizen-Stedebroek	GSP	gereed	+
Texel	GV-NBL[104]	i.v. (1996)	
Waterland	GP-WCL	gereed	?
IJmond	GSP	gereed	+
Zaanstreek	GP-SGP	i.v. (1996)	

Zuid-Holland

In de provincie Zuid-Holland is voor een zevental gebieden een GV of een hiermee vergelijkbaar document opgesteld (tabel 23)[105]. In veel gevallen is er een samenhang met gebieden met een gebiedsgericht beleid, zoals SGP's (Eiland van Dordrecht, Zoetermeer-Zuidplas). Het aspect landschap is in het gros van de visies goed vertegenwoordigd. Binnen de provincie hebben GV's geen aparte positie of status.

---

[102] Voor de Oostvaardersplassen is een beheersvisie opgesteld.

[103] Mond. en schrift. med. mevr. E. van Maren - LNV-Noordwest; mond. med. dhr. P. Kant - Provincie Noord-Holland, Dienst R&G.

[104] De GV Texel wordt opgesteld samen met de gemeente Texel, die een actief natuur-, bos- en landschapsbeleid voert.

[105] Mond. en schrift. med. mevr. I. Rijntjes - LNV-Zuidwest; mond. med. dhr. J. Lagerwey - Provincie Zuid-Holland, Dienst R&G.

Tabel 23 GV's Zuid-Holland

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Buitendijkse terreinen Lek	GV-NBL	ontwerp 1994*[106]	+
Eiland van Dordrecht	GP-SGP	gereed	+
Kop van Voorne	GV-NBL	ontwerp*[107]	?
Krimpenerwaard	GV-LI	gereed	+
Stadsregio Rotterdam	*	gereed	?
Tiengemeten	GV-NBL	gereed	?
Zoetermeer-Zuidplas	GP-SGP	gereed	?

Zeeland

In de provincie Zeeland is een aantal GV's opgesteld (tabel 24)[108]. Er is bij de provincie géén behoefte om in de toekomst nog GV's op te stellen. De EHS is al concreet begrensd, zodat voor het aspect natuur geen GV's meer nodig zijn. Daarnaast wordt voor de grote wateren gebruik gemaakt van de Ecosysteemvisie Deltagebied. Voor het aspect bos heeft de provincie een eigen Bosnota. Voor het aspect landschap tenslotte, heeft men geen behoefte aan bindende plannen, die niet middels concrete instrumenten uitvoerbaar zijn.

Tabel 24 GV's Zeeland

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Kop van Schouwen	GV-NBL	gereed	?
Oost-Zeeuws-Vlaanderen	GV-NBL	gereed	+
Passageule	GV-NBL	gereed	+
Schengegebied	GV-NBL	i.v. (1997/98)	
Schouwen-Oost	GP-SGP	gereed	?
Schouwen-West	GP-SGP	gereed	?
Westerschelde	GV-NBL	gereed	+
Zuid-Beveland	GP-WCL	gereed	?
Zuidkust Schouwen	GV-NBL	gereed	-

Noord-Brabant

In Noord-Brabant zijn voor vrijwel het hele grondgebied van de provincie GV's opgesteld (tabel 25)[109]. Deze visies omvatten echter met name het aspect natuur. Ze zijn in eerste instantie gericht op het vaststellen van de ontwerp-begrenzingen van de EHS. Dit is een gevolg van het feit dat deze provincie vrij vroeg is begonnen met het opstellen van de GV's, die in eerste instantie bedoeld waren om het natuurbeleid uit te werken. Toen hier later de aspecten bos en landschap aan werden toegevoegd, bestond geen behoefte om af te wijken van de eenmaal gekozen opzet. GV's die wel de aspecten bos en landschap omvatten zijn opgesteld voor een tweetal gebieden met gebiedsgericht beleid: de SGP's Beerze-Reussel en Peelvenen. De GV's zijn door de provincie goedgekeurd en hebben zodoende een formele status.

---

[106] Wordt niet meer vastgesteld.

[107] [107]Idem.

[108] Mond. en schrift. med. mevr. I. Rijntjes - LNV-Zuidwest; mond. med. dhr. B. Bouwman - Provincie Zeeland, Dienst PPD.

[109] Mond. med. dhr. R. Brinkhof - Provincie Noord-Brabant, Dienst RNV.

Tabel 25 GV's Noord-Brabant

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Beerze-Reusel-Noord	GV-NBL	gereed	+
	GP-SGP	?	
Beerze-Reusel-Zuid	GV-NBL	gereed	+
	GP-SGP	?	
Dommeldal-Noord	GV-NBL	gereed	-
Dommeldal-Zuidoost	GV-NBL	gereed	-
Dommeldal-Zuidwest	GV-NBL	gereed	-
Mark	GV-NBL	gereed	-
Oost-Brabant	GV-NBL	gereed	-
Oostelijke Maasvallei	GV-NBL	gereed	-
Peelvenen	GV-NBL	gereed	+
	GP-SGP	?	
West-Brabant	GV-NBL	i.v. (1996)	
Westelijke Maasvallei	GV-NBL	gereed	-
Zandley	GV-NBL	gereed	-

Limburg

In de provincie Limburg is voor een drietal gebieden een GV of daarmee vergelijkbaar document opgesteld (tabel 26)[110]. Deze GV's bevatten een goede uitwerking van het aspect landschap en hebben een formele status. De provinciale 'Beleidsnota Natuur en Landschap 1995-1999' voorziet in het opstellen van 'Stimuleringsplannen Natuur, Bos en Landschap' voor de gehele oppervlakte van de provincie.

Tabel 26 GV's Limburg

Gebied	Plan	Stand 1996	Landschap
Grensmaas	GP-SGP	ontwerp	?
Midden-Limburg	GV-NBL	gereed	+
	GP-WCL	gereed	+
Noordelijke Maasvallei	GP-NBL	gereed 1996	+

[110] Provincie Limburg 1995, pp. 17-18, pp. 63-64; mond. med. dhr. A. Peeters - Provincie Limburg, Dienst ROV. Voor het gebied 'Peelvenen' zie Noord-Brabant.

Aanhangsel B Deelonderzoek ROL/RAL

De ROL/RAL is per 1-1-1992 overgedragen aan de afzonderlijke provincies. Dit als gevolg van het LNV/IPO-convenant van 9-4-1991. Om enig zicht te krijgen op de uitvoering van de gedecentraliseerde ROL/RAL, is een belronde gehouden langs de diverse instanties die thans met de uitvoering van dit instrument zijn belast.

Het deelonderzoek naar de ROL/RAL heeft zich, gezien de taakstelling volgens de Nota Landschap (inzet in NLP en BHBL-gebieden), met name toegespitst op een inventarisatie van de ROL/RAL-gebieden. Hierbij is overigens niet alleen gekeken naar de ROL/RAL-gebieden anno 1996, maar ook naar de ROL/RAL-gebieden anno 1991. Dit om te bepalen of de decentralisatie van de ROL/RAL een positieve of een negatieve invloed heeft gehad op de realisatie van de taakstelling.

Naast een kwantitatieve inventarisatie van deze gebieden, is echter ook gekeken naar de kwalitatieve inhoud hiervan (welke elementen, hoeveel elementen en overeenkomsten). De verzamelde gegevens zijn per provincie weergegeven onder de volgende items:
— *Gebieden en elementen:* In welke gebieden is de ROL/RAL na de decentralisatie van toepassing en welke elementen komen per gebied in aanmerking?
— *Overeenkomsten:* Om hoeveel onderhoudsovereenkomsten gaat het per gebied en/of per provincie?
— *Elementen onder overeenkomst:* Hoeveel elementen staan per per gebied en/of per provincie onder overeenkomst?
— *Kosten:* Hoeveel geld gaat er om in de afzonderlijke gebieden en/of provincies?
— *Conclusies & reflecties:* Conclusies en achtergronden m.b.t. de werking van het instrument per gebied en/of per provincie.

B.1 Groningen: Instandhoudingsovereenkomsten

In de provincie Groningen is de uitvoering van de ROL/RAL overgedragen aan Landschapsbeheer Groningen. Deze stichting sluit Instandhoudingsovereenkomsten af met particulieren.

Gebieden en elementen
De nieuwe regeling Instandhoudingsovereenkomsten beperkt zich tot overeenkomsten in het oude ROL/RAL-gebied Zuidelijk Westerkwartier, dat globaal gezien bestaat uit het grondgebied van de gemeenten Grootegast, Leek en Marum. In aanmerking voor Instandhoudingsovereenkomsten komen overigens slechts houtsingels en poelen.

Overeenkomsten
Medio 1996 waren in Groningen ca. 540 nieuwe Instandhoudingsovereenkomsten gesloten. Daarnaast waren er nog ca. 50 oude ROL/RAL-overeenkomsten.

Elementen onder overeenkomst
Voor een overzicht van de elementen die medio 1996 onder overeenkomst stonden, zie tabel 27[111].

Tabel 27 ROL/RAL-Groningen: elementen onder overeenkomst 1996

Houtsingels	400 000 m
Poelen	50 stuks

Kosten
Het ROL/RAL-budget voor de provincie Groningen, zoals overeengekomen bij het LNV/IPO-convenant, bedroeg *f* 255 716, waarvan *f* 105 000 voor verplichtingen[112]. Thans bedraagt het totale jaarlijkse budget ca. *f* 300 000.

Conclusies & reflecties
In de provincie Groningen is de omvang van de ROL/RAL, gemeten in kosten, toegenomen. Deze toename heeft betrekking op een intensivering van de ROL/RAL in hetzelfde gebied, het Zuidelijk Westerkwartier.

B.2 Friesland: Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen

In de provincie Friesland is de ROL/RAL overgedragen aan Landschapsbeheer Friesland. Deze voert de regeling thans uit onder de naam 'Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen'.

Gebieden en elementen
Voor de decentralisatie kwam in Friesland een drietal gebieden in aanmerking voor de ROL/RAL: Terschelling, Noord-Oost Friesland en Gaasterland. Na de decentralisatie is de ROL/RAL beperkt tot de twee navolgende gebieden:
— Drogeham-Oostermeer/Twijzel-Buitenpost: een beperkt deel van het vroegere ROL/RAL-gebied Noord-Oost Friesland.
— Droge ecologische verbindingszones: twee ecologische verbindingszones in de buurt van Drachten.

[111] Mond. med. mevr. J. de Miliano - Landschapsbeheer Groningen.

[112] Voor de verdeling van het budget naar de afzonderlijke provincies, zie Provincie Utrecht 1992, p. 193.

Overeenkomsten

In 1995 werden 30 nieuwe overeenkomsten gesloten. Daarnaast waren er nog 253 lopende overeenkomsten. Het totaal komt hiermee op 283 overeenkomsten.

Elementen onder overeenkomst

De landschapselementen, die in 1995 onder overeenkomst stonden, zijn weergegeven in tabel 28[113]. Deze tabel bevat zowel elementen onder oude, als elementen onder nieuwe ROL/RAL-overeenkomsten.

Tabel 28 ROL/RAL-Friesland; elementen onder overeenkomst 1995

Houtwallen	162 745	m
Elzensingels	152 214	m
Hagen	2 830	m
Knotbomen	109	stuks
Solitaire bomen	169	stuks
Kleine wateren (dobben)	182	stuks

Kosten

Het ROL/RAL budget voor Friesland, bij de decentralisatie in 1992, bedroeg *f* 290 000, waarvan *f* 125 000 voor verplichtingen. In 1995 werd in totaal *f* 202 800 aan subsidie verstrekt. Hiervan was *f* 74 593,81 betemd voor lopende overeenkomsten (jaarlijks onderhoud). De rest, *f* 128 206,19, werd besteed aan de nieuwe overeenkomsten (periodiek onderhoud).

Conclusies & reflecties

In de provincie Friesland is de omvang van de ROL/RAL, gemeten in kosten, toegenomen. Gemeten in gebieden echter, betreft het een afname. De werking van de ROL/RAL is na de decentralisatie immers beperkt tot slechts een klein deel van één van de drie vroegere gebieden. De ROL/RAL heeft zich hier niet verbreed, maar verdiept.

Een belangrijke reden hiervoor is het beperkte budget, dat niet eens afdoende is om aan de vraag naar overeenkomsten in het verkleinde ROL/RAL-gebied te voldoen. Het jaarverslag 1996 van Landschapsbeheer Friesland stelt: '*Opgemerkt dient te worden dat ook in 1995 blijkt dat het gedecentraliseerde budget zeer beperkt is. Aan de vraag om onderhoudsovereenkomsten voor lijnvormige landschapselementen kan maar voor een deel voldaan worden*'[114].

Het 'gat' in het onderhoud, dat is ontstaan door een inkrimping van het ROL/RAL-gebied, wordt ten dele opgevuld door aanvullende financiering door gemeenten. Hierbij wordt in een aantal gevallen gebruik gemaakt van onderhoudsovereenkomsten. De ROL/RAL werkt weliswaar niet meer in deze gebieden, maar heeft door haar voorbeeldwerking toch geleid tot een vooruitgang in het onderhoud van landschapselementen.

---

[113] Landschapsbeheer Friesland 1996, Tabel 3.

[114] Landschapsbeheer Friesland 1996, p. 20.

B.3 Drenthe: ROL-Drenthe

In de provincie Drenthe is de ROL/RAL vervangen door de ROL-Drenthe. Deze regeling wordt uitgevoerd door Landschapsbeheer Drenthe.

Gebieden en elementen

Per 1 januari 1996 is de regeling van toepassing verklaard op het hele grondgebied van de provincie Drenthe, uitgezonderd de relatienota-gebieden, waarvoor een andere regeling bestaat. Binnen dit grondgebied werden echter prioritaire gebieden aangewezen: gebieden waar zo'n 90% van de onderhoudsovereenkomsten dient te worden afgesloten. Tot de prioritaire gebieden behoren:

— de oude ROL/RAL-gebieden: Roden-Norg, Drentse Aa-gebied, Zweelo-Gees, Zuidwest-Drenthe,
— de GBH-gebieden,
— ecologische verbindingszones,
— beschermde stads- en dorpsgezichten.

De ROL-Drenthe kent een ruime interpretatie van het begrip landschapselement. Zo komen ook archeologische objecten, zoals grafheuvels, in aanmerking. De regeling geldt uiteraard niet voor grotere eenheden bos en natuur. Daarnaast geldt de regeling niet voor erfbeplanting, tenzij deze bestaat uit oude hoogstamfruitbomen.

Overeenkomsten

Medio 1996 waren er in Drenthe ca. 320 onderhoudsovereenkomsten afgesloten. Het aantal overeenkomsten neemt jaarlijks toe met ca. 50 à 60. Het aantal opzeggingen is gering en betreft 2 à 3 overeenkomsten per jaar.

Elementen onder overeenkomst

De landschapselementen, die per 1-1-1996 onder overeenkomst stonden, zijn weergegeven in tabel 29[115].

[115] Schrift. med. dhr. S. Hoeksma - Landschapsbeheer Drenthe.

Tabel 29 ROL/RAL-Drenthe; elementen onder overeenkomst 1995

Categorie	Aantal	Lengte	Oppervlakte
Houtwallen	200 st	40 000 m	
Houtsingels	340 st	65 000 m	
Hagen	25 st	2 500 m	
Bomenrijen	30 st	2 700 m	
Laanbeplanting	4 st	1 300 m	
Bos	50 st		160 000 m²
Bomen in boomweiden	65 st		
Vrijstaande bomen	75 st		
Knotbomen	130 st		
Bomen in boomgaarden	260 st		
Brink/drift	5 st		13 000 m²
Heide	3 st		30 000 m²
Wegbermen	2 st		500 m²
Poelen	170 st		
Vennen/veenputten	6 st		
Sloten/greppels	5 st	600 m	
Oude beeklopen	1 st	100 m	

Kosten

Het ROL/RAL budget voor Drenthe, zoals overeengekomen bij het LNV/IPO-convenant, bedroeg *f* 358 167, waarvan *f* 80 000 voor bestaande verplichtingen. Het totale jaarlijkse budget voor de ROL-Drenthe is sinds 1992 in een aantal stappen teruggebracht tot *f* 277 000, in 1996. Het bedrag dat jaarlijks wordt uitgekeerd is echter hoger dan de *f* 80 000, die in 1992 jaarlijks werden uitgekeerd.

Conclusies & reflecties

De omvang van de ROL/RAL in Drenthe, zowel gemeten in gebieden, in overeenkomsten, als in onder overeenkomst staande elementen, is sinds de decentralisatie toegenomen. Dit ondanks een afname van het budget. Deze situatie valt te verklaren uit een financiële reserve, die het gevolg is van een scheve verdeling van het budget over de posten 'verplichtingen' en 'achterstallig onderhoud' enerzijds (*f* 296 667), en de post 'formatie' anderzijds (*f* 61 500). In vergelijking met andere provincies is het aandeel van de post formatie miniem. Dit uit zich in een gebrek aan menskracht, waardoor de administratieve afhandeling van de overeenkomsten vertraging heeft opgelopen. Hierdoor kon het beschikbare budget niet worden uitgegeven en is de genoemde reserve opgebouwd. Deze reserve was overigens debet aan de korting op het budget!

B.4 Overijssel: Regeling Onderhoud Landschapselementen Overijssel

In de provincie Overijssel is de ROL/RAL in 1992 voortgezet onder de naam 'Verordening Onderhoud Landschapselementen Overijssel' (VOLO). In 1995 is deze VOLO samengevoegd met een tweetal provinciale subsidieregelingen.

De nieuwe regeling, met de naam 'Regeling Onderhoud Landschapselementen Overijssel' (ROLO), wordt thans uitgevoerd door Landschapsbeheer Overijssel. De regeling biedt

twee subsidiemogelijkheden: de subsidiëring van projecten en de subsidiëring van onderhoudsovereenkomsten.

Gebieden en elementen
Met betrekking tot het afsluiten van onderhoudsovereekomsten, geldt de ROLO voor de oude ROL/RAL gebieden:
— Noord-West Overijssel,
— Staphorst-Rouveen,
— Reest,
— Uiterwaarden van de IJssel,
— Vecht-Regge,
— Twente,
— Omgeving Deventer.

Overeenkomsten
In 1995 zijn in totaal 120 onderhoudsovereenkomsten afgesloten. Hiervan waren er 56 nieuw. De overige 64 overeenkomsten betroffen verlengingen. Voor een verdeling van de overeenkomsten over de zeven gebieden, zie tabel 30[116].

Tabel 30 ROL/RAL-Overijssel; overeenkomsten 1995

Gebied	Nieuw	Verlengd	Totaal
Noord-West Overijssel	2	12	14
Staphorst-Rouveen	-	2	2
Reest	5	-	5
Uiterwaarden van de IJssel	2	2	4
Vecht-Regge	3	13	16
Twente	41	31	72
Omgeving Deventer	3	4	7
Totaal	56	64	120

Elementen onder overeenkomst
De landschapselementen die in 1995 onder overeenkomst stonden, zijn weergegeven in tabel 31[117].

[116] Landschapsbeheer Overijssel 1996, p. 33.
[117] Landschapsbeheer Overijssel 1996, p. 46.

Tabel 31 ROL/RAL-Overijssel; elementen onder overeenkomst 1995

Categorie	Aantal	Lengte	Oppervlakte
Bosje	20 st		51 575 m²
Moeras/rietland	1 st		8 000 m²
Schraalland/ruigtestrook	4 st		2 350 m²
Heg/haag	15 st	4 406 m	
Singel	18 st	6 557 m	
Houtwal	105 st	20 798 m	
Houtwal met overstaanders	1 st	2 500 m	
Bomenrij	9 st	1 654 m	
Knotbomenrij	10 st		2 426 m²
Solitaire bomen	1 st		2 m²
Kleine poel (1-100m²)	15 st		890 m²
Middelgrote poel	27 st		39 159 m²
Grote poel (>175m²)	41 st		17 643 m²
Basisbiotoop amfibieën	1 st		700 m²

Kosten

Het ROL/RAL budget voor Overijssel, zoals overeengekomen bij het LNV/IPO-convenant, bedroeg *f* 611 451, waarvan *f* 220 000 voor bestaande verplichtingen. In 1996 bedroeg het totale jaarlijkse budget van de ROLO *f* 1 045 400. Hiervan was *f* 287 000 bestemd voor bestaande onderhoudsovereenkomsten, *f* 14 300 voor automatische verlengingen, *f* 190 000 voor overhead, en *f* 240 000 voor nieuwe, in 1996 af te sluiten overeenkomsten.

Conclusies & reflecties

In de provincie Overijssel is de omvang van de ROL/RAL, zowel gemeten in overeenkomsten, in elementen onder overeenkomst, als in kosten, toegenomen. Reden hiervoor is ondermeer de fusie met provinciale regelingen. De omvang in gebieden bleef gelijk, waarbij aangetekend moet worden dat de ROL/RAL met name succesvol is in het gebied Twente.

B.5 Gelderland: gemeentelijke projecten landschapsbeheer

De voormalige ROL/RAL wordt in Gelderland geheel afgebouwd. Bestaande overeenkomsten worden, zodra ze zijn verlopen, opgezegd. Nieuwe overeenkomsten worden niet meer aangegaan.

Wel bestaat een nieuwe regeling voor een éénmalige vergoeding voor achterstallig onderhoud of voor aanleg van landschapselementen. Deze maakt deel uit van de regeling Gemeentelijke Projecten Landschapsbeheer.

Gebieden en elementen
In Gelderland was een groot aantal ROL/RAL-gebieden aangewezen, waaronder de Veluwe, de Gelderse Vallei, de Achterhoek en de uiterwaarden van de grote rivieren. In elk van deze gebieden gold de regeling voor een specifiek aantal landschapselementen.

Overeenkomsten
Medio 1996 waren er in Gelderland nog ca. 400 overeenkomsten. Door het opzeggen van oude contracten die zijn verlopen, loopt dit aantal gestaag terug.

Elementen onder overeenkomst
In de provincie Gelderland stond in 1996 nog een groot aantal elementen onder overeekomst (tabel 32)[118].

Tabel 32 ROL/RAL-Gelderland; elementen onder overeenkomst 1996

Categorie	Aantal	Lengte	Oppervlakte
Houtwallen			207 449 m²
Hagen		92 333 m	
Poelen	97 st		22 670 m²
Natuurelementen			491 130 m²
Houtsingels			3 354 484 m²
Knotbomen	5 358 st		
Boselementen			407 907 m²

Kosten
Het ROL/RAL budget voor Gelderland, zoals overeengekomen bij het LNV/IPO-convenant, bedroeg *f* 867 000, waarvan *f* 660 000 voor bestaande overeenkomsten.

Conclusies & reflecties
Het budget voor de ROL zal worden ingezet in een nieuw te vormen provinciaal Groenfonds. Dit fonds zal niet meer met meerjarige overeenkomsten gaan werken, maar met éénmalige projecten.

B.6 Utrecht: Bijdrageregeling kleine landschapselementen

In de provincie Utrecht werd de oude ROL/RAL per 1 januari 1992 ondergebracht in de Verordening Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen (VOL). Per 1 januari 1994 werd de VOL opgenomen in een geheel nieuwe regeling, de Bijdrageregeling Kleine Landschapselementen (KLE)[119]. Deze regeling verving

[118] Schrift. med. dhr. M. van Esch - Provincie Gelderland.

[119] Van Beek 1995; Provincie Utrecht 1992, pp. 131-134, 192-193.

niet alleen de oude ROL/RAL, maar ook een provinciale regeling. De uitvoering van de Bijdrageregeling KLE werd door de provincie overgedragen aan Landschapsbeheer Utrecht.

De nieuwe regeling kent niet alleen bijdragen voor onderhoud, maar ook bijdragen voor aanleg en herstel. Daarnaast kent de KLE twee soorten overeenkomsten, tienjarige en éénjarige. Voor de tienjarige overeenkomsten bedraagt de bijdrage 50% van het normbedrag voor onderhoud. Voor een eenjarige overeenkomst bedraagt de bijdrage 25% hiervan.

Gebieden en elementen

De Bijdrageregeling KLE geldt in principe voor het hele gebied van de provincie Utrecht. Uitgesloten zijn echter de gebieden die vallen onder de Relatienota en bebouwde kommen. Elementen die in aanmerking komen voor het afsluiten van onderhoudsovereekomsten zijn: knotbomen, hoogstamvruchtbomen, bosjes, houtwallen, houtsingels, grienden, houtkaden, hagen, solitaire bomen, boomgroepen, bomenrijen, lanen, heide, rietland/moeras, kleine wateren, hooiland, sloten.

Overeenkomsten

In 1994 liepen in de provincie Utrecht nog 225 10-jarige overeenkomsten, die werden afgesloten in het kader van de ROL/RAL. Aan dit aantal werden in dat jaar 214 nieuwe overeenkomsten toegevoegd, in het kader van de nieuwe Bijdrageregeling KLE. Van deze 214 overeenkomsten hadden er 42 een looptijd van één jaar. De overige 172 overeenkomsten hadden een looptijd van tien jaar. Het totaal aantal overeenkomsten in de provincie Utrecht bedroeg daarmee 469 stuks.

Elementen onder overeenkomst

Voor de elementen die in 1994 onder de drie vormen van overeenkomst stonden, zie tabel 33[120].

Kosten

Bij de verdeling van het ROL/RAL-budget werd de provincie Utrecht een bedrag toegewezen van *f* 402 500, waarvan *f* 320 000 voor bestaande overeenkomsten. Bij de instelling van de Bijdrageregeling KLE werden de oude budgetten voor de ROL/RAL (de *f* 320 000 voor verplichtingen) en voor de provinciale regeling samengevoegd en structureel verhoogd met *f* 140 000. Voor de uitvoering van de Bijdrageregeling KLE was in 1994 *f* 690 000 beschikbaar.

---

[120] Van Beek 1995, p. 17.

Tabel 33 ROL/RAL-Utrecht; elementen onder overeenkomst 1994

Categorie	KLE: 1-jarig	KLE: 10-jarig	ROL: 10-jarig	Totaal
Knotboom	1 415 st	9 356 st	30 053 st	40 824 st
Hoogstamvruchtboom	94 st	1 805 st		1 899 st
Bos	10 329 m²	169 088 m²	186 573 m²	365 990 m²
Hutwal	4 040 m²	57 188 m²	48 210 m²	109 438 m²
Hutkade	420 m²	10 625 m²	26 708 m²	37 753 m²
Houtsingelmeer-rijig	1 405 m²	75 403 m²	110 980 m²	187 788 m²
Houtsingeleen-rijig	677 m²	25 319 m²	66 585 m²	92 581 m²
Griend		5 240 m²	9 069 m²	14 309 m²
Haag	650 m²	2 752 m²	4 005 m²	7 407 m²
Heide		13 400 m²		13 400 m²
Rietland		22 790 m²	47 131 m²	69 921 m²
Moeras	400 m²	15 100 m²	30 655 m²	46 155 m²
Kleinewateren	2 579 m²	21 191 m²	7 725 m²	31 495 m²
Hooiland	200 m²	39 475 m²	66 460 m²	160 135 m²
Solitaireboom	77 st	31 st	29 st	173 st
Boomgroep		15 st	3 st	18 st
Bomenrij		1 805 m	3 606 m	5 411 m
Laan	490 m	535 m	7 214 m	8 239 m

Conclusies & reflecties

De omvang van de ROL, zowel gemeten in gebieden, in overeenkomsten, in elementen onder overeenkomst, als in kosten, is in Utrecht sinds de decentralisatie toegenomen. Dit is ondermeer het gevolg van een fusie met een provinciale regeling en een structurele verhoging van het budget.

B.7 Flevoland: -

De oude ROL/RAL was niet van toepassing op gebieden in de provincie Flevoland. Bij de decentralisatie van dit landschapsinstrumentarium is dan ook geen geld naar deze provincie gevloeid. Een nieuwe provinciale regeling voor het onderhoud van kleine landschapselementen is in deze provincie niet opgezet.

B.8 Noord-Holland: ROL-Texel

De oude ROL/RAL wordt in de provincie Noord-Holland afgebouwd. Oude overeenkomsten worden, zodra ze zijn verlopen, opgezegd. In een aantal gebieden wordt bekeken of het onderhoud van landschapselementen kan worden ondergebracht in Relatienota-gebieden. In andere gebieden wordt een afbouwsubsidie verstrekt. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om in aanmerking te komen voor een nieuwe provinciale subsidie, die project-gericht is. Nieuwe overeenkomsten worden niet meer aangegaan. Een uitzondering is gemaakt voor het oude ROL/RAL-gebied Texel, waar de bestaande overeenkomsten in 1993 zijn overgedragen aan de gemeente Texel.

Gebieden en elementen

Op Texel, het enige gebied in Noord-Holland waar de oude ROL/RAL nog in ongewijzigde vorm van kracht is, geldt deze regeling voor tuinwallen en kolken (poelen).

Overeenkomsten

De gemeente Texel heeft het aantal oude overeenkomsten teruggebracht door deze te bundelen. Particulieren met verschillende overeenkomsten voor verschillende landschapselementen hebben hierbij één nieuwe overeenkomst gekregen. Nieuwe overeenkomsten zijn op Texel nog niet aangegaan. Het animo voor nieuwe overeenkomsten is goed, maar het beschikbare budget laat slechts een beperkt aantal nieuwe overeenkomsten toe.

Elementen onder overeenkomst

In 1995 hadden de overeenkomsten op Texel betrekking op tuinwallen en kolken[121] (tabel 34).

Tabel 34 ROL/RAL-Noord-Holland; elementen onder overeenkomst 1995

Tuinwallen	66 957	m
Kolken	111	st

Kosten

Het budget dat bij de decentralisatie aan de provincie Noord-Holland werd toegewezen, bedroeg *f* 425 000, waarvan *f* 260 000 voor bestaande verplichtingen. Het budget voor de uitvoering van de ROL/RAL op Texel bedraagt *f* 239 000. Dit is het bedrag dat de gemeente Texel jaarlijks ontvangt. Het gehele budget wordt aangewend ten behoeve van bestaande en nieuwe overeenkomsten. De formatie-kosten neemt de gemeente Texel voor eigen rekening.

Conclusies & reflecties

In de provincie Noord-Holland is de ROL na de decentralisatie beperkt tot één van de vier oude ROL/RAL-gebieden, Texel. Dit gebied was voor de decentralisatie het meest succesvol. Daarnaast bestaat in deze provincie een nieuwe regeling, die voorziet in eenmalige projectsubsidies m.b.t. landschapsonderhoud.

[121] Mond. med. dhr. A. Vlas - gemeente Texel.

B.9 Zuid-Holland: Stimuleringsregeling Onderhoud Landschapselementen

In 1994 is in de provincie Zuid-Holland de oude ROL/RAL samengevoegd met een provinciale regeling. De nieuwe regeling, Stimuleringsregeling Onderhoud Landschapselementen (SOL) geheten, wordt uitgevoerd door Landschapsbeheer Zuid-Holland.

De nieuwe regeling kent naast de overeenkomsten, die een meerjarig karakter hebben, ook bijdragen, die een jaarlijks karakter hebben. De vergoeding voor een overeenkomst bedraagt 80% van het normbedrag voor onderhoud. De vergoeding voor een bijdrage bedraagt 25% hiervan.

Gebieden en elementen

De SOL is in principe van toepassing op het hele gebied van de provincie, met uitzondering van gebieden waarvoor reeds een andere regeling geldt, waaronder de Relatienotagebieden. De SOL is hierbij van toepassing op de volgende landschapselementen: boselement, hoogstamvruchtboomgaard, griend, geriefbos, bomenrij, knotboom, solitaire boom, leiboom, houtkade, hakhoutsingel, haagbeplanting, erfbeplanting, schurveling/zandwal, bloemdijk, veenput/veedrinkpoel, natuurelement/hooiland, riet/rietkraag.

Overeenkomsten

In 1995 bedroeg het aantal overeenkomsten 345. Daarnaast zijn in genoemd jaar 1132 bijdragen verstrekt. Veel overeenkomsten zijn gebundelde overeenkomsten, waarbij een aannemer of een belangengroep één aanvraag indient voor verschillende particulieren. Voor de spreiding over de provincie, zie tabel 35[122]:

Tabel 35 ROL/RAL-Zuid-Holland; overeenkomsten en bijdragen 1995

Regio	Overeenkomsten	Bijdragen
Duinstreek	1	7
Rijnstreek	4	38
Nieuwkoop	10	22
Driebruggen	66	27
Midden kleigebied	2	13
Midden Delfland	4	27
Rijnmond	-	4
Krimpenerwaard	121	19
Vijfheerenlanden	8	334
Alblasserwaard	7	610
IJsselmonde	2	2
Hoeksewaard	2	1
Eiland van Dordrecht	4	15
Voorne/Putten	-	6
Goeree	113	7
Flakkee	1	-
Totaal	345	1 132

[122] Schrift. med. dhr. M. Schildwacht - Landschapsbeheer Zuid-Holland.

Elementen onder overeenkomst

Voor de elementen die onder overeenkomst stonden, en voor een verdeling hiervan over de GBH-gebieden Krimpenerwaard, Alblasserwaard en Goeree, zie tabel 36[123]:

Tabel 36 ROL-Zuid-Holland; elementen onder overeenkomst/met bijdrage 1995

Categorie	Krimpenerw.	Alblasserw.	Goeree	Totaal Z-H
Bossage	13 600 m²	330 500 m²	12 150 m²	610 213 m²
Elzensingel	6 199 m	2 310 m	405 m	12 750 m
Erfbeplanting	2 st	451 st		818 st
Hoogstam-aanplant	38 st	11 st		74 st
Hoogstam-snoei	121 st	43 st		587 st
Geriefbos	31 664 m²	46 126 m²		231 528 m²
Griend		88 345 m²		216 423 m²
Geschoren haag		2 562 m²		8 203 m²
Vrije haag	210 m	520 m		8 702 m
Hakhoutsingel	1 150 m²	15 842 m²		56 296 m²
Halve zandwal			19 022 m	19 022 m
Hele zandwal			5 449 m	5 449 m
Hooiland	11 685 m²		37 730 m²	56 450 m²
Bloemdijk				86 268 m²
Houtkade	3 162 m	585 m		24 095 m
Knotboom-aanplant	318 st			2 472 st
Knotboom-snoei	7 437 st	63 572 st		101 461 st
Leilinden	58 st	21 st		227 st
Natuurelement	4 004 m²	800 m²		25 419 m²
Poel		2 st	62 st	67 st
Riet-rijland	8 142 m²	34 030 m²		71 332 m²
Riet-vaarland	5 450 m²	62 300 m²		95 111 m²
Veenput/klein water	10 990 m²	21 915 m²		36 555 m²
(voor)oeververdediging				980 m

Kosten

Het budget voor Zuid-Holland, zoals overeengekomen bij het LNV/IPO-convenant, bedroeg *f* 322 000, waarvan *f* 190 000 voor verplichtingen. In 1996 bedraagt het budget voor de SOL ca. *f* 570 000. Dit bedrag is aanzienlijk hoger dan het bedrag dat in 1992 werd overgeheveld naar de provincie. In samenhang met het bedrag voor de oude provinciale regeling, is het totale budget voor onderhoudsovereenkomsten voor landschapselementen de laatste jaren echter ingekrompen. Voor een nadere specificatie van het budget voor 1995, zie tabel 37[124].

[123] Schrif. med. dhr. M. Schildwacht - Landschapsbeheer Zuid-Holland.

[124] Schrift. med. dhr. M. Schildwacht - Landschapsbeheer Zuid-Holland.

Tabel 37 ROL/RAL-Zuid-Holland; budget 1995

Regio	Budget
Duinstreek	2 300
Rijnstreek	12 400
Nieuwkoop	22 000
Driebruggen	55 650
Midden kleigebied	2 200
Midden Delfland	8 100
Rijnmond	750
Krimpenerwaard	68 600
Vijfheerenlanden	98 000
Alblasserwaard	191 500
IJsselmonde	2 800
Hoeksewaard	6 200
Eiland van Dordrecht	3 300
Voorne/Putten	950
Goeree	106 700
Flakkee	8 550
Totaal	590 000

Conclusies & reflecties

In Zuid-Holland is de omvang van de ROL/RAL, zowel gemeten in gebieden, in overeenkomsten, in elementen onder overeenkomst, als in kosten, toegenomen. Dit ondermeer als gevolg van een fusie met een provinciale regeling. Het gros van de overeenkomsten is hierbij afgesloten in de oude ROL/RAL-gebieden Driebruggen, Krimpenerwaard en Goeree. In kosten gemeten is de Krimpenerwaard het belangrijkse gebied, gevolgd door Goeree. Het afsluiten van nieuwe overeenkomsten wordt beperkt door het beschikbare budget. Dit terwijl het aan animo niet ontbreekt.

B.10 Zeeland: Verordenig Onderhoudsovereenkomst Landschapselementen

In de provincie Zeeland is de ROL/RAL vervangen door de Verordening Onderhoudsovereenkomst Landschapselementen (VOL).

Gebieden en elementen

De VOL is in principe van toepassing op het hele gebied van de provincie. Uitgezonderd zijn echter ook hier de Relatienota-gebieden. Elementen die in aanmerking komen voor het afsluiten van onderhoudsovereenkomsten zijn: knotbomen, meidoornhagen, houtwallen, veedrinkputten, hakhout, elzenmeet, bloemdijken, rietland, hooiland.

Overeenkomsten
Het aantal onderhoudovereenkomsten bij de decentralisatie bedroeg ongeveer 250. Thans, in 1996, is het aantal overeenkomsten gestegen tot ongeveer 280. Een verdere stijging wordt niet verwacht. Het beschikbare budget laat dit niet toe.

Elementen onder overeenkomst
In 1996 waren onderhoudsovereenkomsten afgesloten voor de volgende elementen[125] (tabel 38):

Tabel 38 ROL/RAL-Zeeland; elementen onder overeenkomst 1996

Knotbomen	8 862	st
Meidoornhagen/houtwallen	25 240	m
Veedrinkputten	233	st
Hakhout/elzenmeet	17 400	m^2
Bloemdijken	5 100	m^2
Riet-/hooiland	41 000	m^2

Kosten
Het budget, zoals bij de decentralisatie toegekend aan de provincie Zeeland, bedroeg *f* 211 500, waarvan *f* 120 000, voor verplichtingen. Het totale budget bedraagt thans ca. *f* 200 000.

Conclusies & reflecties
In Zeeland is de omvang van de ROL/RAL, gemeten in gebieden, toegenomen. Het budget is de beperkende factor voor een verdere toename van het aantal overeenkomsten en het aantal elementen onder overeenkomst.

B.11 Noord-Brabant: Verordening Onderhoudsovereenkomsten kleine Landschapselementen/Bijdragen Instandhouding kleine Landschapselementen

Om de lopende contracten af te handelen, is de vroegere ROL/RAL na de decentralisatie omgezet in de Verordening Onderhoudsovereenkomsten kleine Landschapselementen (VOL). Deze verordening zal worden afgebouwd en dient alleen om de bestaande verplichtingen af te handelen. De uitvoering van de VOL is in 1993 overgedragen aan de Stichting Het Noordbrabants Landschap.

In 1993 is daarnaast een nieuwe regeling van kracht geworden, de Bijdrageregeling natuur- en landschapsbeheer. Hierin is ondermeer opgenomen de regeling Bijdragen instandhouding kleine landschapselementen. Deze voorziet in het afsluiten van zesjarige overeenkomsten voor het onderhoud van kleine landschapselementen. De elementen moeten hierbij

[125] Mond. med. dhr. F. Minnaerd - Landschapsbeheer Zeeland.

eigendom zijn van een agrariër. De aanvraag voor een dergelijke overeenkomst dient te geschieden door een gemeente, of door een regionale of locale stichting. Ook deze regeling wordt uitgevoerd door de Stichting Het Noordbrabants Landschap.

Gebieden en elementen
De nieuwe regeling is van kracht voor gebieden binnen de 'Groene Hoofdstructuur', zoals vastgesteld in het Streekplan Noord-Brabant, waar geen rijksmiddelen (bijv. Relatienota) worden ingezet.

Overeenkomsten
Medio 1996 liepen nog 91 oude overeenkomsten (VOL), waarvan 48 in het oude ROL/RAL-gebied Maaskant. Nieuwe overeenkomsten waren nog niet afgesloten.

Elementen onder overeenkomst
Medio 1996 golden nog overeenkomsten (VOL) voor de volgende landschapselementen[126] (tabel 39):

Tabel 39 ROL/RAL-Noord-Brabant; elementen onder overeenkomst 1996

Categorie	Maaskant	Totaal
Hagen	25 181 m	26 431 m
Houtsingels/houtwallen		6 979 m²
Boselementen 0,93 ha		
Kleine wateren (poelen)	5 st	23 st
Knotbomen	119 st	195 st

Kosten
Bij de verdeling van het ROL/RAL-budget kreeg de provincie Noord-Brabant een bedrag van *f* 269 167, waarvan *f* 30 000 voor bestaande verplichtingen. Medio 1996 varieerde het totaal aan jaarlijks uitgekeerde vergoedingen volgens de VOL (oude overeenkomsten) tussen *f* 17 000 en *f* 26 500, afhankelijk van het uitvoeren van periodiek onderhoud. Het jaarlijkse budget voor de regeling Bijdragen instandhouding kleine landschapselementen bedraagt *f* 30 000. In 1994 en 1995 is dit bedrag echter niet besteed[127].

Conclusies & reflecties
De oude ROL/RAL was in Noord-Brabant geen doorslaand succes. Ondanks een groot aantal aangewezen gebieden bleef de omvang, zeker gemeten in kosten, klein. Het enige gebied waar de ROL/RAL enigszins van de grond kwam was het gebied Maaskant. Na de decentralisatie is weliswaar voorzien in een vervolg van de ROL/RAL, de regeling Bijdragen instandhouding kleine landschapselementen, maar ook deze is weinig succesvol. Tot en met 1995 waren in het kader van deze regeling nog geen nieuwe overeenkomsten afgesloten. Wel werd gekeken hoe de nieuwe

[126] Schrift. med. dhr. E. Rijken - Stichting Het Noordbrabants Landschap.

[127] Stichting Het Noordbrabants Landschap 1995, p. 10, p. 12; Stichting Het Noordbrabants Landschap 1996, p. 14.

regeling kon worden toegepast in het oude ROL/RAL-gebied Maaskant, waar overigens een deel van de overeenkomsten werd overgedragen aan LBL/DLG (Relatienota).

Wel succesvol is in Noord-Brabant de regeling Bijdragen herstel en aanleg kleine landschapselementen. Deze regeling is, evenals de regeling Bijdragen instandhouding kleine landschapselementen, een onderdeel van de Bijdrageregeling natuur- en landschapsbeheer. Hieraan werd in 1995 *f* 203 520 besteed.

B.12 Limburg: ROL-limburg

In de provincie Limburg is de vroegere ROL/RAL opgegaan in de ROL-Limburg. Deze regeling wordt uitgevoerd door de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL)[128].

Gebieden en elementen
Na de decentralisatie heeft een uitbreiding van de ROL/RAL-gebieden plaatsgevonden. Per categorie landschapselement kent de ROL-Limburg een eigen gebied. Medio 1996 was de regeling van toepassing op een drietal categorieën landschapselementen:
— Hagen: in de oude ROL/RAL-gebieden Bergen, Beek en Mergelland, uitgebreid met een tweetal kleine gebieden in Zuid-Limburg.
— Drinkpoelen: in de hele provincie.
— Hoogstamboomgaarden: in de traditionele fruitteeltgebieden van het Maasdal en van Zuid-Limburg.

Op termijn wordt gestreefd naar een uitbreiding met nog een tweetal categorieën landschapselementen:
— Houtwallen: in Noord- en Midden-Limburg.
— Graften: in Zuid-Limburg.

Overeenkomsten
In 1995 werden ca. 150 nieuwe overeenkomsten afgesloten. Per 31 december 1995 waren overeenkomsten afgesloten met 1843 grondgebruikers.

Elementen onder overeenkomst
Voor het aantal elementen dat per 31 december 1995 onder overeenkomst stond, zie tabel 40[129].

---

[128] IKL 1996, pp. 14-16, p. 18; Provincie Limburg 1995, pp. 28-31.

[129] IKL 1996, p. 16.

Tabel 40 ROL/RAL-Limburg; elementen onder overeenkomst 1995

Hagen	350 000	m
Hoogstamfruitbomen	2 000	st
Poelen	175	st

Kosten

Bij de verdeling van het ROL/RAL-budget werd de provincie Limburg een bedrag toegewezen van *f* 1 087 500, waarvan *f* 840 000 voor bestaande verplichtingen. Dit bedrag voor verplichtingen bleek echter niet toereikend om aan de overgedragen overeenkomsten te voldoen. De provincie Limburg heeft zich vervolgens garant gesteld voor een aanvullend bedrag van maximaal *f* 130 000 per jaar.

Vanaf 1995 is het jaarlijkse budget voor de ROL-Limburg structureel verhoogd met een bedrag van *f* 100 000, zodat het totale budget thans *f* 1 188 000 bedraagt. Voor de nadere specificatie van dit budget, zie tabel 41[130].

Tabel 41 ROL/RAL-Limburg; budget 1995

Contracten heggen	795 000
Contracten poelen (oud)	45 000
Contracten poelen (nieuw)	60 000
Contracten hoogstam, graften, houtwallen	40 000
Formatiekosten	248 000
Totaal	1 188 000

Over 1995 werd in totaal ca. *f* 900 000 aan subsidie verstrekt. Dit is zo'n *f* 40 000 minder dan volgens de begroting mogelijk is. Er is dus nog enige ruimte voor het afsluiten van nieuwe contracten. In 1995 werd overigens voor een bedrag van ca. *f* 55 000 aan nieuwe contracten afgesloten.

Conclusies & reflecties

In de provincie Limburg is de omvang van de ROL/RAL sinds de decentralisatie toegenomen. Dit zowel gemeten in gebieden, in overeenkomsten, in elementen onder overeenkomst, als in kosten. Dit mede als gevolg van een substantiële verhoging van het budget. Daarnaast werd echter ook binnen het budget gezocht naar ruimte, o.a. in de vorm van lagere vergoedingen per element. Ook voorziet de ROL-Limburg in een aantal gevallen in koppelsubsidies. Een voorbeeld hiervan is de subsidiëring van het onderhoud van hoogstamfruitbomen. Hier draagt de ROL-Limburg 40% van de kosten, de betreffende gemeente 60%[131].

Daarnaast kwam ruimte vrij door het overdragen van overeenkomsten aan LBL/DLG (Relatienota). Per 1 januari 1996 werden ca. 200 overeenkomsten overgedragen. Het betrof overeenkomsten voor het onderhoud van 75 km haag en 122 poelen. De

[130] Provincie Limburg 1995, pp. 30-31.

[131] Provincie Limburg 1995, pp. 29-30.

jaarlijkse verplichting die hier aan was verbonden bedroeg ongeveer *f* 155 000[132]. Deze overdracht heeft bij een aantal contractanten onduidelijkheid veroorzaakt. Het verschil in tarieven tussen beide regelingen — het tarief van de ROL-Limburg is hoger — zal hier aan hebben bijgedragen.

Tenslotte nog iets over de uitvoering van de onderhoudsovereenkomsten. In 1995 werden controles uitgevoerd. Hierbij bleek dat ca. 2,5 km haag was gerooid. Bij zo'n 5 km haag was de jaarlijkse snoeibeurt achterwege gebleven. Van de 200 gecontroleerde poelen bleken er 19 niet volgens het contract onderhouden te zijn[133].

---

[132] IKL 1996, p. 15.

[133] Idem, p. 16.

Aanhangsel C Deelonderzoek landinrichting

Om enig zicht te krijgen op de beleidsprestaties van het instrument Landinrichting, (hantering van de aandachtspunten, aanleg van landschappelijke voorzieningen, inzet landinrichtingsinstrumentarium bij ontwikkeling NLP, inzet landinrichting binnen GBH-gebieden, realisatie RSG) is een steekproefsgewijze verkenning van een zestal landinrichtingsprojecten (LI-projecten) uitgevoerd[134].

Bij de selectie van deze projecten is, met de bewuste taakstellingen in het achterhoofd, gekeken naar:

— *Nieuwe projecten.* De projecten moeten medio 1996 net in uitvoering zijn genomen, of kort hierna in uitvoering worden genomen. De ontwerp-plannen van de geselecteerde projecten moeten dateren uit de periode 1991-1996.
— *Landschapstypen.* De projecten moeten verspreid liggen over de meest voorkomende landschapstypen. Dit om de realisatie van de 'aandachtspunten' te toetsen.
— *NLP.* De projecten moeten overlappen met delen van het NLP. Dit om het behoud van bestaand, en de realisatie van nieuw NLP te toetsen.
— *GBH-gebieden.* Een aantal projecten moet overlappen met een GBH-gebied. Dit om de inzet van LI binnen deze gebieden te toetsen.
— *Stedenring/RSG.* Minstens één project moet voorzien in de uitvoering van RSG Waar mogelijk is gekozen voor LI-projecten, die binnen LBL/DLG werden geëvalueerd in het kader van het onderzoek 'Nota Landschap en Landinrichting'[135]. Dit en de criteria indachtig, is gekozen voor een zestal 'nieuwe' LI-projecten:
  — Aardenburg,
  — Amstelland,
  — De Hilver,
  — Kollumerland,
  — Land van Thorn,
  — Rouveen.

Per LI-project is vervolgens gekeken naar:

— *Kerngegevens:* Jaren v/u/g: Jaren van plaatsing op voorbereidingsschema / in uitvoering / gereedkomen project, oppervlakte: Volgens ontwerp-plan en begroting: volgens ontwerp-plan.
— *Landschap.* Een beknopte beschrijving van de landschapstypen[136] en hun belangrijkste kenmerken.
— *Visie op landschap.* Een korte weergave van de belangrijkste uitgangspunten, die ten gronde liggen aan de 'landschappelijke voorzieningen' in het betreffende LI-project.
— *Landschappelijke voorzieningen.* Onder 'landschappelijke voorzienigen' wordt

---

[134] De opzet van dit deelonderzoek vond plaats in overleg met dhr. R. van den Berg - DLG.

[135] Van den Berg & Boogert 1996.

[136] Landschapstypen zoals beschreven in de NoLa.

hier verstaan: 'de grondverwerving en de inrichting ten behoeve van beplantingen en bijzondere landschappelijke voorzieningen'[137].

— *Landschapsbeleid.* Een toetsing van de 'visie op landschap' en de 'landschappelijke voorzienigen' aan de beleidscategorieën, zoals geformuleerd in de Nota Landschap.

De 'landschappelijke voorzieningen' zijn onder te verdelen in een achttal categorieën. Deze zullen hierna uitgebreid worden beschreven.

a Beplanting van nationaal belang

— Grotere bos- en beplantingselementen die voorkomen binnen het NLP. Voorbeelden zijn beplantingen gekoppeld aan beekdalen en kreken.
— De inrichting van deze beplanting wordt geboekt onder de post 'Landschapsbouw'. De grondverwerving wordt vrijwel altijd buiten de begroting gehouden. Om enig inzicht te krijgen in deze kosten zijn berekeningen gemaakt aan de hand van een tabel met gemiddelde grondprijzen per regio[138].
— Eigendom, beheer en onderhoud worden toebedeeld aan Staatsbosbeheer, of aan andere terreinbeherende instanties, zoals de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen (E.B.O.-categorie I).

b Beplanting van regionaal en/of lokaal belang

— Bos- en beplantingselementen die vanwege hun ligging, beoogd gebruik en belang tot de regionale en lokale landschappelijke structuur behoren en een zekere relatie hebben met bewoningskernen en/of het gemeentelijk voorzieningenniveau. Voorbeelden zijn dorpsbosjes.
— De inrichting van deze beplanting wordt geboekt onder de post 'Landschapsbouw'. De grondverwerving wordt vrijwel altijd buiten de begroting gehouden. Om enig zicht te krijgen op deze kosten, zijn berekeningen gemaakt aan de hand van een tabel met gemiddelde grondprijzen per regio.
— Eigendom, beheer en onderhoud worden veelal toebedeeld aan gemeenten (E.B.O.-categorie II).

c Beplanting gekoppeld aan wegen en paden

— Beplanting die in de lengterichting grenst aan bestaande, te verbeteren en nieuw aan te leggen wegen en paden, of die daarmee anderszins een samenhangend geheel vormt.
— De kosten van deze beplanting worden geboekt onder de post 'Ontsluiting'. Bij de aanleg van nieuwe wegen zijn de kosten van grondverwerving veelal niet te onderscheiden van de kosten van grondverwerving voor de aanleg van de weg zelf.
— Eigendom, beheer en onderhoud worden toebedeeld aan de wegbeherende instantie, veelal de gemeente (E.B.O.-categorie III).

---

[137] Hier is bewust niet gekozen voor de therm 'landschapsbouw' omdat deze post niet alle beplantingen omvat. Beplantingen langs wegen en waterlopen worden in de regel opgenomen onder de posten 'ontsluiting' en 'waterbeheersing'. Daarnaast zijn onder de post 'landschapsbouw' niet alle grondkosten meegenomen. De therm 'landschappelijke voorzienigen' omvat de inrichtings- en grondkosten van alle beplantingen en van enkele bijzondere landschappelijke voorzienigen, die in de ontwerp-plannen voor de LI-projecten worden opgevoerd onder de post 'landschapsbouw'.

[138] LBL 1995a, Jaarverslag Beheer Landbouwgronden, p. 26-27 (gewogen gemiddelde).

d ***Beplanting gekoppeld aan waterlopen***
— Beplanting die in de lengterichting grenst aan bestaande, te verbeteren en nieuw aan te leggen waterlopen, of die daarmee anderszins een samenhangend geheel vormt.
— De kosten van deze beplanting worden geboekt onder de post 'Waterbeheersing'.
— Eigendom, beheer en onderhoud worden toebedeeld aan de instantie die de waterloop beheert, veelal het waterschap (E.B.O.-categorie III).

e ***Beplanting voor toedeling aan particulieren***
— Beplanting die lokaal van belang is voor de kwaliteit van het landschap. Het betreft lijn- en puntelementen van geringe breedte en/of oppervlakte, die aan weerszijden door eigendom van particulieren worden begrensd. Voorbeelden zijn houtwallen, singels en poelen.
— De inrichting van deze beplanting wordt geboekt onder de post 'Landschapsbouw'. De grondverwerving komt veelal voor rekening van de particulieren, aan wie de beplanting wordt toebedeeld.
— Eigendom, beheer en onderhoud worden toebedeeld aan de particulieren die de aangrenzende kavels in eigendom hebben (E.B.O.-categorie IV).

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***
— Beplanting gekoppeld aan erven. Voorbeelden zijn erfbeplantingen, erfbosjes en beplantingen van toegangswegen.
— De inrichting van deze beplanting wordt geboekt onder de post 'Landschapsbouw'. De grondverwerving komt voor rekening van de particulieren, aan wie de beplanting wordt toebedeeld.
— Eigendom, beheer en onderhoud worden toebedeeld aan de particulieren die de betreffende erven in eigendom hebben.

g ***Onderhoud bestaande beplanting***
— Bestaande beplanting waarbij eenmalig achterstallig onderhoud plaatsvindt.
— Het onderhoud van deze beplanting wordt geboekt onder de post 'Landschapsbouw'.

h ***Bijzondere landschappelijke voorzieningen***
— In een aantal landinrichtingsprojecten worden bijzondere landschappelijke voorzienigen getroffen. Een voorbeeld hiervan is de restauratie van een molen.

C.1 Aardenburg

C.1.1 Kerngegevens

— Jaren v/u/g: 1988 / afgestemd (1996)
— Oppervlakte: 6 040 ha
— Begroting: zie tabel 42

Tabel 42 LI-project Aardenburg; begroting

Ontsluiting	1 445 000
Waterbeheersing	1 600 000
Landschapsbouw	1 910 000
Verkaveling	5 230 000
Algemene kosten	1 740 000
Totaal	11 925 000

C.1.2 Landschap

Zeekleigebied

Het noordelijk deel van 'Aardenburg' bestaat uit een zeekleigebied[139]. Dit werd vanouds gekenmerkt door een grootschalig en open karakter. Belangrijke elementen in dit gebied zijn:

— grote, open polders;
— dijken, veelal gemarkeerd door een boombeplanting;
— kreekresten, met name de Passageule en de Sint-Kruiskreek, gemarkeerd door open water, moeras- en rietland en weiland.

Zandgebied

Het zuidelijk deel van 'Aardenburg' bestaat uit een zandgebied. Dit werd vanouds gekenmerkt door een kleinschalig en gesloten karakter, met name als gevolg van een grote hoeveelheid bebouwing en weg- en kavelgrensbeplantingen. Belangrijke elementen in dit gebied zijn:

— de dekzandrug tussen Aardenburg en Sint Kruis,
— een dekzandgebied ten zuiden van deze dekzandrug.

C.1.3 Visie op landschap

Als belangrijkste uitgangspunten achter de landschapsbouw in Aardenburg gelden:

— de ruimtelijke inpassing van de EHS en het NLP, gekoppeld aan het krekenstelsel van Passageule en Sint-Kruiskree;
— het behoud van de identiteit van zeekleigebied en zandgebied.

[139] Voor een beknopte beschrijving van het landschap van Aardenburg, zie: LBL 1995c, Aardenburg, pp. 4-5.

C.1.4 Landschappelijke voorzieningen

a ***Beplanting van nationaal belang***

1 Bosaanleg, gekoppeld aan kreekrestanten Passageule en Sint-Kruiskreek (De Plate) en aan dekzandrug Aardenburg

— 2 bossen / 74 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 955 000
— kosten grondverwerving (74 ha à *f* 30 000): *f* 2 220 000

2 Herstel dijken en aanleg dijkbeplanting, gekoppeld aan kreekrestanten Passageule en Sint-Kruiskreek

— 8 dijken / 14 000 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 415 000
— kosten dijkherstel: *f* 355 000
— kosten grondverwerving (10,3 ha à *f* 30 000): *f* 309 000

b ***Beplanting van regionaal en/of lokaal belang***

1 Vrijwillige aanleg dijkbeplanting, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 3 dijken / 3 600 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 130 000

c ***Beplanting gekoppeld aan wegen en paden***

1 Aanleg boom-/singelbeplanting op bestaande dijk-/wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur van resp. het zeekleigebied en het zandgebied

— 4 dijken/wegen / 7 015 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 130 000

2 Aanleg boombeplanting op te verbreden dijk-/wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur van het zeekleigebied

— 2 dijken/wegen / 2 700 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 40 000
— kosten grondverwerving (1 ha): *f* 35 000

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***

1 Vrijwillige aanleg erfbeplanting, dit met name in het oudtijds gesloten zandgebied

— kosten inrichting beplanting: *f* 55 000

Totaal

— 74 ha bos- en beplantingselementen
— 27 315 m bermbeplanting
— ? erfbeplantingen
— 85,3 ha grondverwerving
— kosten inrichting: *f* 2 080 000
— kosten grondverwerving: *f* 2 564 000
— totale kosten: *f* 4 644 000

C.1.5 Landschapsbeleid

NLP
Tot het NLP behoren[140]:
— Het krekenstelsel van de Passageule en de Sint-Kruiskreek, en de hieraan verbonden defensielinie. Dit krekenstelsel wordt ruimtelijk benadrukt door de aanleg van bos bij De Plate (A1; gedeeltelijk), door herstel en aanleg van dijkbeplanting (A2), en door de ontwikkeling van drassige graslanden.
— De landschapslijn (dekzandrug) Sluis - Aardenburg - Sint-Kruis. Deze lijn wordt ruimtelijk benadrukt door de aanleg van een nieuw boscomplex bij Aardenburg (A1; gedeeltelijk).

Aandachtspunten zeekleigebied
De identiteit van het zeekleigebied wordt behouden/versterkt door:
— de maatregelen in het kader van het NLP,
— de aanleg van boombeplanting op dijken (B1, C1-2),
— de aanleg van rietoevers langs kreken.

Aandachtspunten zandgebied
De identiteit van het zandgebied wordt behouden/versterkt door '*het struktureel aanbrengen van wegbeplantingen en het stimuleren van de aanplant van erfbeplantingen*'[141]:
— de aanleg van singelbeplanting langs de oost-west lopende wegen (C1),
— de aanleg van erfbeplantingen (F1),
— de aanleg van drinkpoelen.

C.2 Amstelland

C.2.1 Kerngegevens

— Jaren v/u/g: 1981 / 1994 / -
— Oppervlakte: 4000 ha
— Begroting: zie tabel 43

Tabel 43 LI-project Amstelland; begroting

Ontsluiting	12 955 000
Waterbeheersing	6 740 000
Landschapsbouw	5 790 000
Verkaveling	14 835 000
Algemene kosten	855 000
Totaal	41 175 000

[140] LBL 1995c, Aardenburg, p. 13; LNV 1992b, NoLa, pp. 50-53.
[141] LBL 1995c, Aardenburg, p. 31.

C.2.2 Landschap

Verstedelijkt landschap
Het overgrote deel van het landschap van 'Amstelland' wordt gekenmerkt door stedelijke elementen[142]. Er is hier dan ook sprake van een verstedelijkt landschap. Belangrijke kenmerken van dit verstedelijkt landschap zijn:
— de stadsranden van Amsterdam-Zuidoost en Amstelveen, waarvan met name de eerste wordt gekenmerkt door hoogbouw;
— grootschalige infrastructuur, waaronder de rijkswegen A1, A2 en A9, de spoorlijnen Amsterdam-Utrecht en Amsterdam-Amersfoort en het Amsterdam-Rijnkanaal;
— stadsrandverschijnselen, zoals volkstuinen, campings, autosloperijen

Laagveengebied
Daarnaast worden delen van 'Amstelland' nog gekenmerkt door de landelijke structuren van vroeger. Dit deel van 'Amstelland' kan worden aangemerkt als laagveengebied. Belangrijke elementen in dit gebied zijn:
— open polders, met name Polder De Ronde Hoep en de Aetsveldsche Polder-West;
— de rivierlinten van Amstel, Waver, Holendrecht, Bullewijk, Gein, Gaasp en Diem, gemarkeerd door bewoning en beplanting.

Visie op landschap
Als belangrijkste uitgangspunten achter de landschapsbouw in Amstelland gelden:
— de ruimtelijke vormgeving van de overgang stad-land, met behulp van bossen en recreatiegebieden;
— het behoud van de identiteit van het laagveengebied, waarbij met name de tegenstelling kleinschalige, gesloten rivierlinten - grootschalige, open polders van belang wordt geacht.

C.2.3 Landschappelijke voorzieningen

b Beplanting van regionaal en/of lokaal belang
1 Bosaanleg (Staatsbos Gaasp en Diem), als structurerend element in versnipperde Gemeenschapspolder
— 1 bos / 190 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 4 700 000
— kosten grondverwerving (190 ha à *f* 35 000[143]): *f* 6 650 000
2 Aanleg landschapselementen, gekoppeld aan Weespertrekvaart en aan Fort Nigtevecht
— 2 landschapselementen / 13 ha

---

[142] Voor een beknopte beschrijving van het landschap van Amstelland, zie: LD 1992, Amstelland, p. 7.

[143] De gemiddelde grondprijs voor de regio is niet bekend (te weinig transacties). Dit bedrag is de gemiddelde grondprijs voor de provincie (LBL 1995a, Jaarverslag Beheer Landbouwgronden, p. 12).

— kosten inrichting beplanting: *f* 315 000
— kosten grondverwerving (13 ha à *f* 35 000): *f* 455 000
3 Opruimen bestaande beplanting, ten behoeve van openheid Duivendrechtse Polder
— kosten: *f* 5 000

c ***Beplanting gekoppeld aan wegen en paden***
1 Aanleg/aanvulling beplanting op bestaande en te verbreden wegbermen langs Amstel, Oude Waver en Gein, dit in het kader van de versterking van de rivierlinten
— 11 wegen / 27 000 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 860 000
— kosten grondverwerving (3,1 ha à *f* 35 000): *f* 108 500

d ***Beplanting gekoppeld aan waterlopen***
1 Aanleg transparante boombeplanting langs waterlopen Bullewijker en Holendrechterpolder, dit om het ruimtelijke verschil tussen boven- en benedenland te accentueren
— 1 waterloop / 1 100 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 35 000
— kosten grondverwerving (0,4 ha): *f* 15 000

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***
1 Vrijwillige aanleg erfbeplanting bij bestaande bedrijven, dit met name in het kader van de versterking van de rivierlinten
— kosten inrichting beplanting: *f* 55 000
2 Aanleg erfbeplanting bij te verplaatsen bedrijven
— 4 erfbeplantingen
— kosten inrichting beplanting: *f* 15 000

h ***Bijzondere landschappelijke voorzienigen***
1 Restauratie Gaaspermolen
— 1 molen
— kosten: *f* 700 000

Totaal
— 203 ha bos/landschapselementen
— 28 100 m bermbeplanting
— 4+? erfbeplantingen
— 1 molen
— 206,5 ha grondverwerving
— kosten inrichting: *f* 6 685 000
— kosten grondverwerving: *f* 7 228 500
— totale kosten: *f* 13 913 500

C.2.4 Landschapsbeleid

NLP

Tot het NLP behoren de rivierlinten van Amstel, Waver, Holendrecht, Bullewijk, Gein, Gaasp en Diem en het Fort Nigtevecht, behorend tot de stelling van Amsterdam[144]. Dit NLP wordt ruimtelijk benadrukt door:

— de aanleg van landschapselementen langs de Weespertrekvaart en bij Fort Nigtevecht (B2);
— het aanbrengen van bermbeplanting (C1);
— het aanbrengen van erfbeplanting, met name bij erven in de rivierlinten (F1-2)
— de restauratie van de Gaaspermolen (H1);
— de aanleg van landgoedachtige recreatie-erven langs de Amstel;
— de ontwikkeling van natuurlijke oevers en bovenlanden, waaronder plasbermen, rietkragen, oeverlandjes en moerasgebieden.

GBH-gebieden

Het westelijk deel van Amstelland, met name de Aetsveldsche Polder-West, valt onder de GBH-gebieden. In dit gebied, maar ook in de rest van het LI-project wordt rekening gehouden met cultuurhistorische waarden:

— Terreinen met archeologische waarde worden in principe behouden.
— *'Het uit cultuuhistorisch oogpunt interessante verkavelingspatroon in de landbouwgebieden zal in principe gehandhaafd worden. Lijnen die verwijzen naar de ontginningsgeschiedenis en bepalend zijn voor de structuur van het landschap, de zogenaamde structuurlijnen, worden gehandhaafd. De Gaaspermolen zal worden gerestaureerd'*[145].

BKO

Polder De Ronde Hoep valt onder beleidscategorie BKO. De polder wordt open gehouden, ondermeer door de aanwijzing als reservaats- en beheersgebied.

Aandachtspunten verstedelijkt landschap

Het verstedelijkt landschap wordt vormgegeven door de aanleg van forse beplantingen in de stadranden van Amsterdam-Zuidoost en Amstelveen en in de Gemeenschapspolder, die thans wordt versnipperd door grootschalige infrastructuur. In de Gemeenschapspolder wordt het staatsbos Gaasp en Diem (B1) aangelegd. In de stadsranden wordt een groot aantal recreatiegebieden ontwikkeld.

---

[144] LNV 1992b, NoLa, pp. 50-53.

[145] LD 1992, Amstelland, p. 46.

Aandachtspunten laagveengebied
De identiteit van het laagveengebied wordt behouden/versterkt door het verdichten van de rivierlinten en het openhouden van de polders. Buiten de maatregelen in het kader van NLP en BKO kunnen hiertoe worden gerekend het opruimen van beplanting in de Duivendrechtse Polder (B3) en het aanwijzen van een reservaatsgebied in deze polder.

C.3 De Hilver

C.3.1 Kerngegevens

— Jaren v/u/g: 1979 / -
— Oppervlakte: 8 120 ha
— Begroting: zie tabel 44

Tabel 44 LI-project De Hilver; begroting

Ontsluiting	12 140 000
Waterbeheersing	12 290 000
Landschapsbouw	2 295 000
Verkaveling	15 845 000
Algemene kosten	3 285 000
Totaal	45 855 000

C.3.2 Landschap

Zandgebied
Het gebied 'De Hilver' bestaat in zijn geheel uit een zandgebied[146]. Binnen dit gebied kan onderscheid worden gemaakt tussen een drietal gebieden:
— een stelsel van beken en beekdalen, dat behoort tot het stroomgebied van de Reusel;
— oude bouwlanden, oudtijds gekenmerkt door openheid, een bolle ligging, dichte randen;
— jonge heideontginningen, gekenmerkt door rechte wegen en waterlopen.

C.3.3 Visie op landschap

Als belangrijkste uitgangspunten achter de landschapsbouw in De Hilver gelden:
— de ruimtelijke inpassing van de EHS en het NLP, gekoppeld aan het beekdalsysteem van de Reusel;
— het behoud van de identiteit van het zandgebied, waarbij het onderscheid tussen de drie eenheden beken en beekdalen, oude bouwlanden en jonge heideont-

[146] Voor een beknopte beschrijving van het landschap van De Hilver, zie: LBL 1996b, De Hilver, pp. 13-15.

ginningen — en dan hierbinnen met name de structuur van wegen en waterlopen — van belang wordt geacht.

C.3.4 Landschappelijke voorzieningen

a ***Beplanting van nationaal belang***

1 Aanleg boselementen, ter afronding van bestaande bos- en natuurgebieden
— 4 boselementen / 14,2 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 310 000
— kosten grondverwerving (14,2 ha à *f* 55 800): *f* 792 360

b ***Beplanting van regionaal en/of lokaal belang***

1 Aanleg diverse beplantingselementen, ter afronding/versterking van de landschappelijke en ecologische structuur
— 58,7 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 1 345 000
— kosten grondverwerving (58,7 ha à *f* 55 800): *f* 3 275 460

c ***Beplanting gekoppeld aan wegen en paden***

1 Bermverbreding t.b.v. bestaande bermbeplanting, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— kosten grondverwerving (1,4 ha): *f* 95 000
2 Aanleg beplanting op bestaande en te verbreden wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— 46 wegen / 37 750 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 955 000
— kosten grondverwerving (9 ha): *f* 585 000

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***

1 Vrijwillige aanleg erf- en kavelgrensbeplanting bij bestaande bedrijven
— kosten inrichting beplanting: *f* 590 000
2 Aanleg erfbeplanting bij te verplaatsen bedrijven
— 5 erfbeplantingen
— kosten inrichting beplanting: *f* 35 000

g ***onderhoud bestaande beplanting***

1 Onderhoud singels, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— 5 000 m singels
— kosten: *f* 15 000

Totaal
— 72,9 ha bos- en beplantingselementen
— 37 750 m bermbeplanting
— 5+? erfbeplantingen
— 83,3 ha grondverwerving
— kosten inrichting: *f* 3 250 000
— kosten grondverwerving: *f* 4 747 820
— totale kosten: *f* 7 997 820

C.3.5 Landschapsbeleid

NLP
Tot het NLP behoort het beekdalsysteem van de Reusel[147]. Dit NLP wordt ruimtelijk benadrukt, met name door de ontwikkeling van nieuwe natuur. Daarnaast wordt ook de nodige beplanting aangebracht, met name langs de bovenlopen van Voortseloop, Aalst, Hoogeindsebeek en Spruitenstroompje (verwerkt in B1).

GBH-gebieden
Het hele gebied 'De Hilver' valt onder de GBH-gebieden. Het plan houdt rekening met de navolgende cultuurhistorische waarden:
— Archeologisch interessante gebieden worden in principe behouden.
— Er is speciale aandacht voor de aanleg van beplantingen, gekoppeld aan de cultuurhistorisch bepaalde structuur van wegen en waterlopen: '*Het landschap van De Hilver heeft een aantal typische kenmerken zoals de spinnewebachtige wegenstructuur rond de dorpen, de bolle akkers, de beekdalen en de meer open jonge heideontginningen. Door de aanleg van beplantingen kan dit landschap worden versterkt ... Het karakter van de oude bouwlandgronden zoals ... wordt vooral benadrukt door beplanting langs de wegen en de randen aan te brengen en de akkers zelf open te laten*'[148]. Tot de beplanting die aansluit op de cultuurhistorisch bepaalde structuur van het gebied zijn ondermeer beplantingen gekoppeld aan bos- en natuurgebieden (A1, B1) en beplantingen gekoppeld aan wegen (C1-2). Daarnaast dragen ook erfbeplantingen (F1-2) en onderhoud van bestaande beplantingen (G1) bij aan deze doelstelling m.b.t. de GBH-gebieden.

Aandachtspunten zandgebied
De identiteit van het zandgebied wordt behouden/versterkt door het benadrukken van het bekenstelsel (NLP) en door het uitvoeren van de maatregelen in het kader van de GBH-gebieden.

---

[147] LNV 1992b, NoLa, pp. 50-53.
[148] LBL 1996a, De Hilver, p. 45.

C.4 Kollumerland

C.4.1 Kerngegevens

— Jaren v/u/g: 1973 / 1992 / -
— Oppervlakte: 8 070 ha
— Begroting: zie tabel 45

Tabel 45 LI-project Kollumerland; begroting

— Ontsluiting	*f* 11 420 000
— Waterbeheersing	*f* 10 050 000
— Landschapsbouw	*f* 3 615 000
— Verkaveling	*f* 18 165 000
— Algemene kosten	*f* 1 405 000
Totaal	*f* 44 655 000

C.4.2 Landschap

Zeekleigebied
Het noordelijke deel van 'Kollumerland' bestaat uit een zeekleigebied. Dit wordt vanouds gekenmerkt door een grote openheid.

Zandgebied
Het zuidelijke deel van 'Kollumerland' bestaat uit een zandgebied. Dit gebied, dat deel uitmaakt van de Friese Wouden, wordt vanouds gekenmerkt door een kleinschalig en gesloten karakter. Dit als gevolg van een concentratie van de bewoning in linten en een grote hoeveelheid elzensingels langs de scheidingen van de opstrekkende percelering.

C.4.3 Visie op landschap

Als belangrijkste uitgangspunt achter de landschapsbouw in Kollumerland geldt:
— het behoud van de identiteit van zeekleigebied en zandgebied, waarbij met name de tegenstelling grootschalig, open zeekleigebied - kleinschalig, gesloten zandgebied (singelgebied Friese Wouden) een rol speelt.

C.4.4 Landschappelijke voorzienigen

b ***Beplanting van regionaal en/of lokaal belang***

1 Aanleg bosjes in oudtijds gesloten zandgebied, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 18 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 225 000
— kosten grondverwerving (18 ha à *f* 28 300): *f* 509 400

2 Aanleg beplantingselementen, met name ter afronding van dorpen

— 7 beplantingselementen / 27 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 515 000
— kosten grondverwerving (27 ha à *f* 28 300): *f* 764 100

c ***Beplanting gekoppeld aan wegen en paden***

1 Aanleg/aanvulling beplanting op bestaande wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 11 wegen / 36 810 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 800 000

2 Aanleg beplanting op te verbreden wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 1 weg / 2 600 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 45 000

3 Aanleg beplanting op te verbreden bermen van paden, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 2 paden / 2 700 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 20 000

e ***Beplanting voor toedeling aan particulieren***

1 Aanleg/aanvulling singelbeplanting in oudtijds gesloten zandgebied, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 52 000 m singelbeplanting
— kosten inrichting beplanting: *f* 1 400 000

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***

1 Vrijwillige aanleg erfbeplanting bij bestaande bedrijven

— kosten inrichting beplanting: *f* 575 000

2 Aanleg erfbeplanting bij te verplaatsen bedrijven

— 8 erfbeplantingen
— kosten inrichting beplanting: *f* 40 000

3 Vrijwillige aanleg erfbosjes, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 2 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 35 000

g ***Onderhoud bestaande beplanting***

1 Onderhoud/aanvulling singelbeplanting in oudtijds gesloten zandgebied, dit ter versterking van de landschappelijke structuur

— 30 000 m singelbeplanting
— kosten inrichting beplanting: *f* 825 000
— kosten grondverwerving (5 ha à *f* 28 300): *f* 141 500

Totaal

— 47 ha bos-/beplantingselementen
— 124 110 m berm- en singelbeplanting
— 8+? erfbeplantingen
— 50 ha grondverwerving
— kosten inrichting: *f* 4 480 000
— kosten grondverwerving: *f* 1 415 000
— totale kosten: *f* 5 895 000

C.4.5 Landschapsbeleid

NLP

Tot het NLP behoren[149]:

— Het singelgebied van de Friese Wouden. Het landschap van dit gebied wordt ruimtelijk benadrukt door de aanleg van bosjes (B1), de aanleg van bermbeplanting (C1-3), aanleg, aanvulling en onderhoud van singels (E1, G1) en de aanleg van erfbeplantingen (F1-2). Daarnaast worden hier reservaatsgebieden ingericht.
— De grote waterlopen in het zeekleigebied: Dokkumerdiep/Nieuwe Zwemmer/Petsloot en Lauwers. Deze wateren worden ruimtelijk benadrukt door het aanbrengen van natuurlijke oevers, ondermeer in de vorm van rietoevers.

GBH-gebieden

belangrijke maatregelen tot behoud en herstel van aardkundige en cultuurhistorische waarden zijn:

— De maatregelen die worden genomen met betrekking tot behoud en herstel van de singels. Gesteld wordt: '*Voor het behoud en de ontwikkeling van een meer duurzaam en functioneel houtsingellandschap is een zoneringsplan opgesteld met een bijbehorende maatvoering ten aanzien van perceelsbreedten en te handhaven houtsingels. Daarbij zijn tevens mogelijkheden voor verbetering, restauratie en aanvulling van singels opgenomen*'[150].
— Verder voorziet het plan in '*de veiligstelling van terreinen met belangrijke natuur- en landschapswaarden, waarbij het onder andere gaat om het bewaren van het*

[149] LNV 1992b, NoLa, pp. 50-53.
[150] LD 1991, Kollumerland, p. 34.

kenmerkende reliëf, de kenmerkende structuurlijnen en het behoud van houtwallen en dobben'. Dit geldt overigens niet alleen voor het GBH-gebied van de Friese Wouden, maar ook voor het zeekleigebied: '*In het bedijkingenlandschap van het zeekleigebied wordt uitgegaan van instandhouding van het open landschap en van het plaatselijk aanwezige reliëf ... Voor handhaving van die delen van het gebied waar de meest uitgesproken reliëfkenmerken voorkomen, zijn in het plan eveneens maatregelen opgenomen'*[151].

— Archeologische waarden worden, zoals overigens in elk LI-project, in principe niet verstoord: '*Voor de beschermde of te beschermen archeologische monumenten geldt als uitgangspunt het voorkomen van aantasting van de aanwezige wetenschappelijke waarde ofwel het scheppen van voorwaarden voor een optimaal behoud hiervan. In principe geldt dit ook voor de als archeologisch meldingsgebied aangeduide terreinen'*[152].

Aandachtspunten zeekleigebied
De identiteit van het zeekleigebied wordt behouden/versterkt door het behoud van de kenmerkende openheid (zie GBH-gebieden), ondermeer door het aanwijzen van reservaats- en beheersgebieden, en door het aanbrengen van natuurvriendelijke oevers langs waterlopen (zie NLP). Daarnaast zal bij de verkaveling rekening worden gehouden met kenmerkende elementen als terpen, kruinige percelen en dijken, die zullen worden gehandhaafd (zie GBH-gebieden).

Aandachtspunten zandgebied
De identiteit van het zandgebied wordt behouden/versterkt door de maatregelen die hier worden genomen ten behoeve van het NLP en de GBH-gebieden.

C.5 Land van Thorn

C.5.1 Kerngegevens

— Jaren v/u/g: 1976 / 1995 / -
— Oppervlakte: 4 800 ha
— Begroting: zie tabel 46

[151] LD 1991, Kollumerland, p. 34.
[152] Idem.

Tabel 46 LI-project Land van Thorn; begroting

Ontsluiting	*f* 5 665 000
Waterbeheersing	*f* 2 870 000
Landschapsbouw	*f* 1 560 000
Verkaveling	*f* 4 635 000
Algemene kosten	*f* 1 055 000
Totaal	*f* 15 785 000

C.5.2 Landschap

Zandgebied

Het grootste deel van 'Land van Thorn' bestaat uit een zandgebied. Binnen dit gebied kan onderscheid worden gemaakt in een aantal deelgebieden:

— de beken en beekdalen die behoren tot de stelsels van Tungelroyse, Haelense/Uffelse en Itterbeek;
— oude bouwlanden rond/bij de dorpen, oudtijds open en omringd door houtwallen;
— jonge heideontginningen, gekenmerkt door rechte wegen en waterlopen;
— bossen, voornamelijk gelegen op stuifzanden.

Rivierengebied

De zuidelijke punt van 'Land van Thorn' bestaat uit rivierengebied. Een belangrijk element hierin vormt een complex tichelgaten, Meggelveld geheten.

C.5.3 Visie op landschap

Als belangrijkste uitgangspunt achter de landschapsbouw in Land van Thorn geldt:

— de ruimtelijke inpassing van de EHS en het NLP, gekoppeld aan het beekdalsysteem van Uffelse en Haelense beek;
— het behoud van de identiteit van het zandgebied, waarbij het onderscheid tussen de drie eenheden beken en beekdalen, oude bouwlanden en jonge heideontginningen - en dan hierbinnen met name de structuur van wegen en waterlopen - van belang wordt geacht.

C.5.4 Landschappelijke voorzieningen

a ***Beplanting van nationaal belang***

1 Aanleg beplanting, gekoppeld aan beekdalen
— 10 beekdalen / 45,3 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 1 165 000
— kosten grondverwerving (45,3 ha à *f* 40 000): *f* 1 812 000

b ***Beplanting van regionaal en/of lokaal belang***

1 Aanleg dorpsbeplantingen en houtwallen, dit met name ter versterking van de landschappelijke structuur
— 10 beplantingselementen / 5,3 ha
— kosten inrichting beplanting: *f* 185 000
— kosten grondverwerving (5,3 ha à *f* 40 000): *f* 212 000

c ***Beplanting gekoppeld aan wegen en paden***

1 Aanleg beplanting op wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— 11 wegen / 14 150 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 495 000
— kosten grondverwerving (3,2 ha): *f* 135 000

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***

1 Vrijwillige aanleg erf- en kavelgrensbeplanting en beplanting bij cultuurhistorisch waardevolle elementen, dit met name ter versterking van de landschappelijke en ecologische structuur
— kosten inrichting beplanting: *f* 195 000
2 Aanleg erfbeplanting bij te verplaatsen bedrijven
— 2 erfbeplantingen
— kosten inrichting beplanting: *f* 15 000

Totaal

— 50,6 ha bos- en beplantingselementen
— 14 150 m bermbeplanting
— 2+? erfbeplantingen
— 53,8 ha grondverwerving
— kosten inrichting: *f* 2 055 000
— kosten grondverwerving: *f* 2 159 000
— totale kosten: *f* 4 214 000

C.5.5 Landschapsbeleid

NLP
Tot het NLP behoren de beken en beekdalen van Uffelse en Haelense beek[153]. Deze beken en beekdalen worden ruimtelijk benadrukt door het aanbrengen van bos- en beplantingselementen (A1) en door de ontwikkeling en bescherming (reservaatsgebieden) van beekgebonden natuur. Het plan stelt: '*De Uffelsebeek en Haelensebeek worden in samenhang met natuurontwikkeling versterkt met landschappelijke elementen als onderdeel van het nationaal landschapspatroon*'[154].

Landschapsverbeteringsgebieden
Het 'Land van Thorn' maakt deel uit van het Landschapsverbeteringsgebied 'De Peel'. Dit zou zich in het plan moeten uiten in een vernieuwing van de landschapsstructuur. Het plan stelt: '*Uitgangspunten voor het plan zijn handhaving van de landschappelijke en cultuurhistorische samenhang in het gebied, veiligstelling en accentuering van de hoofdstructuur en het karakter van het gebied*'[155]. De vernieuwing moet hier vooral worden gezocht in de nadruk op de hoofdstructuur.

Aandachtspunten zandgebied
De identiteit van het zandgebied wordt behouden/versterkt door:
— de maatregelen in het kader van het NLP,
— het aanbrengen/aanvullen van houtwallen en dorpsbeplantingen (B1),
— het aanbrengen van bermbeplanting (C1),
— het aanbrengen van erfbeplanting (F1-2),
— het aanwijzen van reservaatsgebieden rond de beboste stuifzanden.

Aandachtspunten rivierengebied
De identiteit van het rivierengebied wordt behouden/versterkt door:
— het aanbrengen/aanvullen van beplanting op de steilrand, die de overgang vormt van zandgebied naar rivierengebied (B1);
— het aanwijzen van een reservaatsgebied rond de tichelgaten van het Meggelveld.

C.6 Rouveen

C.6.1 Kerngegevens

— Jaren v/u/g: 1981 / 1995 / -
— Oppervlakte: 6 000 ha
— Begroting: zie tabel 47

---

[153] LNV 1992b, NoLa, pp. 50-53.

[154] LD 1994b, Land van Thorn, p. 38.

[155] Idem.

Tabel 47 LI-project Rouveen; begroting

Ontsluiting	*f* 10 755 000
Waterbeheersing	*f* 3 960 000
Landschapsbouw	*f* 2 230 000
Verkaveling	*f* 17 835 000
Algemene kosten	*f* 1 035 000
Totaal	*f* 35 815 000

C.6.2 Landschap

Laagveengebied

Het westelijke deel van 'Rouveen' bestaat uit laagveengebied. Binnen dit gebied kan, van west naar oost, onderscheid worden gemaakt in een drietal deelgebieden:

— De Velde: een overgangsgebied langs de waterlopen van Zwarte Water en Meppelerdiep, gekenmerkt door verspreide bewoning langs het Zwarte Water en bewoning op de dijk aan het Meppelerdiep;
— Het Veen: een open weidegebeid, met hierin twee gesloten natuurgebieden, Olde Maten en Stadsgaten van Hasselt geheten;
— De Streek: een gesloten gebied met het bewoningslint van Rouveen en singelbeplanting langs de van hier opstrekkende kavelgrenzen.

Zandgebied

Het oostelijke deel van 'Rouveen' bestaat uit zandgebied. Dit gebied, Het Zand geheten, wordt gekenmerkt door een blokvormige verkaveling en een 'rommelige' beplanting.

C.6.3 Visie op landschap

Als belangrijkste uitgangspunt achter de landschapsbouw in Rouveen geldt:

— het behoud van de identiteit van laagveengebied en zandgebied, waarbij het onderscheid tussen de vier eenheden De Velde, Het Veen, De Streek (singelgebied) en Het Zand — en dan hierbinnen met name de structuur van wegen en waterlopen — van belang wordt geacht.

C.6.4 Landschappelijke voorzienigen

b ***Beplanting van regionaal en/of lokaal belang***
1 Aanleg beplantingselementen in de uitloopgebieden van Hasselt en Rouveen
— 2 gebieden / 9 ha
— kosten inrichting: *f* 150 000
— kosten grondverwerving (9 ha x *f* 50 000[156]): *f* 450 000

c ***Beplanting gekoppeld aan wegen en paden***
1 Aanleg boombeplanting op bestaande wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— 3 wegen / 11 500 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 140 000
2 Aanleg boom- en singelbeplanting op te verbreden wegbermen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— 15 wegen / 33 860 m
— kosten inrichting beplanting: *f* 885 000
— kosten grondverwerving (17,1 ha): *f* 925 000

d ***Beplanting gekoppeld aan waterlopen***
1 Aanleg oeverzones waterlopen, dit ter versterking van de landschappelijke structuur
— 6 waterlopen
— kosten inrichting: *f* 305 000
— kosten grondverwerving (2,1 ha): *f* 85 000

e ***Beplanting voor toedeling aan particulieren***
1 Vrijwillige aanleg singels in singelgebied De Streek
— kosten inrichting: *f* 625 000
— kosten grondverwerving (17,5 ha): *f* 1 050 000

f ***Erf- en kavelgrensbeplanting***
1 Vrijwillige aanleg erf- en kavelgrensbeplanting
— 100 erfbeplantingen
— kosten inrichting: *f* 140 000
2 Aanleg erfbeplanting bij te verplaatsen bedrijven
— 10 erfbeplantingen
— kosten inrichting: *f* 35 000

---

[156] Deze grondprijs wijkt af van de regioprijs volgens LBL (*f* 31 300). Dit omdat de gehanteerde grondprijzen in het ontwerp-plan variëren van ca. *f* 40 000 tot *f* 60 000. Van deze twee uitersten is hier het gemiddelde genomen.

g Onderhoud bestaande beplanting

1 Eenmalig herstel/onderhoud kenmerkende landschapselementen, zoals eendekooien, singels, bomenrijen

— kosten: 230 000

Totaal

— 9 ha bos- en/of landschapselementen
— 45 360 m bermbeplanting
— 45,7 ha grondverwerving
— kosten inrichting: *f* 2 510 000
— kosten grondverwerving: *f* 2 510 000
— totale kosten: *f* 5 020 000

C.6.5 Landschapsbeleid

NLP

Tot het NLP behoren[157]:

— De waterlopen van Zwarte Water en Meppelerdiep.
— Het natuurgebied Olde Maten. Dit natuurgebied wordt ruimtelijk benadrukt door de ontwikkeling en bescherming (reservaatsgebied) van de natuur.
— Het singelgebied De Streek. De beplanting in het bewoningslint van Rouveen wordt aangevuld (C1). Langs de opstrekkende wegen wordt een nieuwe, aanvullende singelbeplanting aangelegd, die als raamwerk voor het singelgebied moet gaan fungeren (C2)[158]. Daarnaast wordt de karakteristieke singelbeplanting op de kavelgrenzen aangevuld en onderhouden (E1, F1, G1).

Aandachtspunten laagveengebied

De identiteit van het laagveengebied wordt behouden/versterkt door:

— de maatregelen in het kader van het NLP,
— de aanleg van beplantingselementen in de uitloopgebieden bij Hasselt en Rouveen (B1),
— de aanleg van bermbeplantingen (C1-2),
— de aanleg van oeverzones langs de opstrekkende waterlopen in Het Veen (D1),
— de ontwikkeling en bescherming (reservaats- en beheersgebieden) van natuur,
— het herstel en onderhoud van karakteristieke elementen als eendekooien (G1).

---

[157] LD 1994c, Rouveen, p. 19; LNV 1992b, NoLa, pp. 50-53.

[158] Het is hierbij opmerkelijk dat de helft van de grondkosten voor de singelbeplantingen langs de wegen (C2) moet worden opgebracht door de betreffende gemeente. Dit terwijl de beplanting van nationaal belang, immers NLP, wordt geacht.

Aandachtspunten zandgebied
De identiteit van het zandgebied wordt behouden/versterkt door voort te bouwen op het karakter van de beplantingen, die overwegend bestaan uit struiken en wat bomen[159].

[159] LD 1994c, Rouveen, p. 53.

Aanhangsel D Deelonderzoek rijkswegen en -kanalen

Om enig zicht te krijgen op de omvang van de landschappelijke voorzieningen bij de aanleg en reconstructie van rijkswegen en -kanalen, en in het bijzonder op de hier achter liggende ontwerpvisie, is een enquête gehouden onder medewerkers van de afdeling Verkeerswegen van LBL/DLG[160]. Deze enquête heeft zich gericht op de periode 1985-1995. Onderhoud van bestaande beplanting is niet meegenomen. Daarnaast heeft de enquête zich beperkt tot die wegen en kanalen die ook na de decentralisatie van 1993 nog tot de rijkswegen en -kanalen behoren[161]. De gegevens van de enquête zijn hieronder weergegeven volgens de districtsindeling van de afdeling Verkeerswegen, zoals die was tot aan de reorganisatie van 1995.

D.1 Groningen, Friesland[162]

A7: Natuurbouw traject Sneek-Joure

— ca. 1 x 3 km berm met natuurbouw (vernatting reststrook tussen rijksweg en provinciale weg, met behoud open karakter)

A7: Aanleg verzorgingsplaats Bloksloot

— 1 verzorgingsplaats (1 rij populieren, in aansluiting op beeld naastgelegen provinciale weg)

A7/A50: Reconstructie knooppunt Joure

— 1 knooppunt, in de vorm van een rotonde (accent: dijk met 4 rijen platanen)

A7: Reconstructie aansluiting Boerakker

— 1 aansluiting (natte, slingerende sloten, haaks op bossages die de kavelrichting markeren)

---

[160] Deze enquête is opgezet in samenspraak met de heren H. Creemers, H. Frentz en S. Visser van de afdeling Verkeerswegen van LBL, thans DLG. Voor een lijst met geënquêteerde personen, zie aanhangsel 5. Het doel van de enquête, en de periode waarover werd geïnventariseerd, wijken af van de doelstelling van het project IBL. Dit is het gevolg van een tussentijdse bijstelling van de doelstelling, die plaatsvond nadat de enquête was opgezet.

[161] Als gevolg van de Wet Herziening Wegenbeheer, die per 1-1-1993 van kracht werd, zijn veel toenmalige rijkswegen en -kanalen overgedragen aan provincies en gemeenten.

[162] Gegevens verstrekt door dhr. J. de Vries - DLG.

A7: Reconstructie aansluiting Hoogkerk
— 1 aansluiting (handhaven/herstellen landschappelijk beeld)

A7/A28: Reconstructie knooppunt Julianaplein
— ca. 1 x 1 km berm met bosbeplanting (weg afgeplant van omgeving)
— ca. 1 x 2 km geluidwerende voorzieningen
— 1 knooppunt

A7: Reconstructie aansluiting Westerbroek
— 1 aansluiting
— ca. 0,5 ha water/moeras

A7: Aanleg & reconstructie traject Hoogezand - Duitse grens
— ca. 2 x 9 km berm met boombeplanting (markering weg als drager stedelijke structuur Hoogezand)
— ca. 2 x 3 km berm met boombeplanting (markering tracé oude rijksweg en Winschoterdiep)
— ca. 2 x 1 km berm met boombeplanting (markering Winschoterdiep)
— ca. 2 x 25 km berm zonder beplanting (inpassing in open landschap zeekleipolders)
— ca. 1 x 2 km geluidwerende voorzieningen: Hoogeveen (wallen, betonschermen)
— ca. 1 x 2 km geluidwerende voorzieningen: Zuidbroek (wallen, betonschermen)
— 4 aansluitingen: Zuidbroek (bomenrijen met weg mee), Veendam (singels in binnenvakken), Scheemda (onbeplant), Heiligerlee (onbeplant)
— 2 verzorgingsplaatsen: Roode Til, Meedener Tol (accent/eigen plek: geleding met behulp van dijkjes en niveauverschillen; inpassing: geen beplanting in open landschap)
— ecologische passages (duikers)

A32: Aanleg & reconstructie traject Wirdum - Haskerdijken
— ca. 1 x 6 km berm met beplanting (markeren oude rijksweg)
— ca. 1 x 6 km berm zonder beplanting
— ca. 2 x 13 km berm zonder beplanting (weg als nieuwe doorsnijding landschap)
— 3 aansluitingen: Reduzum, Grouw, Akkrum (beplant)
— 1 verzorgingsplaats: Mandelân (struweel)
— ecologische passages (duikers)

A32: Aanleg & reconstructie traject Heerenveen - Overijsselse grens
— ca. 1 x 2 km berm met boombeplanting (markeren oude rijksweg)
— ca. 6,5 km berm met bosbeplanting (markeren zandruggen en Lindevallei)
— ca. 13,5 km berm zonder beplanting
— 2 aansluitingen: Ter Idzard (boombeplanting, geïnspireerd op oude rijksweg), Wolvega (in bosbeplanting op zandrug)

Westerwoldse aa: reconstructie sluiscomplex Nieuwe Statenzijl
— ca. 2 x 0,5 km berm met boombeplanting (accent op toegangsweg)
— ca. 0,5 ha bos (afscherming buurtschap Nieuwe Statenzijl)

D.2 Drenthe, Overijssel[163]

A1: Aanleg carpoolplaats Deventer
— 1 carpoolplaats (beplant, inpassing in omgeving)

A1: Aanleg aansluiting & carpoolplaats Deventer-Oost
— 1 aansluiting (water in lus)
— 1 carpoolplaats (beplant, inpassing in omgeving)

A1: Aanleg carpoolplaats Bathmen
— 1 carpoolplaats (beplant, inpassing in omgeving)

A1: Reconstructie verzorgingsplaatsen Struik & Bolder
— 2 verzorgingsplaatsen (eigen plekken met parkachtig karakter)

A1: Aanleg traject Buren - Duitse grens
— ca. 2 x 3 km berm met boombeplanting (accent op traverse Hengelo)
— ca. 14 km berm met bosbeplanting (aansluiten op bestaand landschap)
— ca. 18 km berm zonder beplanting (aansluiten op bestaand landschap)
— ca. 2 x 0,25 km insnijding met steile wanden in keileem (accent op doorsnijding stuwwal)
— 5 aansluitingen: Hengelo, Hengelo-Noord, Oldenzaal, Oldenzaal-Zuid, De Lutte (inpassing)
— 2 verzorgingsplaatsen: Het Veelsveld, Lonnekermeer (inpassing)
— 2 carpoolplaatsen: Oldenzaal, De Lutte (inpassing)
— 4 projecten met natuurbouw (?? ha) water/moeras
— ca. 30 ecologische passages (1 ecoduct, ca. 30 faunatunnels, waarvan 3 bij beken)
— 1 project met beeldende kunst (gronddepot bij aansluiting Oldenzaal-Zuid omgevormd tot groep heuvels met beplantingselementen, die verwijzen naar een oude tuin)

[163] Gegevens verstrekt door dhr. H. Osinga - DLG; mevr. L. v.d. Valk-Mouton - DLG.

A28: Aanleg aansluiting Vries
— 1 aansluiting (ingepast in open beeld es; bestaande beplanting verwijderd[164])

A28: Reconstructie aansluiting & aanleg carpoolplaats Assen-Noord
— 1 aansluiting (rotonde, waarop een laan de oude weg markeert)
— 1 carpoolplaats

A28: Reconstructie steunpunt Assen
— 1 steunpunt (binnenkant ingericht als 'tuin', buitenkant afgeschermd van weg)

A28: Natuurbouw Assen-Zuid
— 1 project met ca. 6 ha natuurbouw (restgebied bij aansluiting 'vernat': poelen, kleinschalige beplanting)

A28: Reconstructie aansluiting Dwingeloo
— 1 aansluiting (weg als grens bos - open landschap)

A28: Aanleg geluidwerende voorzieningen Beilen
— ca. 1 km geluidwerende voorzieningen (vormgegeven als 'groene wand' van Beilen: wal met bosbeplanting; wal bevat vleermuizenkelder)

A28: Natuurbouw Ossesluis
— 1 project met ca. 6 ha natuurbouw (restgebied tussen A28 en Hoogeveensche Vaart 'vernat': water, moeras, bos, grasland)

A28: Beplantingsplan traject Ossesluis - knpt. Lankhorst
— ca. 5 km berm met bosbeplanting (deels inpassing, deels accent op bundeling infrastructuur weg en kanaal)
— ca. ? km berm zonder beplanting

A28: Reconstructie aansluiting Staphorst
— 1 aansluiting (inpassing)

---

[164] Weg en aansluiting fungeren inmiddels als begrenzing bedrijventerrein. De openheid van de es is hierdoor aangetast. Beplanting van de aansluiting wordt alsnog overwogen.

A28: Aanleg geluidwerende voorzieningen Staphorst
— ca. 2 x 1,5 km geluidwerende voorzieningen (constructie zichtbaar vanaf wegkant, weggeplant vanaf bewonerskant)

A28: Aanleg carpoolplaats Lichtmis
— 1 carpoolplaats (inpassing)

A28: Aanleg geluidwerende voorzieningen Berkum
— ca. 1 x 2 km geluidwerende voorzieningen (constructie zichtbaar vanaf wegkant, weggeplant vanaf bewonerskant)

A28: Aanleg geluidwerende voorzieningen Zwolle
— ca. 2 x 2,5 km geluidwerende voorzieningen (constructie zichtbaar vanaf wegkant, weggeplant vanaf bewonerskant)

A32: Aanleg & reconstructie traject Friese grens - Steenwijk-Noord
— ca. 5 km berm met bosbeplanting (accent op bundeling infrastructuur)
— ca. 3 km berm zonder beplanting
— 1 aansluiting: Steenwijk-Noord (accent op reliëf: ingraving)
— 1 project met ca. 1 ha natuurbouw

A32: Aanleg & reconstructie traject Havelterberg - Oude Vaart
— ca. 1 x 5 km berm met boombeplanting: westzijde (herstel beeld oude rijksweg)
— ca. 1 x 5 km berm zonder beplanting: oostzijde (i.v.m. vrij zicht op Havelterberg[165])
— 2 verzorgingsplaatsen: Bovenboer, Paardeweide (boombeplanting)

A32: Aanleg & reconstructie traject Oude Vaart - knpt. Lankhorst
— ca. 2 x 2 km boombeplanting (accent op traverse Meppel)
— ca. 2 x 0,5 km berm zonder beplanting (inpassing in openheid Reestdal)
— ca. 1 km geluidwerende voorzieningen: Meppel (wal met vleermuizenkelder)
— 1 project met ca. 10 ha natuurbouw: Meppel (gebied 'vernat' met poelen, waarin spontane moerasbosontwikkeling is voorzien; gebied bevat oeverzwaluwenwand)

[165] Dit idee is deels verstoord door beplanting, die in verband met de ruilverkaveling 'Havelte' werd aangebracht op 'overhoeken' langs de rijksweg.

N33/N34: Reconstructie aansluiting Gieten
— 1 aansluiting (rotonde met accent in de vorm van stervormig aardwerk)

N33: Reconstructie aansluiting Eexterzandvoort
— 1 aansluiting (herstel oude situatie)

N34: Reconstructie verzorgingsplaatsen bij Eext
— 2 verzorgingsplaatsen (eigen plekken met parkachtig karakter)

N34: Aanleg steunpunt Gieten
— 1 steunpunt (binnenkant ingericht als 'tuin', buitenkant afgeschermd van weg)

N34: Aanleg geluidwerende voorzieningen Borger
— ca. 1 km geluidwerende voorzieningen (vormgegeven als 'groene wand' van Borger: wal met bosbeplanting)

N34: Aanleg carpoolplaats Exloo
— 1 carpoolplaats (inpassing)

N34: Aanleg omlegging Odoorn
— ca. 1,5 km berm met bosbeplanting (o.a. herstel esrand Odoorn)
— ca. 10 km berm zonder beplanting (o.a. traverse boswachterij Odoorn)

N34: Reconstructie aansluiting & aanleg carpoolplaats Emmen-Zuid
— 1 aansluiting (inpassing)
— 1 carpoolplaats (inpassing)

N34: Aanleg carpoolplaats de Witte Paal
— 1 carpoolplaats (inpassing)

N35: Aanleg parallelweg traject Wijthmen - De Gunne
— ca. 2 x 1,5 km berm met boombeplanting (aansluiten bij beeld oude rijkswegen)

N35: Aanleg omlegging Heino
— ca. 1 x 1 km berm met boombeplanting (aansluiten bij beeld oude rijkswegen)
— ca. 2 x 1 km berm met bosbeplanting
— ca. 5 km berm zonder beplanting

N35: Aanleg traverse Enschede
— ca. 2 x 2 km berm met boombeplanting (accent op traverse Enschede)

N37: Reconstructie diverse aansluitingen
— 5 aansluitingen: Meerboomweg, Wachtum, Eldijk, Boerdijk, Zwartemeer (accent: aanplant berkensingels[166])

N37: Reconstructie grensemplacement Zwartemeer
— 1 grensemplacement (accent: aanplant berkensingels)

N50: Aanleg traject knpt. Hattemerbroek - Kampen
— ca. 2 x 10 km berm zonder beplanting (handhaven openheid)

N50: AAnleg 2e IJsselbrug Kampen
— ca. 2 x 1 km berm met bosbeplanting (accent op landhoofden brug)
— ca. 1 km berm met boombeplanting (aansluiten bij bestaande structuur van beplantte wegen in stadsrand Kampen)

Twentekanaal: diverse reconstructies
— ca. 13,5 km berm met boombeplanting (kanaal accentueren met boombeplanting van eiken)

Twentekanaal - zijtak naar Almelo: diverse reconstructies
— ca. 13 km berm met boombeplanting (kanaal accentueren met boombeplanting van eiken)

---

[166] Bij deze weg, die in de nabije toekomst zal worden uitgebouwd tot autosnelweg, worden alle aansluitingen geaccentueerd door de aanplant van berkensingels, die haaks op de richting van de weg staan.

D.3 Gelderland, Limburg[167]

A1: Aanleg geluidwerende voorzieningen hoevelaken
— ca. 1 x 0,5 km geluidwerende voorzieningen (inpassing: beplanting aan bewonerskant)

A2: Aanleg verzorgingsplaatsen Bisde & Lingehorst
— 2 verzorgingsplaatsen (populieren als markering kavelgrens)

A2: Reconstructie traject Geldermalsen - Waardenburg
— ca. 2 x 6 km berm met boombeplanting (populieren)

A2/A15: Reconstructie knooppunt Deil
— 1 knooppunt (beplant met ca. 4000 populieren)

A2: Aanleg aansluiting Zaltbommel
— 1 aansluiting (land-art: aardwerken in de vorm van bastions, geïnspireerd op de bastions van de vestingstad Zaltbommel)

A2: Aanleg traject Weert - Nederweert
— ca. 2 x 7 km berm zonder beplanting
— ca. 1 km geluidwerende voorzieningen: Nederweert
— 2 aansluitingen: Boshoven, Nederweert

A2: Reconstructie steunpunt Maasbracht
— 1 steunpunt (beplant)

A2: Aanleg aansluiting Vliegveld Maastricht
— 1 aansluiting (verdiept, stilering grondwerk, weinig beplanting)

A2: Reconstructie verzorgingsplaatsen Knuvelkes & Patiel
— 2 verzorgingsplaatsen (aanvullende beplanting aangebracht)

---

[167] Gegevens verstrekt door dhr. J. de Jager - DLG; dhr. K. Zwaan - DLG.

A12/A50: Reconstructie traject knpt. Grijsoord - knpt. Waterberg
— ca. 2 x 7 km berm met bosbeplanting (herstel bosranden)
— 1 verzorgingsplaats: De Schaars (inpassing in landschap Veluwe)

A12: Aanleg geluidwerende voorzieningen Velp
— ca. 2 x 2 km geluidwerende voorzieningen (vormgeving gebaseerd op overgang Veluwe - IJsseldal)

A12: Reconstructie traject Westervoort - Duiven
— ca. 1 x 3 km berm met boombeplanting
— 2 verzorgingsplaatsen: Aalburgen (accent: hoge verzorgingsgraad), Oudbroeken (accent: vormgeving met grondwallen)
— 3 aansluitingen: Westervoort (accent: vormgeving met grondwallen, water en populieren), Duiven (accent op locale weg: populieren haaks op richting rijksweg), Zevenaar (inpassing: populieren)

A15: Reconstructie verzorgingsplaats Molenkamp
— 1 verzorgingsplaats (herstel)

A15: Reconstructie verzorgingsplaats Zeekade
— 1 verzorgingsplaats

A15: Aanleg carpoolplaats Andelst
— 1 carpoolplaats

N15: Beplanting traject knpt. Ressen - Bemmel
— ca. 1 x 3 km berm met boombeplanting (profiel weg 'verengd' i.v.m. verkeersveiligheid)

A18: Aanleg traject Doetinchem - Varsseveld
— ca. 2 x 2,5 km berm met bosbeplanting (accent op einde autosnelweg, vormgeving gebaseerd op landgoedkarakter: beuken)
— ca. 8 km berm zonder beplanting

A28: Reconstructie t.h.v. Hooglanderveen
— ca. 2 x 1,5 km berm met boombeplanting (inpassing/herstel: populieren)

A28: Reconstructie aansluiting Nijkerk
— 1 aansluiting (inpassing/herstel: struweel, polderkant open)

A28: Aanleg verzorgingsplaats Dasselaar
— 1 verzorgingsplaats (inpassing met behoud openheid: struweel, grondwallen)

A28: Aanleg geluidwerende voorzieningen Harderwijk
— ca. 1 x 3 km geluidwerende voorzieningen (vormgeving gebaseerd op overgang Veluwe - klei: groene wal - betonnen scherm)

A28: Aanleg geluidwerende voorzieningen Wezep
— ca. 1 x 1,5 km geluidwerende voorzieningen (vormgeving gebaseerd op overgang Veluwe - klei: golvend grondlichaam, bestaande populieren deels geïntegreerd in ontwerp)

A50: Aanleg aansluiting & carpoolplaats Vaassen
— 1 aansluiting (accent op locale weg/aansluiten op locale kenmerken: o.a. laanbomen)
— 1 carpoolplaats

A50: Aanleg verzorgingsplaatsen De Brink & De Somp
— 2 verzorgingsplaatsen (aansluiten op locale kenmerken: lange rijen populieren markeren kavelpatroon, bos als referentie aan vroegere Beekbergerwoud)

A50: Aanleg aansluiting Loenen
— 1 aansluiting (inpassing in landschap Veluwe: aanplant bosrand, ingegraven taluds met heischrale vegetatie)

A50: Aanleg & reconstructie traject Hoenderlo - knpt. Waterberg
— ca. 3 x 2 km berm met boombeplanting: reconstructie Hoenderlo - Arnhem (herstel beeld oude rijksweg)[168]
— ca. 2 x 8 km berm zonder beplanting: reconstructie Hoenderlo - Arnhem (inpassing in landschap Veluwe: taluds met heischrale vegetatie)
— ca. 1 x 1,5 km geluidwerende voorzieningen: Groenendaal (inpassing: groene wal)
— 1 knooppunt: Waterberg (inpassing in landschap Veluwe: ingegraven taluds met heischrale vegetatie)
— 2 wildviaducten: Terlet, Woeste Hoeve

---

[168] Buiten de laanbeplanting langs de rijksweg, werden ook enkele oude lanen in de directe omgeving van de weg hersteld. In totaal werden hierbij ca. 4 800 laanbomen aangeplant. De kosten per boom, inclusief grondwerk en exclusief grondverwerving, bedroegen ca. *f* 300. De totale kosten komen hiermee op *f* 1 440 000.

A50: Aanleg aansluiting Heteren
— 1 aansluiting (accent op locale weg/aansluiten op locale kenmerken: wilgenstruweel, waterpartijen)

A50: Reconstructie verzorgingsplaats Meilanden
— 1 verzorgingsplaats (aanbrengen beschutting, met behoud openheid: ingraving in talud)

A76: Aanleg geluidwerende voorzieningen Stein
— ca. 2 x 1,5 km geluidwerende voorzieningen (bestaande beplanting verwijderd en nieuwe aangebracht aan bewonerszijde)

A76/A79: Reconstructie knooppunt Kunderberg
— 1 knooppunt (aanvullende beplanting aangebracht)

A79: Reconstructie aansluiting Meerssen
— 1 aansluiting (herstel openheid Geuldal: beplanting verwijderd en niet meer hersteld)

A79: Reconstructie verzorgingsplaats Keelbos
— 1 verzorgingsplaats (accent: hoge verzorgingsgraad)

A73: Reconstructie aansluiting Beuningen
— 1 aansluiting

A73: Aanleg traject knpt. Lindenholt - Boxmeer
— ca. 2 x 3 km berm met boombeplanting (verzelfstandiging weg in Maasdal bij Cuijk)
— ca. 2 x 20 km berm zonder beplanting (wel beplanting buiten bermsloot, in aanvulling op bestaande beplanting)
— ca. 2 x 1 km geluidwerende voorzieningen: Rijkevoort (eenduidig materiaal- en kleurgebruik)
— 2 knooppunten: Lindenholt, Rijkevoort (inpassing: bos)
— 4 aansluitingen: Nijmegen-Dukenburg, Malden, Cuijk, Haps (inpassing: bosplantsoen, boomgroepjes, waterplassen)
— 2 verzorgingsplaatsen: Lokkant, Hondsiep

A73: Aanleg traject Boxmeer - Venraij
— ca. 2 x 19 km berm zonder beplanting (wel beplanting buiten bermsloot, in aanvulling op bestaande beplanting)
— 3 aansluitingen: Boxmeer, Vierlingsbeek, Venraij-Noord (inpassing: bosplantsoen, boomgroepjes, waterplassen)

A73: Aanleg & reconstructie traject Venraij - knpt. Zaarderheike
— ca. 2 x 20 km berm zonder beplanting (wel beplanting buiten bermsloot, in aanvulling op bestaande beplanting)
— ca. 6 km geluidwerende voorzieningen: Venraij, Castenraij, Horst (eenduidig materiaal- en kleurgebruik)
— 4 aansluitingen: Venraij, Tienraij, Horst, Grubbenvorst (inpassing: bosplantsoen, boomgroepjes, waterplassen)
— 2 verzorgingsplaatsen: De Wuust, Romeinse Put

A73: Aanleg traverse Venlo
— ca. 2 x 2 km berm met boombeplanting (accent op traverse Venlo)
— 1 project met land-art: cascades als oplossing voor kruising weg met waterloop Wylderbeek)

A77: Aanleg traject knpt. Rijkevoort - Duitse grens
— ca. 2 x 9 km berm zonder beplanting
— 2 aansluitingen: Boxmeer, Gennep
— 1 grensemplacement: Gennep

Kanaal Wessem - Nederweert: diverse reconstructies
— ca. 2 x 5 km berm met boombeplanting (accent op kanaal)

Kanaal Wessem - Nederweert: reconstructie sluisterrein Panheel
— 1 sluisterrein (bosblokken en land-art: aardwerk in de vorm van een afgeknotte pyramide)

Maas-Waalkanaal: diverse reconstructies
— ca. 2 x 7 km berm met boombeplanting (accent op kanaal)

Maas-Waalkanaal: reconstructie sluisterrein Heumen
— 1 sluisterrein (beplant)

D.4 Utrecht, Flevoland, Noord-Holland[169]

A1/A10: Aanleg Gaasperdammerweg
— ca. 2 x 5 km berm met bosbeplanting (weg afgeplant van omgeving)
— ca. 5 km geluidwerende voorzieningen: Diemen
— 2 knooppunten: Watergraafsmeer, Diemen
— 2 aansluitingen: Diemen-Noord, Diemen

A1/A6: Reconstructie t.b.v. carpoolwisselstrook Muiden
— ca. 5 km geluidwerende voorzieningen: Muiden (overgang Vecht zichtbaar gehouden door toepassen plexiglas; zicht op Muiden en omgeving is echter verloren)
— 3 aansluitingen: Muiden, Muiderslot, Muiderberg

A1: Aanleg geluidwerende voorzieningen Bussum & Laren
— ca. 11 km geluidwerende voorzieningen: Bussum, Laren (aansluiten op groene karakter Gooi)

A1: Aanleg carpoolplaatsen in Gooi
— 4 carpoolplaatsen (inpassing in landschapsbeeld Gooi: aanplant hagen)

A1: Aanleg ecologische voorziening Bussum
— 1 ecologische voorziening: oeverzwaluwenwand (natuurlijke wand verstevigd met behulp van stenen)

A2/A10: Aanleg knooppunt Amstelplein
— 1 knooppunt (autonome vormgeving met behulp van riet- en grasbanen)
— ca. 20 ha water/moeras

A2: Natuurbouw knooppunt Holendrecht
— 1 project met natuurbouw: ca. 3 ha water/moeras (aanpassing t.b.v. vogelbroedkolonie)

A2: Aanleg geluidwerende voorzieningen Abcoude
— ca. 3 km geluidwerende voorzieningen (landelijke vormgeving, o.a. met behulp van hout en plexiglas)

---

[169] Gegevens verstrekt door dhr. H. Creemers - DLG; dhr. H. Frentz - DLG.

A2: Aanleg carpoolplaats Vinkeveen
— 1 carpoolplaats (in lus aansluiting; hierbij is het groene karakter van de lus veranderd in een versteend karakter)

A2/A12: Reconstructie knooppunt Oudenrijn
— 1 knooppunt (knooppunt vormgegeven als knooppunt in stadsrand: stedelijke wanden beplant, landelijke wand open met zicht op open veenweide-gebied; knooppunt zelf vormgegeven met ca. 3 ha waterpartijen)

A2: Aanleg carpoolplaats Nieuwegein
— 1 carpoolplaats (aansluiten bij het beeld van een dijk: beplanting met noten, taludhelling)

A4/A44: Reconstructie knooppunt Burgerveen
— ca. 5 km berm met beplanting (knooppunt vormgegeven als begin/einde van beplantte wegen ten zuiden en onbeplantte weg ten noorden van knooppunt)
— 1 aansluiting: Nieuw-Vennep
— ca. 5 ha bos

A7: Aanleg traject Hoorn - Den Oever
— ca. 2 x 25 km berm met beplanting (inpassing; beplanting in assenstelsel Wieringermeer)
— ca. 2 x 20 km berm zonder beplanting (inpassing: handhaving bestaande openheid)
— 6 aansluitingen: Hoorn-Noord, Wognum, Medemblik, Middenmeer, Wieringermeer, Den Oever
— 2 verzorgingsplaatsen: De Horn, Boerdijk

A7/A8: Reconstructie knooppunt Zaandam
— 1 knooppunt: (vormgeving gebaseerd op overgang stad-land: stadsrand Zaandam beplant, openheid richting open veenweide-gebied gehandhaafd; knooppunt visueel bij veenweide-gebied)

A8: Reconstructie traject t.h.v. Zaandam
— ca. 2 x 4 km berm zonder beplanting (handhaving bestaande openheid)
— ca. 3 km geluidwerende voorzieningen: Oostzaan (vormgeving gebaseerd op overgang stad-land: steen/beton met begroeide bakken)
— 1 verzorgingsplaats: De Watering (stedelijke vormgeving als contrast met omgeving)

A9: Aanleg carpoolplaats Amstelveen
— 1 carpoolplaats (geen beplanting i.v.m. sociale controle)

N9: Reconstructie traject Alkmaar - Den Helder
— ca. 10 km berm met beplanting (aansluiten op bestaand landschap)
— ca. 30 km berm zonder beplanting (aansluiten op bestaand landschap)
— ca. 3 km geluidwerende voorzieningen
— 10 aansluitingen/kruispunten

A10: Aanleg traject knpt. Coenplein-Noord - knpt. Amstel
— ca. 2 x 16 km berm met beplanting (weg vormgegeven als weg door de stad)
— ca. 30 km geluidwerende voorzieningen (stedelijke vormgeving: acrylaat)
— 2 knooppunten: Coenplein-Noord, De Nieuwe Meer
— 9 aansluitingen: S101 - S109

A12: Reconstructie traject Linschoten - Utrecht
— ca. 3 x 3 km berm met boombeplanting (weg in provincie Zuid-Holland gemarkeerd als belangrijke verkeersader: boombeplanting op buitenbermen en op middenberm)
— ca. 2 x 13 km berm zonder beplanting (weg in provincie Utrecht ingepast in open veenweide-gebied)
— 2 aansluitingen: Woerden, de Meern
— 2 verzorgingsplaatsen: Bijleveld, Hellevliet

A12: Aanleg verzorgingsplaats De Slagmaat
— 1 verzorgingsplaats (inpassing in landelijke omgeving, open zicht op omliggende landschap)

A12: Aanleg verzorgingsplaatsen Oudenhorst & Bloemheuvel
— 2 verzorgingsplaatsen (accent/eigen plek, geïnspireerd op omgeving met landgoederen: beplanting met eiken)

A27: Aanleg verzorgingsplaatsen De Kroon & De Knoest
— 2 verzorgingsplaatsen (accent/eigen plek, geïnspireerd op omgeving: streekeigen beplanting van bomenrijen)

A27: Aanleg traject knpt. Lunetten - knpt. Rijnsweerd
— ca. 2 x 5 km berm met boombeplanting (weg ingepast in landgoederen-structuur[170])
— ca. 2 x 5 km geluidwerende voorzieningen
— 1 knooppunt: Rijnsweerd (knooppunt ingepast in landgoederen-structuur: beplanting met boomgroepen van eik en beuk, aanleg vijver)

A27: Aanleg ecologische passage Zandheuvel
— 1 ecologische passage (overgedimensioneerd viaduct toegankelijk maken als ecologische passage: aanleg stobbewallen)

A27: Aanleg beplanting t.h.v. Huizen
— ca. 5 km berm met beplanting (wegbeplanting als markering weg[171])

A28: Aanleg traject Utrecht - Amersfoort
— ca. 2 x 23 km berm met heischrale vegetatie (weg vormgegeven als insnijding Heuvelrug: steile taluds, die ca. 15 m. uit de kant van de weg open moeten blijven)
— ca. 15 km geluidwerende voorzieningen: Zeist, Soesterberg & Amersfoort (Zeist: luifel; Soesterberg: stapelrek met beplanting; Amersfoort: steen)
— 3 aansluitingen: De Uithof, Den Dolder, Soesterberg

A28: Aanleg Richelleweg
— ca. 2 x 2,5 km berm met boombeplanting (weg vormgegeven als laan door bos)
— 2 aansluitingen
— 1 carpoolplaats (in lus aansluiting)

A28: Aanleg carpoolplaats Zeist
— 1 carpoolplaats (inpassing in bos)

N99: Reconstructie aansluiting Hypolithushoef
— 1 aansluiting

---

[170] Voor de aanleg van deze weg werd het landgoed Amelisweerd aangetast.

[171] Op dit traject vielen veel verkeersslachtoffers. Daarnaast werd dit trace gekenmerkt door veel doodvliegende vogels. Door de beplanting werd de karakteristieke openheid van het gebied echter aangetast.

D.5 Zuid-Holland, Zeeland[172]

A4/A12: Reconstructie knooppunt Prins Clausplein
— 1 knooppunt (onbeplant)

A4: Reconstructie aansluiting Vlaardingen-Oost
— 1 aansluiting (boomrijen aan buitenkant, aansluitend op beplanting weg)

A12: Reconstructie aansluiting Nootdorp
— 1 aansluiting (beplant: bomen en struweel)

A12: Aanleg verzorgingsplaats Knorrestein
— 1 verzorgingsplaats (geleding middels grondlichamen, geïnspireerd op omgeving; dijken)

A12: Beplantingsplan traject Zoetermeer - Gouda
— ca. 12 km berm met boombeplanting (populieren en essen)
— ca. 12 km berm zonder beplanting (o.a. bij kruising waterloop Rotte)

A12: Reconstructie aansluiting Bleiswijk
— 1 aansluiting (herstel oude situatie: aanplant essen)

A12: Aanleg carpoolplaats Waddinxveen
— 1 carpoolplaats (beplant: carré van grauwe abeel)

A12: Aanleg Gouwe aquaduct & aansluiting Gouda
— 1 aansluiting (beplant: bomenrijen, bosplantsoen in lus)
— 1 aquaduct

A12: Beplantingsplan traject Gouda - Reeuwijk
— (aanplant populieren bij onderdoorgangen lokale wegen)

---

[172] Gegevens verstrekt door mevr. A. Klein-de Ruiter - DLG; dhr. H. Volkers - DLG.

A12: Reconstructie aansluiting Reeuwijk
— 1 aanlsuiting (beplant: bosplantsoen)

A15: Aanleg aansluiting H.I. Ambacht
— 1 aansluiting (beplanting en waterlopen als markering kavelpatroon)

A15: Aanleg verzorgingsplaats Portland
— 1 verzorgingsplaats (beplanting met italiaanse populier, geïnspireerd op omgeving; populierensingels)

A15: Reconstructie verzorgingsplaats Steenenhoek
— 1 verzorgingsplaats (beplanting met wilgenstruweel, geïnspireerd op omgeving; grienden langs Merwede)

A16: Reconstructie traject knpt. Terbregseplein - Van Brienenoordbrug
— ca. 2 x 6 km berm met boombeplanting (herstel oude beeld 'groene corridor door stad', middels aanplant populieren)

A16: Reconstructie traject Van Brienenoordbrug - knpt. Ridderster
— ca. 2 x 5 km berm zonder beplanting (geen ruimte wegens geluidswallen)
— ca. 2 x 1,5 km geluidwerende voorzieningen (geluidswallen)

A20: Reconstructie traject R'dam-Prins Alexander - Nieuwerkerk a/d IJssel
- ca. 2 x 4 km berm met boombeplanting (doorzetten boombeplanting met populier, vanuit richting Gouda)
- 1 aansluiting: Nieuwerkerk a/d IJssel (beplant; bosplantsoen in lus)

A44: Reconstructie aansluiting Leiden
— 1 aansluiting (aansluiting vormgegeven als eigen plek, los van difuse omgeving: aansluiting afgeplant met bosplantsoen, binnenterrein vormgegeven met grondlichamen en bomen)

N*n57: Reconstructie traject Goedereede - Ouddorp*
— ca. 2 x 4,5 km berm zonder beplanting
— ca. 1 x 0,5 km geluidwerende voorzieningen (geluidswal)
— 2 aansluitingen: Goedereede (handhaven bestaande beplanting), Ouddorp (beplanting, o.a. zwarte den en vlier)
— 1 project met land-art: overtollige grond is opgeslagen in schans

N57: Reconstructie traject Veersedam
— ca. 1 x 2 km berm zonder beplanting

N58: Reconstructie veerplein Vlissingen
— 1 veerplein (beplanting met bomen)

N60: Aanleg windmolenpark veerplein Kruiningen
— 1 windmolenpark (eenvoudige vormgeving: één type windmolen, strakke lijnen evenwijdig aan lijnen veerplein)

Kanaal door Zuid-Beveland: algehele reconstructie
— ca. 2 x 9 km berm zonder beplanting (beplanting zou wegvallen bij enorme dijklichamen)
— 2 projecten met natuurontwikkeling (totaal ca. 5 ha water/moeras): Postbrug, Vlakebruggen

Schelde-Rijnkanaal: aanleg windmolenpark Kreekraksluizen
— 1 windmolenpark (eenvoudige vormgeving: één type windmolen, strakke lijnen evenwijdig aan lijnen sluiscomplex)

Schelde-Rijnkanaal: aanleg kanaal Rilland
— ca. 3 km berm met beplanting (blok populieren van ca. 10 rijen breed)

D.6 Noord-Brabant[173]

A2: Reconstructie traject knpt. Vught - knpt. Ekkerswijer[174]
— ca. 2 x 25 km berm met boombeplanting (idee oude Rijksweg handhaven: tussen knpt. Vught en Boxtel eiken, in aansluiting op landgoedkarakter omgeving; tussen Boxtel en knpt. Ekkerswijer populieren, in aansluiting op populierenbossen rond Liempde)
— ca. 2 x 3 km berm zonder beplanting (passages beekdalen open)
— ca. 10 km geluidwerende voorzieningen: Vught, Boxtel, Best
— 2 verzorgingsplaatsen (accent/eigen plek: beplanting met accacia's op dijkjes)

---

[173] Gegevens verstrekt door dhr. A. Droog - DLG.

[174] De totale kosten van de reconstructie van dit weggedeelte, met een totale lengte van ca. 28 km, bedroegen ca. *f* 460 000 000. De kosten van de diverse beplantingen, exclusief grondverwerving, bedroegen ca. *f* 2 500 000 zo'n 0,54 % van de totale kosten. De kosten van beplanting per kilometer bedragen ca. *f* 89 286.

— 3 carpoolplaatsen: Boxtel (inpassing in bosrand), Best-Noord, Best-West (accent/eigen plek: beplanting met platanen)
— 4 aansluitingen: Vught, Boxtel, Best-West, Best (inpassing)
— 2 knooppunten van totaal ca. 80 ha: Vught (inpassing: beplanting met populieren), Ekkerswijer (inpassing: beplanting met bosplantsoen, hoofdsoort eik)
— 9 ecologische passages (2 passages waterloop Dommel, 7 dassentunnels)
— 1 ecologische voorziening (vleermuizenhotel in geluidswal)

A2/A67: Reconstructie knooppunt De Hoght
— 1 knooppunt van ca. 30 ha: De Hoght (inpassing in beekdal Dommel: ca. 10 ha bosplantsoen; ca. 20 ha natuurlijke bosopslag)
— 1 ecologische passage: passage waterloop Dommel[175]

A4: Aanleg traject knpt. Markiezaat - Belgische grens
— ca. 2 x 6 km berm zonder beplanting (inpassing in open zeekleipolders)
— 1 knooppunt van ca. 35 ha: Markiezaat (accent: land art met grondlichaam als tegenhanger Brabantse wal)
— 1 grensemplacement (accent/eigen plek: boomweide met abelen)
— 2 ecologische passages (buizen t.b.v. amfibiën)
— bijzonderheden: coupures in dijken expliciet gemaakt met behulp van damwand

A27: Reconstructie aansluiting Breda
— 1 aansluiting van ca. 25 ha (accent met inpassing ecologische passage: landart met grondlichaam, waartussen meanderende waterloop Molenley)

A58: Aanleg traject knpt. Galder - knpt. St. Annabos
— ca. 2 x 6,5 km berm zonder beplanting (inpassing in open beekdal)[176]
— ca. 2 x 5 km geluidwerende voorzieningen[177]
— 1 aansluiting: Ulvenhout (inpassing in open beekdal: geen beplanting)
— 2 knooppunten van totaal ca. 75 ha: Galder, St. Annabos
— 2 ecologische passages (waterlopen Mark en Chaamse Beek)

---

[175] Deze ecologische passage voldoet niet aan de huidige inzichten. Bij de komende reconstructie van het knooppunt worden de wegen mogelijk op palen gezet.

[176] De weg is zoveel mogelijk op maaiveldhoogte aangelegd. Bij de taluds van het beekdal ligt hij in een insnijding.

[177] Deze geluidwerende voorzieningen tasten de openheid van het beekdal, het uitgangspunt voor de landschappelijke inpassing van deze weg, aan.

A59: Aanleg traject knpt. Zonzeel - Terheijden

— ca. 2 x 5 km berm zonder beplanting (inpassing in open zeekleipolders)
— 1 knooppunt van ca. 35 ha: Zonzeel (accent: ca. 20 ha bosplantsoen, hoofdsoort essen; ca. 10 ha water en moeras)[178]
— 2 ecologische passages (duikers)

A59: Aanleg verzorgingsplaatsen Hespelaar & Steelhoven

— 2 verzorgingsplaatsen (accent/eigen plek: beplanting met abelen op dijkjes)

Wilhelminakanaal: aanleg Amertak

— ca. 2 x 3 km berm met boombeplanting (kanaal als zelfstandig element: 2 x 2 rijen populieren)

Zuid-Willemsvaart: aanleg omlegging Helmond

— ca. 2 x 7 km berm met boombeplanting (kanaal als zelfstandig element: 2 x 2 rijen eiken)
— ca. 1 x 3,5 km natte oeverstroken

[178] De blokbeplanting rond het knooppunt zorgt voor een aantasting van de openheid, wat in strijd is met het uitganspunt voor het ontwerp. Bij de komende reconstructie zal een groot deel van de beplanting verloren gaan en niet meer worden vervangen.

Aanhangsel E Afkortingen

BBPTB	Beschikking Bijdrage Achterstallig Onderhoud Historische Parken, Tuinen en Buitenplaatsen
BKO	Behoud Kenmerkende Openheid
BLB	Regeling Bijdragen Bos- en Landschapsbouw
BOL/BAL	Beschikking Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen/Beschikking Aanwijzing landschapselementen
BRHB	Besluit Rijkssubsidie Historische Buitenplaatsen
DBL	Directie Bos- en Landschapsbouw
DI	Decentralisatie Impuls
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DLO	Dienst Landbouwkundig Onderzoek
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
GBH-gebied	Gebied Behoud en Herstel
GP	Gebiedsperspectief
GV-NBL	Gebiedsvisie Natuur, Bos en Landschap
IBL	Inventarisatie Beleidsprestaties Landschapsinstrumentarium
IKC-N	Informatie- en Kenniscentrum Natuurbeheer
IKL	Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg
IPO	Interprovinciaal Overleg
KLE	Bijdrageregeling Kleine Landschapselementen
LBL	Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden
LBP	Landschapsbeleidsplan
LD	Landinrichtingsdienst
LI	Landinrichting
LN	Landschapsbeheer Nederland
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LONL	Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer
LSP	Landschapsstructuurplan
L&V	Ministerie van Landbouw en Visserij
LVZ	Landschapsverzorgingsbijdrage
MJP	Meerjarenprogramma Natuur en Landschap
NLP	Nationaal Landschapspatroon
NoLa	Nota Landschap
NVK	Natuurverkenningen
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
PKB	Planologische Kernbeslissing
RDMZ	Rijksdienst Monumentenzorg
ROL/RAL	Regeling Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen/Regeling Aanwijzing landschapselementen
ROM-gebied	Gebied Ruimtelijke Ordening en Milieu
RSG	Randstadgroenstructuur
RWS	Rijkswaterstaat
SBB	Staatsbosbeheer
SC	Staring Centrum
SGP	Strategisch Groenproject

SGR	Structuurschema Groene Ruimte
TVK	Toekomstverkenning
WCL	Waardevol Cultuurlandschap
WVC	Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur